

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

О. Ю. Малая
Т. А. Смоляна

ЯК НАПИСАТИ СТУДЕНТСЬКУ НАУКОВУ РОБОТУ З ФІЛОЛОГІЇ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ЕТИКА НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Навчально-методичний посібник
для студентів факультету іноземних мов

Харків – 2023

УДК 378.041:001.891:8] (075.8)

М 18

Рецензенти:

Тетяна Кошечкіна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

Лідія Піхтовнікова – доктор філологічних наук, професор кафедри романо-германської філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

*Затверджено до друку рішенням Науково-методичної ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 7 від 19 квітня 2023 року)*

Малая О. Ю.

М 18

Як написати студентську наукову роботу з філології: методологія та етика наукового пізнання : навчально-методичний посібник для студентів факультету іноземних мов / О. Ю. Малая, Т.А. Смоляна. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. – 100 с.

У навчально-методичному посібнику наведені головні принципи виконання наукової роботи з германістики. Конспект лекцій навчальної дисципліни доповнено методичними вказівками та списком рекомендованої літератури для самостійної роботи. У додатках наведені зразки оформлення робіт студентів. Посібник призначений для студентів факультету іноземних мов, які вивчають німецьку мову як основну. Посібником можуть скористатися студенти інших спеціальностей і факультетів.

УДК 378.041:001.891:8] (075.8)

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2023

© Малая О. Ю., Смоляна Т. А., 2023

© Дончик І. М., макет обкладинки, 2023

ЗМІСТ

Передмова	4
Розділ I. Наука і науковий метод	6
Наука і наукові знання	6
Організація наукових знань	10
Наукова методологія	15
Логічні та емпіричні методи дослідження.....	20
На заваді пізнанню: хиби, викривлення та порушення етики ...	23
Розділ II. Специфіка наукових досліджень з філології.....	29
Філологія як наука	29
Спеціальні методи філології	33
Розділ III. Етапи виконання студентської наукової роботи	38
Підготовчий етап: теоретичні та емпіричні основи дослідження.....	38
Метамова та виклад результатів дослідження	43
Оформлення роботи.....	49
Апробація та захист роботи	54
Вправи та тести	61
Додатки	80
Додаток 1. Оформлення бібліографічних посилань за ДСТУ ...	80
Додаток 2. Зразок титульної сторінки курсової роботи.....	86
Додаток 3. Зразок титульної сторінки дипломної роботи.....	87
Додаток 4. Зразок змісту	88
Додаток 5. Зразок бібліографії	89
Додаток 6. Критерії оцінювання курсових робіт	91

ПЕРЕДМОВА

Цей навчально-методичний посібник містить стислий виклад курсу «Методологія та етика наукового пізнання», завданням якого є ознайомлення студентів з організацією наукового знання і наукових досліджень, зокрема у царині філології; пояснення чинних правил щодо оформлення й публікації наукових досліджень в Україні; підготовка студентів до проведення власних досліджень і написання робіт у межах науково-дослідної діяльності, а також до публічних виступів на конференціях і до захисту курсових та дипломних робіт.

Про що цей курс?

1. Про науку та науковий метод загалом;
2. Про раціональність, людське мислення, логіку та когнітивні помилки;
3. Про філологію як науку: що це, як розвивалися лінгвістичні вчення, що відбувається у філології зараз;
4. Про написання і презентацію курсової та дипломної роботи: що і як робити;
5. Про оформлення курсової та дипломної роботи: як не страждати та відразу зробити правильно.

Навіщо цей курс студентам?

Написання студентських наукових робіт має розвинути у здобувачів освіти певні компетенції, які знадобляться їм навіть у тому разі, якщо після закінчення університету вони оберуть інший кар'єрний шлях. Одне з завдань цього курсу – полегшити студентам шлях набуття цих компетенцій та мінімізувати їхні страждання у процесі. Студентам треба вибрати собі тему роботи та домовитись про наукове керівництво, скласти план роботи, ознайомитись з науковою літературою за темою та написати теоретичний розділ роботи, зібрати матеріал дослідження, обробити його та написати емпіричний розділ роботи, а потім оформити роботу з урахуванням усіх вимог, апробувати її на конференціях, подати за нею статтю у збірку наукових праць студентів і, врешті, захистити її перед комісією. Усі вчать писати наукові роботи, власне, пишучи наукові роботи, проте підготовчий курс «Методологія та етика наукового пізнання» покликаний вберегти студентів від типових помилок на кожному етапі роботи та марно витраченого часу, а також надати студентам чітке розуміння того, що саме і як саме вони мають зробити на тому чи іншому етапі. Саме плутанина з тим, що, як і коли робити, стає основною причиною стресу під час виконання таких робіт. Ми сподіваємося, що матеріал цього курсу

дозволить студентам уникнути негативних емоцій у науковій *роботі* та отримати від неї максимум інтелектуальної насолоди.

Крім того, курс орієнтовано на розвиток ерудиції і насолоду від пізнання. Стрімке зростання кількості науково-популярних ресурсів на кшталт «Ted Ex», «The Modern Scholar», освітніх відео на YouTube, науково-популярних подкастів і просто викладених у відкритий доступ лекцій провідних університетів світу (зокрема й на освітній платформі «Coursera») свідчить про неабиякий попит на знання, що дозволяють нам отримати точнішу «мапу» реальності, у якій ми існуємо.

Уявлення про раціональність, когнітивні викривлення та логічні помилки допоможуть студентам не лише у науковій роботі, але й у реальному житті, для ухвалення будь-яких рішень, наприклад, стосовно сімейного життя чи кар'єри. Поверхневий огляд різних течій у філології дозволить орієнтуватися у сучасній проблематиці й усвідомлено обрати тему майбутнього наукового дослідження, а уявлення про функціонування науки дозволить зважити кар'єрні перспективи науковця.

Для зручності студентів посібник тематично поділено на блоки: «Наука і науковий метод», «Специфіка наукових досліджень з філології», «Етапи виконання студентської наукової роботи», хоча під час курсу теоретичні питання та практично орієнтований матеріал викладаються паралельно. Посібник також містить запитання для самоперевірки, вправи на засвоєння матеріалу та тести. У виданні використано матеріали з опублікованої раніше роботи авторки (Малая О. Ю. Конспект лекцій по курсу «Основы научных исследований»: учебно-методическое пособие для студентов факультета иностранных языков. Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. 52 с.) та методичні матеріали з оформлення робіт, розроблені для документації кафедри та факультету.

РОЗДІЛ І

НАУКА І НАУКОВИЙ МЕТОД

Наука і наукові знання

Наука – це особлива царина людської діяльності, що передбачає об'єктивне, обґрунтоване і структуроване пізнання реальності. Люди, які займаються наукою, тобто вчені, намагаються отримати нові знання про природу, мислення й суспільство, проаналізувати ці знання, пояснити їх і врешті-решт прогнозувати можливості набути нові знання. У певному сенсі, наука – це не лише процес пізнання, але і результат – систематизація набутих знань, внаслідок якої виникають сукупності законів реальності, що вважаються істинними на певний період часу. Крім того, науку можна розглядати як певний соціальний інститут – «тіло науки» становлять не тільки знання і суб'єкти, які намагаються пізнати дійсність, а й взаємозв'язки – між окремими вченими та науковими організаціями, між окремими теоріями та системами наукової інформації.

Зміст науки – це всі накопичені людством наукові знання, їхня систематизація у вигляді теорій та рекомендації щодо використання наукових знань на практиці.

Важливо зауважити, що не всі знання можна розглядати як наукові. Існує низка **критеріїв науковості знання**. Наукове знання має бути об'єктивним, тобто необтяженим суб'єктивним ставленням. Ваше знання того, що німецька мова красива, є ненауковим, тому що відбиває ваше особисте ставлення до об'єкта пізнання (у цьому разі – до німецької мови). І навпаки, знання про те, що в німецькій мові використовується певний звук, наукове, тому що відбиває певний факт щодо об'єкта пізнання, а не ставлення дослідника до цього факту. Утім буває, що певні наукові поняття відображають цінності, наприклад, у психології існує поняття «нормальної» і «девіантної» поведінки.

Наукове знання має бути обґрунтованим. Головна заповідь науки – критичне сприйняття реальності. Для того, щоб знання визнали науковим, потрібно навести докази на його користь. Саме тому в науці неможливі аргументи, що відрізняють побутове знання: «це моя особиста думка» і «навіть Такий-От вважає, що це так». Проте іноді в науці співіснують дві теорії, які суперечать одна одній, і на користь кожної наводять достатню кількість доказів. Тоді вченому залишається обрати одну з теорій, яка йому видається імовірнішою.

Наукове знання має бути системним, тобто впорядкованим за певними ознаками, структурованим.

Наукове знання має бути відтворюваним. Якщо внаслідок проведеного дослідження вчений дійшов певних висновків, необхідно, щоб інший учений, провівши таке ж дослідження, отримав ті ж результати.

Наукове знання має бути фальсифікованим (принцип Карла Поппера): наукова теорія не може бути принципово незаперечною. Якщо можна поставити експеримент, внаслідок якого можливо отримати дані, що спростовують теорію, то така теорія є науковою. Якщо такої можливості не існує, то теорія вважається непридатною для фальсифікацій. Якщо вчений дійсно отримує результат, який спростовує теорію, то вона стає помилковою, фальсифікованою, але від цього не менш науковою. Для Карла Поппера саме фальсифікаціонізм є критерієм класифікації якогось знання як наукового. Методолог науки Імре Лакатош, розвиваючи ідею Карла Поппера, запропонував як такий критерій так званий «витончений фальсифікаціонізм»: наукова теорія має бути не лише принципово заперечуваною, але й вести до відкриття нових фактів.

Філософ Френсіс Бекон описав причини, які заважають пізнанню – у сучасному розумінні науковості, назвавши ці причини «ідолами». Існує «ідол роду» – вплив особливостей людської сутності на пізнання, «ідол печери» – вплив індивідуальних особливостей на пізнання, «ідол площі» – вплив мови та спілкування на пізнання, «ідол театру» – вплив на пізнання думок, які засвоєні від інших людей, що мають певний авторитет.

Мета науки – отримання об'єктивних знань про реальність. Ця мета передбачає виконання наступних завдань:

1. Виявляти, описувати, аналізувати та пояснювати факти.
2. Виявляти закони природи, суспільства, мислення й пізнання.
3. Систематизувати отримані знання.
4. Прогнозувати подальший перебіг процесу пізнання.
5. Визначати практичні можливості використання отриманих знань.

Наука як єдине ціле охоплює різні галузі знань, які можна **класифікувати** за кількома ознаками. Базовою ознакою виділення тієї чи іншої науки є об'єкт і предмет її дослідження (наприклад, лінгвістика спрямована на дослідження мови). Виділені за цією ознакою науки класифікуються за подальшими критеріями.

За сферою дослідження виділяють природничі та гуманітарні науки. Природничі науки (біологія, геологія, фізика, хімія тощо) вивчають природні явища. Гуманітарні науки (антропологія, історія, мистецтвознавство, культурологія, політологія, психологія, соціологія тощо) вивчають суспільство і людину. Іноді окрім гуманітарних і природничих наук пропонують також виносити в окремих клас технічні науки (балістика, архітектура, нанотех-

нологія, робототехніка) – науки про штучну природу, створену людиною. Є вчені, які виділяють формальні (абстрактні) науки (математика, логіка, інформатика) – науки про абстрактні системи.

За способом отримання знання науки поділяють на емпіричні (наприклад, біологія), тобто такі, що вимагають спостереження за явищами дійсності, і теоретичні (наприклад, математика).

Відносно практики науки поділяються на фундаментальні й прикладні. Фундаментальні науки націлені на пізнання основних закономірностей, що існують в реальності, прикладні ж науки вивчають можливості застосування на практиці результатів, отриманих у межах фундаментальних наук.

У своєму розвитку будь-яка наука рухається у двох напрямках – шляхом диференціації та інтеграції. **Диференціація** науки пов'язана з тим, що в межах однієї галузі знань накопичується велика кількість різних наукових проблем, так що відбувається внутрішній поділ науки на окремі напрямки. Внаслідок цього зв'язки між окремими напрямками слабшають, і буває таке, що стосовно тих самих об'єктів дослідження різні вчені починають використовувати різні дискурси. Прикладом диференціації у лінгвістиці може бути морфологія – наука про будову слів природної мови. **Інтеграція** в науці, навпаки, пов'язана зі зближенням окремих галузей знань, виникненням досліджень «на перехресті» двох галузей, які, розвиваючись, переростають у нові дисципліни. Так з'явилися такі науки, як психолінгвістика, соціолінгвістика, лінгвофілософія.

Загалом **науковий метод** передбачає пропонування гіпотез (припущень), створення на основі цих гіпотез прогнозів, а потім перевірку, чи збуваються ці прогнози.

Як правило, щонайперше вчений формулює питання. Це питання може стосуватися пояснення специфічного явища, наприклад: «Чому небо синє?», або може бути відкритим, наприклад: «Як створити ліки проти цієї конкретної хвороби?».

Після формулювання питання він висловлює здогадку щодо того, що могло б стати відповіддю на його питання – гіпотезу (твердження, яке ще не було доведене). Гіпотези висловлюють як припущення, які можуть пояснити певне явище реальності. Якщо гіпотезу доводять, то вона перетворюється на встановлений факт, якщо ж її спростовують, то її вважають помилковою. Гіпотеза, яку ще не довели та не спростували, залишається «відкритою проблемою». Саме гіпотеза відіграє ключову роль у розвитку науки, бо з гіпотез виникають наукові закони й теорії.

Гіпотеза може бути дуже конкретною, наприклад «зона Верніке у мозку відповідає за розуміння значення слів», чи широкою: «в океані мешкають ще не відомі нам форми життя». Ця гіпотеза має потенційно підлягати фальсифікації, тобто вчений має розробити таку експеримен-

тальну перевірку гіпотези, щоб вона принципово могла бути спростована. В ідеалі ця перевірка має відрізнити гіпотезу нашого вченого від інших можливих гіпотез: якщо дві гіпотези дають однаковий прогноз результатів експериментальної перевірки, така перевірка не може вважатися свідомством правильності теорії.

На етапі перевірки вчений дізнається, чи відповідають факти реального світу його прогнозам. Якщо це так, впевненість у правильності гіпотези зростає, а якщо не так – зменшується. Після проведення перевірки вчений аналізує отримані результати та вирішує, що робити далі.

Ця перевірка має бути відтворюваною – тобто інші вчені повинні мати можливість провести таку ж перевірку. При цьому не має значення, хто саме проводить цю перевірку, особистість вченого не повинна впливати на результати перевірки. Ще у 1660 році при заснуванні Лондонського королівського товариства з розвитку знань про природу (яке існує і досі) його девізом стали слова «nullius in verba», «нікому (не вірити) на слово». Ці слова мали підкреслити рішучість членів цієї спільноти протистояти тиску з боку авторитету та перевіряти усе на фактах реального світу. Саме тому процедури перевірки мають бути прозорими та чітко визначеними.

Заради відтворюваності результати досліджень публікуються у спеціалізованих журналах – щоб інші вчені могли не лише використовувати напрацювання колег та не перевинаходити вже винайдене, але і щоб вони могли перевірити дослідження свого колеги, простежити, чи немає у його гіпотезі, перевірки чи висновках помилки. Перед публікацією у більшості журналів подані твори проходять процедуру рецензування (peer review) – оцінку дослідження експертами у відповідній галузі. Ці експерти надають свій висновок анонімно, щоб їх не можна було залякати, підкупити чи іншим чином на них вплинути. Зазвичай і самі експерти не знають, чиє дослідження вони рецензують – це дозволяє уникнути суб'єктивності у сприйнятті роботи, наприклад, гендерних, расових чи особистих упереджень. Рецензія не може підтвердити правильність гіпотези, лише те, що, на думку рецензента, гіпотезу було сформульовано коректно і перевірка виконана без помилок.

Таким чином, науковий підхід передбачає наступні кроки дослідження: 1) сформулювати питання; —> 2) зібрати інформацію; —> 3) сформулювати пояснювальну гіпотезу; —> 4) перевірити гіпотезу, зібравши емпіричні дані; —> 5) проаналізувати дані; —> 6) інтерпретувати дані та дійти висновків; —> 7) опублікувати результати; —> 8) дочекатися перевірки іншими вченими.

Деякі гіпотези та теорії майже відразу «відбраковуються», якщо вони не відповідають вимогам наукового методу. Іноді такі теорії продовжують існувати, а їхні прихильники наполягають на їхній науковості, тоді такі теорії називають «**псевдонауковими**». «Симптомами» псевдонауки

є суперечливі чи нефальсифіковані твердження, відмова від спроб доведення, брак відкритості до перевірок іншими вченими.

Запитання для самоперевірки:

1. Які існують визначення науки?
2. Як можна класифікувати різні науки?
3. Які характеристики має наукове знання?
4. За якими ознаками можна класифікувати науку як єдине ціле?
5. Що таке інтеграція та диференціація у науці? Наведіть приклади.
6. Які кроки дослідження передбачає науковий підхід?
7. Як ви розумієте поняття «відтворювана перевірка»?
8. Що таке псевдонаука?

Додаткові матеріали:

1. Адаменко М. І., Бейлін М. В. Основи наукових досліджень. Харків, 2014. 188 с.
2. Астрелін І. М., Концевой А. Л., Концевой С. А. Основи наукових досліджень. Київ, 2017. 315 с.
3. Добронравова І. С., Руденко О. В., Сидоренко Л. І. Методологія та організація наукових досліджень. Київ, 2018. 608 с.
4. Кузь О. М., Чешко В. Ф. Філософія науки. Харків, 2017. 172 с.
5. An Introduction to the History and Philosophy of Science. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PL67E2553770A6E39E>
6. Lampraki A., Katsikea E. Research Methodologies: an online-course. URL: <https://www.coursera.org/learn/research-methodologies>

Організація наукових знань

Концептуальний апарат науки охоплює поняття і категорії. Наукове поняття – це абстракція, яка відображає ознаки досліджуваного явища. Усі сутності, які входять до поняття, називаються обсягом поняття, а ознаки, за якими сутності потрапляють до обсягу поняття, – його змістом. Наприклад, якщо взяти поняття «голосний звук», то його обсяг становитимуть звуки «а», «о» тощо, а його змістом буде «звук, під час вимови якого потоку повітря не створюється перешкод». Слово, що іменує наукове поняття, називається терміном, а розкриття змісту поняття – визначенням. Найзагальніші поняття, які характеризують фундаментальні зв'язки, називають категоріями. У мовознавстві науковими категоріями є мова, мовлення, значення тощо.

У межах кожної науки існують свої **принципи**. Це наукові твердження, які вважають істинними без доказів: ці твердження становлять основу побудови наукових теорій. Наукові принципи ще називають постулатами або аксіомами. Наприклад, у мовознавстві існує аксіома знакової природи мови.

Наукові твердження, істинність яких була доведена, називають **законами**. Закони визначають значущі зв'язки між досліджуваними наукою

явищами. Існує три види наукових законів – фундаментальні, загальні й окремі. Фундаментальні закони чинні в усіх науках, наприклад, закон еволюції чинний і в мовознавстві, і в історії, і в біології, і в інших науках. Загальні закони охоплюють лише суміжні науки, наприклад, закон збереження чинний у природничих науках. Окремі закони чинні лише в окремій царині знань, наприклад, у мовознавстві можна говорити про фонетичні закони младограматиків.

Найвищою формою організації наукових знань є **теорія**. Теорія об'єднує принципи та закони галузі знань у єдине ціле. З плином часу одна теорія змінювала іншу, і вчені замислились над питанням: «Яким критерієм має задовольняти теорія?», адже вони хотіли зрозуміти, як не помилитися, підтримуючи ту чи іншу теорію, і не піддатися когнітивним викривленням чи упередженням. Майже усі погоджуються з тим, що теорія має бути емпірично адекватною, тобто вона має узгоджуватись з фактами реального світу, які ми спостерігаємо. Утім існує й опозиція до емпіризму – містицизм (знання через «освянення») і раціоналізм (знання – це результат «чистого розуму», для отримання якого не треба дивитися на реальний світ). Зазначимо, що раціоналізм як філософський погляд, для якого саме розум важливий для встановлення істини, в жодному разі не можна плутати з раціональністю – людською здатністю формувати точну мапу реальності та ухвалювати рішення, які приводять до найкращих наслідків.

Альберт Айнштейн сформулював низку **критеріїв**, яким повинна відповідати наукова теорія. Основні критерії такі:

- Теорія не повинна суперечити фактам, і якщо накопичується достатня кількість фактів, що спростовують теорію, то вона не може вважатися істинною.
- Теорія повинна бути доведеною, тобто повинні існувати факти, які її б підтверджували.
- Теорія повинна бути логічною, її основні поняття та їхні взаємозв'язки повинні бути «природними».
- Теорія повинна використовувати терміни, які найвідповідніше визначають якості досліджуваного явища.

Сучасний австралійський філософ Марк Коліван, підбиваючи підсумки наукових роздумів різних авторів над цим питанням, наводить ще декілька критеріїв: простота теорії, її пояснювальна сила, плідність та елегантність.

Критерій простоти відповідає відомому ще з давнини принципу «леза Оккама»: якщо у нас є дві теорії й обидві узгоджуються зі спостереженнями, проте одна з них простіша як у формулюванні, так і у кількості сутностей, які використовуються для пояснення фактів, треба обирати простішу теорію. Насправді цей принцип сформулював не середньовічний

філософ Вільям Оккам, а ще Арістотель, але вираз «лезо Оккама», яке дозволяє «зголити» зайві теорії, став своєрідним мемом не лише у науковому середовищі, але й у побуті. Якщо відкинути зайві, не потрібні для пояснення сутності у теорії досить легко, то з формулюваннями виникає проблема, яку сучасний письменник Еліезер Юдковські жартівливо називає «загадкові відповіді на загадкові питання». Як приклад він наводить теорію віталізму, популярну у XVIII–XIX столітті. Теорія віталізму полягала у тому, що загадкова різниця між живою та неживою матерією може бути пояснена «життєвою силою», яка наявна у живій матерії та підкорює її свідомості: вважалося, скажімо, що саме завдяки «життєвій силі» людина може поворухнутися. Проте поняття «життєва сила» не надає ніякої нової інформації: «Чому він поворухнувся?» – «Життєва сила!». Здається, що причину наведено, проте насправді вона пояснює усі можливі варіанти розвитку подій і не може суперечити хоч якимсь фактам. Це поняття не менш загадкове, ніж загадкове питання «чому живі люди можуть рухатись?». Подібні «загадкові пояснення» не дозволяють передбачати розвиток подій, не пояснюють причин, з яких «загадкове поняття» поводить себе саме так, і явище так і залишається таємницею. Тому хоча формулювання «життєва сила» є простим, його не можна застосувати як принцип «леза Оккама».

Пояснювальна сила передбачає, що теорія пояснює максимум явищ, які ми спостерігаємо, використовуючи мінімум теоретизування, і при цьому дозволяє робити точні прогнози. Наприклад, успіх ньютонівської теорії гравітації пояснювався не в останню чергу тим, що вона могла пояснити такі різні феномени, як припливи та відпливи, орбіти планет, рух балістичних снарядів.

За критерієм плідності теорія має не просто передбачати явища, але і приводити до плідних наукових розвідок у майбутньому. Наприклад, загальна теорія відносності Альберта Айнштейна передбачила таке явище, як гравітаційні хвилі, які й досі плідно досліджуються.

І, зрештою, найконтраверсійнішим критерієм є елегантність: вважається, що теорія має бути естетичною. Як бачите, ці критерії містять суб'єктивні елементи, вони самі не відповідають вимогам наукового підходу, але можуть слугувати непоганою евристиком, тобто практичним методом, який не обов'язково є найоптимальнішим, ідеальним чи логічним, проте достатнім для пришвидшення розв'язання якоїсь задачі. Також проблема у тому, що не всі чинні наукові теорії відповідають цим критеріям. Наприклад, жодна теорія наразі не має ультимативної пояснювальної сили щодо абсолютно усіх явищ реального світу.

Структура теорії охоплює вихідні положення (поняття, принципи, закони), ідеалізацію (абстрактну модель властивостей об'єкта дослідження),

логіку (правила і способи доведення теорії), філософські установки (співвіднесення цієї теорії з науковою картиною світу в цілому) і висновки (сукупність законів, які можна вивести з цієї теорії).

У чому ж полягає різниця між науковим законом і науковою теорією? Науковий закон передбачає розвиток подій за певних вихідних умов: наприклад, закони генетики дозволяють передбачити, що у блакитнооких батька і матері не може народитися темноока дитина. Теорія ж намагається надати найлогічніше пояснення того, чому щось відбувається саме так і не інакше: у разі з блакитноокими батьками теорія полягатиме у наявності домінантних та рецесивних генів. Тобто науковий закон надає відповідь на питання «Що станеться у цій ситуації?», а наукова теорія – на питання «Чому так станеться?».

Взаємозв'язок між науковою теорією та науковим законом можна унаочнити наступною історією: у XVII столітті німецький астроном Йоганн Кеплер створив теорію музичної гармонії Всесвіту для пояснення природи планетарних орбіт. Досліджуючи орбіти та намагаючись довести свою теорію, він відкрив три закони руху планет, які були названі законами Кеплера на його честь. Ці закони досі визнаються науковою спільнотою, проте теорія гравітації дозволила відкинути теорії гармонії.

Науковці постійно піддають сумніву та переглядають наукові теорії, закони ж, як правило, залишаються незмінними, хоча теж можуть переглядатися, якщо з'являються нові дані. Часто декілька наукових теорій конкурують між собою, і науковці намагаються накопичити якнайбільше даних, щоб перевірити, яка теорія найкраще ці дані пояснює і має найкращі прогностичні властивості, тобто може передбачити, якими будуть нові, ще не виявлені дані (як, наприклад, теорія Дмитрія Менделєєва дозволила передбачити відкриття нових елементів).

Систему наукових поглядів і теорій, яку поділяє переважна більшість учених на певний період часу, називають **науковою парадигмою**. Сучасне вчення про парадигму розробив американський філософ *Томас Кун*. За Томасом Куном, парадигма пропонує науковій спільноті модель постановки проблем і їхнє розв'язання. Якщо накопичується достатня кількість аномальних фактів, які спростовують правильність парадигми, стається наукова революція, і виникає нова парадигма.

Якщо Томас Кун зосереджував увагу на соціальному підґрунті науки, *Імре Лакатош* закликав не надто довіряти науковій спільноті рішення про те, що саме і як саме потрібно досліджувати, а покладатися насамперед на розум та раціональність в історичній перспективі. Він запропонував поняття «**дослідницьких програм**», яке багато в чому схоже на парадигми Томаса Куна (і парадигми, і дослідницькі програми формують певний підхід до наукових досліджень і можуть змінюватися

з плином часу), утім відрізняється тим, що багато дослідницьких програм можуть співіснувати у той самий час. Крім того, у кожній дослідницькій програмі є «жорстке ядро» (певні базові припущення, при спростуванні яких сама програма скасовується) та «запобіжний пояс» (допоміжні припущення, які можуть змінюватися, пристосовуючись до спростувань).

Спроби вивести чіткі та універсальні правила в науці неабияк дратували деяких методологів науки, зокрема й іншого методолога науки *Пола Файерабенда*. Він наполягав на радикальному принципі «Anything goes», який став підґрунтям його вимоги «**епістемологічного анархізму**». На думку Файерабенда, найважливіші ідеї, що слугували розвитку науки (уявлення про атоми в епоху античності, коперніканська революція, сучасна квантова фізика тощо), виникли лише тому, що якісь мислителі не були обмежені певними методологічними правилами: або свідомо вирішили від них відмовитися, або випадково їх порушили. Файерабенд вважає, що вчений має брати до уваги й інші погляди, застосовуючи плюралістичну методологію, порівнювати свою ідею з іншими, зокрема й непідтвердженими, не дозволяти методології придушувати креативність. Утім він є чи не найконтраверсійнішим з усіх методологів науки, адже такі погляди можуть призводити до розквіту псевдонауки.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке наукові принципи?
2. Що є найвищою формою організації наукових знань?
3. Назвіть критерії, яким має відповідати наукова теорія.
4. Схарактеризуйте критерії простоти теорії, пояснювальної сили, плідності та елегантності за М. Коліваном.
5. У чому полягає різниця між науковим законом та науковою теорією?
6. Дайте визначення науковій парадигмі.
7. Що означає поняття «дослідницькі програми» і ким воно було запропоновано?
8. У чому різниця між позиціями Т. Куна та І. Лакатоша?

Додаткові матеріали:

1. Адаменко М. І., Бейлін М. В. Основи наукових досліджень. Харків, 2014. 188 с.
2. Астрелін І. М., Концевой А. Л., Концевой С. А. Основи наукових досліджень. Київ, 2017. 315 с.
3. Добронравова І. С., Руденко О. В., Сидоренко Л. І. Методологія та організація наукових досліджень. Київ, 2018. 608 с.
4. Кузь О. М., Чешко В. Ф. Філософія науки. Харків, 2017. 172 с.
5. An Introduction to the History and Philosophy of Science. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PL67E2553770A6E39E>
6. Lampraki A., Katsikea E. Research Methodologies: an online-course. URL: <https://www.coursera.org/learn/research-methodologies>
7. Yudkowsky E. Rationality: From AI to Zombies. Berkley, 2015. 2001 p.

Наукова методологія

Під час виконання будь-якої наукової роботи необхідно розуміти, яким чином підбирати матеріал і досліджувати його, яку послідовність дій необхідно виконати, які прийоми застосовувати. Спосіб проведення дослідження, сукупність прийомів і дій, спрямованих на розв'язання конкретного завдання, називається **методом**. Поняття методу співвідноситься з поняттями техніки, процедури й методики. Техніка дослідження – це власне прийоми, що становлять метод, процедура – послідовність застосування цих прийомів, а методика – сукупність правил використання всіх методів, що застосовують у певному дослідженні.

Учення про методи наукових досліджень називається **методологією**. Ще іноді методологією дослідження називають співвіднесення всіх методів роботи з філософськими установками, на які спирається вчений. Вкрай важливо грамотно обрати методологію своєї роботи та визначити методи, якими ви будете користуватися.

Розглянемо приклад **методологічної установки у когнітивно-комунікативній парадигмі**.

Методологія цієї парадигми ґрунтується на розумінні єдності когнітивного та прагматичного аспектів дискурсу й характеризується антропоцентризмом, експланаторністю, експансіонізмом, недетермінізмом, нелінійністю, системністю, визнанням діяльнійної природи мови.

Антропоцентризм передбачає вивчення об'єктів у зв'язку з їхньою роллю для людини, таким чином, мову потрібно вивчати у зв'язці «мова – людина»: мова і людська свідомість (когнітивізм); мова і людське спілкування (комунікативізм).

Експланаторність – це вимога надати пояснення, витлумачити причинно-наслідкову природу досліджуваних явищ (на противагу, наприклад, структурній лінгвістиці, де постулюється необхідність констатувати факти, але не пояснювати їх).

Експансіонізм – це прагнення до розмивання меж окремої науки, до максимально широкої теоретичної бази, для чого необхідно зважати на напрацювання інших наукових дисциплін у дослідженні, наприклад, психології, соціології, філософії. Утім іноді для опису мовних явищ потрібно залучати дані не лише з інших галузей гуманітарних наук, а ще звертатись до природничих наук, зокрема до біології.

Якщо раніше в гуманітарних, як і в природничо-наукових дисциплінах учені спиралися на положення детермінізму (причина з необхідністю детермінує, тобто зумовлює наслідок), то в новій парадигмі причинно-наслідкові відносини розглядаються вже як імовірності – наприклад, спостерігаючи, як розгортається мовленнєва взаємодія, ми можемо лише

з частковою імовірністю припустити, що відбудеться далі, виходячи зі сформованих умов. Таким чином, велику роль починає відігравати випадковість. Такий підхід називається недетермінізмом або неодетермінізмом.

Принцип нелінійності передбачає розгалуження перспектив розвитку досліджуваного явища, а також цілу низку можливостей трактування закономірностей об'єкта.

У новій парадигмі, як і раніше, визнається сутність мови як системи та структури, однак ці два поняття розглядаються вже у дещо іншому світлі: система визнається нерівноважною, мінливою, а її структура завжди неостаточна, відкрита новим, радикальним перетворенням.

Визнання діяльнісної природи мови вимагає обирати як об'єкт дослідження явища процесуального порядку – мовленнєві акти, дискурси.

Звісно, в інших парадигмах методологія дослідження виглядає інакше. Саме вона і визначає, якими методами необхідно користуватися в роботі.

Виділяють філософські, загальнонаукові, логічні, емпіричні та спеціальні методи дослідження.

Спеціальні методи дослідження – це методи, специфічні для кожної конкретної науки. У межах цього курсу ми розглянемо спеціальні методи філології у окремому розділі.

Філософські методи – це методи метатеоретичного рівня, тобто рівня, що становить основні властивості теорії, на яку вони спрямовані. Філософські методи пов'язані з філософськими системами. Прикладами філософських методів можуть слугувати діалектичний, метафізичний і герменевтичний методи.

Діалектичний метод ґрунтується на трьох законах діалектики: законі переходу кількості в якість, законі єдності й боротьби протилежностей та законі заперечення заперечення.

На побутовому рівні закон переходу кількості в якість легко унаочнити на прикладі води: ось вода починає нагріватися, а при температурі 100 градусів починає кипіти, утворюються бульбашки, вода випаровується – і більше вже не нагрівається. У фізиці він виявляється в тому, що класична механіка працює, проте у якийсь момент швидкості стають зависокими, та доводиться вже користуватися теорією відносності. Прикладом втілення цього закону у лінгвістиці є узус: у мові з'являється нове явище, використання якого спершу поодиноке, однак потім це явище поширюється і входить до складу мови.

Закон єдності й боротьби протилежностей передбачає, що кожне явище містить у собі протилежності (наприклад, мова – це і засіб спілкування, щось матеріальне (звук, символ), і ментальна сутність). Таким чином, ми можемо розглядати будь-який об'єкт дослідження як єдність якихось протилежних властивостей.

Закон заперечення заперечення передбачає, що все розвивається від простого до складного по спіралі, проходячи стадії теза – антитеза – синтез, де синтез стає тезою для наступного витка. Розвиток об'єкта неможливий без заперечення (зникнення) попередньої форми об'єкта: наприклад, з жолудя виростає дуб, а сам жолудь при цьому зникає, але й сам дуб породжує нові жолуді.

Проблема з цим методом полягає у тому, що ми не знаємо, чи ці три закони є породженням нашої свідомості (і це закономірності аналізу свідомістю реального світу), чи вони відбивають те, як усе працює насправді (і такі ж реальні, як закони фізики).

Принципи діалектичного методу – об'єктивність, всебічність, конкретність, історизм, принцип суперечності. Об'єктивність передбачає звернення до практики, виявлення фактів, логічність понять, розуміння сутності предмета дослідження, урахування соціокультурного контексту. Всебічність вимагає визначення меж предмета дослідження, цілісність і багатоаспектність його вивчення, аналіз усіх сторін предмета. Конкретність дослідження спирається на виявлення головних характеристик предмета, розкладання його на складові частини, визначення взаємозв'язку загального та одиничного в досліджуваному явищі, розгляд предмета дослідження як частини системи, елементом якої він є. Історизм передбачає аналіз теперішнього стану предмета, урахування минулого та прогнозування майбутнього. Принцип суперечності вимагає виявлення суперечностей у предметі дослідження і розгляду предмета як єдності протилежностей.

Метафізичний метод ґрунтується на «Метафізиці» Арістотеля і передбачає розгляд явища як статичної системи, без урахування зовнішніх чинників. У цьому методі важливо виявлення внутрішньосистемних зв'язків об'єкта. Якщо діалектичний метод вимагає досліджувати об'єкт у його зв'язку з іншими об'єктами, явищами та процесами, метафізичний метод, навпаки, передбачає дослідження об'єкта як відокремленого від усього іншого.

Герменевтичний метод пов'язаний з наукою герменевтикою, що займається тлумаченням і розумінням, і передбачає ставлення до об'єкта дослідження як до носія прихованого змісту, який необхідно видобути. Він часто застосовується саме у гуманітарних науках (ба більше, за Вільгельмом Дільтеєм, саме герменевтика має бути методологічною основою гуманітарного знання) і ґрунтується на понятті «герменевтичне коло», введеному в науковий обіг Гансом-Георгом Гадамером. Герменевтичне коло – це безперервний процес конкретизації окремого на підставі загального, і розуміння загального на підставі окремого. У герменевтиці інтерпретація є принципово відкритою й ніколи не може бути завершеною, а розуміння тексту є невіддільним від саморозуміння інтерпретатора.

Загальнонаукові методи, тобто методи, притаманні всім наукам, поділяються на теоретичні, логічні та емпіричні.

Теоретичні методи охоплюють аксіоматичний, гіпотетико-дедуктивний, історичний, системний методи, формалізацію, абстрагування, узагальнення, сходження від абстрактного до конкретного.

Аксіоматичний метод – метод, за яким певні твердження приймаються без доказів, як даність, а знання випливають з цих тверджень відповідно до правил логіки. Варто зазначити, що аксіома приймається як вихідне положення лише в рамках однієї наукової теорії, а питання про істинність аксіоми вже вирішується або в інших наукових теоріях, або в інтерпретації цієї теорії: якщо побудована на аксіоматичному методі теорія дозволяє правильно прогнозувати явища реального світу, це свідчить про істинність аксіоми. Необхідність у прийнятті аксіом без доказів зумовлена тим, що будь-який доказ спирається на якесь твердження, і якщо для кожного твердження шукати докази, то рух «твердження – доказ» стає нескінченним. Щоб запобігти цій нескінченності, і використовується цей метод (проте у чистому вигляді він застосовується лише у математичних науках).

Гіпотетико-дедуктивний метод передбачає створення системи пов'язаних між собою гіпотез, з яких випливають твердження. Використовуючи цей метод, вчений спершу висловлює низку припущень щодо закономірностей досліджуваного явища, а потім намагається довести свої гіпотези, аналізуючи фактичний матеріал. У процесі аналізу він вибирає з висловлених ним гіпотез найімовірнішу та доходить висновку, користуючись дедукцією. Після цього вчений перевіряє обрану ним гіпотезу, зіставляючи її з отриманими фактами. Таким чином, отримання знання розгортається шляхом «від гіпотези – до фактів»: спершу формулюється гіпотеза, потім з неї за допомогою логіки роблять висновки, потім ці висновки перевіряються досвідом, і, якщо потрібно, гіпотеза уточнюється або відкидається.

Історичний метод – метод, за яким вивчається виникнення і розвиток об'єкта дослідження як процес.

Системний метод зазвичай застосовують за умови комплексного дослідження складних об'єктів, бо він вимагає розгляду об'єкта дослідження як системи внутрішніх зв'язків його складових і їхніх зв'язків із зовнішніми факторами. Потрібно вивчити кожен елемент системи, встановити сутність його взаємозв'язків з іншими елементами та простежити його вплив на систему в цілому та зв'язок з іншими системами. Наприклад, якщо ми досліджуємо лексичну систему німецької мови, то потрібно виділити окремі лексеми, виявити їх взаємозв'язки, вплив на систему цілому та зв'язок, наприклад, з граматичною системою.

Формалізація – метод вивчення об'єктів, за яким їх структура виражається в знаковій формі за допомогою штучних мов, а дослідження будується на операціях з цими знаками (наприклад, з використанням формул).

Абстрагування – метод, за яким вчений не бере до уваги певні властивості досліджуваного об'єкта, виділяючи тільки характеристики, які цікавлять його. Застосовуючи цей метод, вчений може ототожнити кілька об'єктів дослідження, абстрагуючись від відмінностей між ними; або виділити окремі властивості об'єкта як предмет свого дослідження.

У побуті абстрагування інколи викликає негативну реакцію («Це ж якась абстракція!»), проте насправді цей метод дозволяє усувати ряд проблем. Якщо розглядати лише конкретні об'єкти, дуже швидко можна помітити, що вони всі різні, а це означає, що кожен із них доводиться досліджувати окремо і навіть інформацію про ці об'єкти зберігати окремо. Проте кількість об'єктів у всесвіті потенційно нескінченна (чи принаймні надзвичайно велика), а з нескінченною кількістю об'єктів працювати неможливо.

Уявіть собі ряд послідовного абстрагування: конкретний песик – порода собак – собака – вовк – псовий – хижак – ссавець – хордовий – тварина. З кожним кроком абстрагування відкидається усе більше різниці між конкретними об'єктами, виділяються певні категорії, і так ми можемо досліджувати групи об'єктів. При цьому точність опису об'єктів знижується, але підвищується можливість прогнозувати якості нових для нас об'єктів, які входять у певну категорію. Ці якості залишаються цілком реальними, просто об'єкти досліджуються усі разом, а не окремо, і зробити висновки можна про цілком конкретні об'єкти. Загалом, цей метод діє не лише у науці – будь-який вияв мислення передбачає абстрагування.

Проблема цього методу у тому, що розподіл об'єктів за певною якістю у всесвіті потенційно безперервний, а розбивання на категорії – дискретне, і межі категорій досить умовні (коли окремі молекули стають газом?), а якщо робити категорії дуже маленькими, то переваги абстрагування втрачаються. При абстрагуванні може статися так, що якісь категорії будуть перетинатися, а іноді об'єкти навіть матимуть стільки властивостей, що муситимуть потрапляти одразу у декілька категорій.

Важливо пам'ятати, що не можна ототожнювати абстракції з об'єктами реального життя (мапа – це не територія!).

Узагальнення – метод, за яким вчений встановлює спільні властивості низки об'єктів дослідження.

Сходження від абстрактного до конкретного передбачає, що вчений спершу виявляє головну властивість досліджуваного явища, а потім аналізує, як виявляється ця властивість в конкретних умовах.

Запитання для самоперевірки:

1. Схарактеризуйте методологічні установки у когнітивно-комунікативній парадигмі.
2. Які існують методи дослідження? Схарактеризуйте кожен з методів.

3. У чому полягають принципи діалектичного методу?
4. Які відмінності між метафізичним методом та герменевтичним?
5. Схарактеризуйте теоретичні, логічні та емпіричні методи дослідження.
6. Дайте визначення формалізації та абстрагуванню.
7. У чому полягає гіпотетико-дедуктивний метод?

Додаткові матеріали:

1. Адаменко М. І., Бейлін М. В. Основи наукових досліджень. Харків, 2014. 188 с.
2. Астрелін І. М., Концевой А. Л., Концевой С. А. Основи наукових досліджень. Київ, 2017. 315 с.
3. Добронравова І. С., Руденко О. В., Сидоренко Л. І. Методологія та організація наукових досліджень. Київ, 2018. 608 с.
4. Кузь О. М., Чешко В. Ф. Філософія науки. Харків, 2017. 172 с.
5. Lampraki A., Katsikea E. Research Methodologies: an online-course. URL: <https://www.coursera.org/learn/research-methodologies>
6. Rofe J.S., Plesch D., Lee Y. Understanding Research Methods: an online-course. URL: <https://www.coursera.org/learn/research-methods>
7. Sholten A.Z. Methods and Statistics in Social Sciences: an online-course. URL: <https://www.coursera.org/specializations/social-science>

Логічні та емпіричні методи дослідження

Загальнологічні методи охоплюють аналіз, синтез, індукцію, дедукцію та аналогію.

Аналіз передбачає розкладання об'єкта дослідження на складові частини.

Метод аналізу доповнюється методом **синтезу**, за яким розрізнені частини об'єднуються в єдине ціле, завдяки чому можна виявити нові властивості об'єкта.

Індукція – метод пізнання, за яким дослідник йде від окремого, від окремих фактів, до загального.

Протилежність індукції становить **дедукція** – рух думки від загального положення до окремого. Окремі положення за допомогою логіки виводяться із загальних посилок.

Аналогія – метод, за яким висновків щодо властивостей досліджуваного об'єкта доходять на підставі його схожості з іншими об'єктами.

Емпіричні методи, тобто методи, які передбачають безпосередню взаємодію з об'єктом дослідження, охоплюють спостереження, опис, розрахунки, вимірювання, порівняння, експеримент і моделювання.

Спостереження – вивчення об'єкта за допомогою органів чуття, яке має відповідати низці вимог: спостереження повинне проводитися для досягнення певної мети, виконувати його треба за планом і систематично. Завдяки цьому методу вчений може отримати первинну інформацію про

об'єкт, про його зовнішні властивості. Ми отримуємо дані безпосередньо з джерела (наприклад, в астрономії). Під час спостереження важливо зібрати багато даних і потім їх статистично обробити (як в обсерваторіях зберігають велику кількість даних, сподіваючись заскочити потрібне явище). Спостерігається багато параметрів, а вчені шукають між цими параметрами зв'язок.

Опис – метод, за умови використання якого вчений фіксує виявлені характеристики об'єкта дослідження. Зараз у науковій спільноті поширене негативне сприйняття методу: мовляв, яка цінність у простому описі, потрібно не описувати об'єкт, а експериментувати з ним та описувати вже сам експеримент. Проте в разі застосування цього методу описуються не лише якісь об'єкти, а й взаємозв'язки між ними, що може бути цінним для розвитку науки, крім того, опис доказів теорії необхідний для розуміння самої теорії.

Розрахунки – метод, що дозволяє визначити кількісне співвідношення об'єктів дослідження або їхніх характеристик. Цей метод обов'язково потрібно використовувати під час написання роботи з мовознавства, наводячи не лише відносні, а й абсолютні дані.

Вимірювання – визначення числового значення певної величини, що характеризує об'єкт за умови використання певного еталона / одиниці вимірювання.

Порівняння – метод, який дозволяє вченому встановити подібність або відмінність між низкою об'єктів дослідження. Наукове порівняння, на відміну від художнього, можливо тільки між об'єктами, що мають подібність, і тільки за істотними характеристиками. Порівняння можна також використовувати для визначення різниці між об'єктом та еталоном.

Експеримент – метод дослідження, за яким вчений створює штучні умови або використовує природні умови для відтворення певного процесу в певній обумовленій ситуації. Перевагою цього методу є його відтворюваність: успішний експеримент можна повторювати необмежену кількість разів з отриманням однакових результатів. Зазвичай під час експерименту перевіряється вплив якогось одного фактора на явище. Для цього вплив інших факторів треба прибрати або хоча б зробити однаковим (з лабораторії не можна прибрати повітря, але можна контролювати, щоб температура повітря була однаковою). Якщо це неможливо, можна замірювати інші фактори та робити на них поправку. Саме тому важливим є поняття «контрольований експеримент» – експеримент, в якому контролюються геть усі умови (особливо це характерно для фізики) або принаймні частина умов (наприклад, у медицині).

При проведенні експериментів, де на результат може вплинути особисте ставлення дослідника або піддослідного, важливими є поняття контрольної групи, рандомізованості дослідження і подвійно сліпого методу – три складові «золотого стандарту» досліджень.

Об'єкти реального світу часто змінюються з плином часу, тому ми можемо помилково пояснити ці зміни впливом саме того фактора, який нас цікавить. Щоб упевнитися у тому, що на результат експерименту впливає саме той фактор, вплив якого в цьому експерименті досліджується, дослідник проводить експеримент на двох групах – експериментальній (на яку досліджуваний фактор впливає) і контрольній (на яку досліджуваний фактор не впливає). Наприклад, під час дослідження ефективності нових ліків експериментальна група отримує нові ліки, а контрольна – плацебо або традиційний для лікування відповідної хвороби препарат.

Формуючи вибірку для експерименту, дослідник може мимоволі вплинути на результат. Наприклад, дослідник хоче встановити, чи поліпшить використання флеш-карток засвоєння навчального матеріалу у студентів. Оскільки його гіпотеза полягає в ефективності цього навчального методу, він виходить з того, що використання флеш-карток піде на користь студенту, який потрапить в експериментальну, а не в контрольну групу. Тому, розподіляючи своїх піддослідних між контрольною та експериментальною групою, він може – навіть не усвідомлюючи цього! – обрати для експериментальної групи тих студентів, які йому більше подобаються. А оскільки цілком імовірно, що йому більше подобаються саме ті студенти, які краще засвоюють навчальний матеріал, результати його експерименту будуть сумнівними. Щоб цьому запобігти, потрібно робити рандомізовану вибірку – розподіляти піддослідних випадково, наприклад, жеребкуванням чи генератором випадкових чисел.

Проте особисте ставлення дослідника може вплинути не лише на формування вибірки, але й на оцінку результатів експерименту (якщо дослідник знатиме, що цей конкретний піддослідний отримує плацебо, він може мимоволі звертати на нього менше уваги, і навпаки, приписувати наявність бажаного ефекту тому піддослідному, який знаходиться в експериментальній групі. Ба більше, на результат експерименту може вплинути й знання піддослідного про те, в якій він групі та яких саме результатів від нього очікують. Щоб запобігти цьому, потрібно, щоб і піддослідні, і вчені, які безпосередньо з ними контактують, не знали, хто в якій групі (тобто потрібно як мінімум два експериментатори – один знає, де контрольна група, а де експериментальна, а інший оцінює результати). Такий метод дослідження називається «подвійно сліпим».

Моделювання передбачає використання моделі, тобто певної системи, яка відтворює об'єкт дослідження з високим ступенем подібності. Моделі можуть бути матеріальними (наприклад, макети або муляжі) та ідеальними, тобто створеними у свідомості вченого і зафіксованими в малюнках або схемах. Оскільки модель і модельований об'єкт схожі, вчений аналізує модель і висновки, яких він дійшов, переносить на об'єкт дослідження.

Запитання для самоперевірки:

1. Назвіть приклади загальноосвітніх методів. Дайте визначення аналізу, індукції, аналогії, дедукції.
2. У чому полягає різниця між аналізом та синтезом?
3. Дайте визначення емпіричним методам.
4. Назвіть переваги методу «експеримент» та надайте його характеристику.
5. Опишіть метод розрахунків та поясніть його актуальність при написанні робіт з філології.
6. Чому опис є важливим методом дослідження?
7. Чим метод вимірювання відрізняється від методу розрахунків?

Додаткові матеріали:

1. Адаменко М. І., Бейлін М. В. Основи наукових досліджень. Харків, 2014. 188 с.
2. Добронравова І. С., Руденко О. В., Сидоренко Л. І. Методологія та організація наукових досліджень. Київ, 2018. 608 с.
3. Ланге А., Сушко-Безденежних М. Г. Наукове писемне мовлення у вищій школі (практичні поради). Суми, 2020. 322 с.
4. Lampraki A., Katsikea E. Research Methodologies: an online-course. URL: <https://www.coursera.org/learn/research-methodologies>
5. Rettig H. Wissenschaftliche Arbeiten schreiben. Heidelberg, 2017. 153 S.
6. Rofe J.S., Plesch D., Lee Y. Understanding Research Methods: an online-course. URL: <https://www.coursera.org/learn/research-methods>
7. Sholten A.Z. Methods and Statistics in Social Sciences: an online-course. URL: <https://www.coursera.org/specializations/social-science>

На заваді пізнання:**хиби, викривлення та порушення етики**

Хоча усі ми звикли покладатися на власну свідомість, іноді у наукових дослідженнях, як і в повсякденному житті, буває, що люди мимоволі або зі злим умислом припускаються помилок у міркуваннях. Залежно від того, чи зумовлені ці помилки нашою інтерпретацією, чи виникають вже на етапі аргументації, вони поділяються на логічні хиби (порушення логічної послідовності або використання некоректних прийомів для доведення якогось твердження) та когнітивні викривлення (відхилення у судженнях, яке супроводжується можливою нелогічністю у висновках). Такі помилки затьмарюють наш розум, впливають на наші рішення і загалом псують усім життя, саме тому вкрай важливо навчитися розпізнавати та уникати їх.

Поширені у спілкуванні **логічні хиби** ґрунтуються на тому, що нас можуть вводити в оману самі мовленнєві форми (наприклад, у випадку з такими хибами, як хибне коло, підміна тези, аргумент до нудоти тощо), або ж ми піддаємося впливу суспільної думки (наприклад, у випадку апеляції до авторитету, апеляції до традицій, апеляції до більшості тощо),

або ж на нас занадто впливають власні емоції (наприклад, коли йдеться про апеляцію до особистості, аргумент до страху, аргумент до милосердя, підміну бажаного дійсним тощо), або ж ми плутаємо зв'язки між подіями (помилка кореляції, хибне узагальнення, аргумент до незнання тощо). Логічних хиб дуже багато, тут ми розглянемо лише деякі з них.

Хиба інверсії: коли ми чуємо висловлення, побудоване за моделлю «якщо А, то Б, отже, якщо не-А, то не-Б», нам здається, що все правильно. Утім насправді це геть не обов'язково так, як видно на наступних прикладах. «Якщо зараз йде дощ, то на небі є хмари. Якщо зараз не йде дощ, то на небі немає хмар». «Якщо це риба, то ця істота живе у воді. Якщо це не риба, то ця істота не живе у воді».

Хиба конверсії: нас вводить в оману структура твердження «якщо А, то Б, отже, якщо Б, то А». «Якщо зараз йде дощ, то на небі є хмари. Якщо на небі є хмари, то зараз йде дощ». «Якщо це риба, то ця істота живе у воді. Якщо ця істота живе у воді, то це риба».

Зверніть увагу на виключення контрпозиції: Якщо взяти судження «якщо А, то Б» і використати як інверсію, так і конверсію, результат буде правильним. Наприклад: «Якщо зараз йде дощ, то на небі є хмари». Інверсія: «Якщо зараз не йде дощ, то на небі немає хмар». Конверсія: «Якщо на небі немає хмар, то зараз не йде дощ».

Помилка кореляції (post hoc): якщо дві події відбуваються послідовно, нам здається, нібито перша подія викликала другу. І так часто буває, але не завжди («після» не завжди означає «внаслідок»). Прикладом цієї хиби можуть бути твердження: «Сьогодні вранці я забув парасольку. Невдовзі пішов дощ. Отже, забування парасольки викликає дощ».

Хибне коло (petitio principii): як аргумент на підтримку певного твердження наводиться фактично те саме твердження. Прикладом цієї хиби можуть бути твердження: «Ми ж усі згодні, що нам не потрібні зайві витрати?». «Ми прагнемо адекватної політики у сфері освіти». Вас повинна у таких висловленнях бентежити присутність «пустих» означень.

Перехід на особистості (ad hominem): як аргумент для спростування певного твердження наводиться критика людини, яка цей аргумент пропонує. Прикладом цієї хиби можуть бути твердження: «Пан Х виступає проти смертної кари. Але нащо нам його слухати? Він же пияк!». «Ти вважаєш, що пити молоко корисно? А знаєш, хто ще так казав? Гітлер!». Важливо пам'ятати, цей аргумент передбачає, що твердження опонента неправильні, тому що він дурний, а не навпаки.

Аргумент до лицемірства (tu quoque): як аргумент для спростування певного твердження наводиться те, що мовець сам не дотримується власного твердження. Прикладом цієї хиби можуть бути твердження: «Пан Х виступає за сімейні цінності. Але нащо нам його слухати? У нього

три коханки!»). «Ти вдягнений в шкіряну куртку, і у тебе бутерброд з запеченою яловичиною в руці! Як ти можеш казати, що використання тварин для їжі та одягу – це неправильно?». Зауважимо, що деякі вважають цю помилку підтипом переходу на особистості.

Хибний висновок (ignoratio elenchi): як аргумент для певного твердження наводиться щось, що не має стосунку до теми розмови. Прикладом цієї хиби можуть бути твердження: «Чи шкодить наш завод навколишньому середовищу? Хочу зауважити, що ми створюємо нові робочі місця». «Чому я не виконав домашнє завдання з англійської мови? Бо я знаю німецьку мову краще за всіх у нашій групі!»

Звернення до популярної думки (ad populum): як аргумент на користь певного твердження наводиться теза про те, що усі або більшість людей вважають це твердження правильним. Прикладом цієї хиби може бути твердження: «Протягом тисячоліть люди вірили, що за погані вчинки люди потрапляють у той чи інший аналог пекла. Отже, це так і є».

Похапливе узагальнення: на основі лишень виняткових випадків виводиться загальне правило. Прикладом цієї хиби може бути твердження: «Після вакцинації від ковіду у трьох моїх знайомих була лихоманка. Отже, вакцина від ковіду завжди викликає лихоманку».

Прикладом **когнітивних викривлень** можуть бути упередження виживання, підтверджувальне упередження, упередження першого враження, упередження авторитету, омана хибного консенсусу, омана плюралістичного невігластва. Насправді когнітивних викривлень безліч, тут наведені лише деякі з них.

Упередження виживання – це схильність людей зосереджуватися на людях або речах, які «вижили» в певному процесі (прагнення приділяти забагато уваги успіхам, ігноруючи поразки).

Підтверджувальне упередження – це схильність людей шукати або інтерпретувати інформацію таким чином, щоб вона підтверджувала їхні власні переконання або гіпотези. У науці це упередження виявляється у прагненні тестувати гіпотезу однобоко, шукаючи докази, що узгоджуються з поточною гіпотезою. Замість того, щоб шукати усі наявні докази, люди, що потерпають від підтверджувального упередження, формулюють питання таким чином, щоб отримати ствердну відповідь, яка доводить їхню гіпотезу. Вони шукають наслідків, яких вони очікували б, якби їхня гіпотеза була правильною, замість того, що б сталося, якби вона була хибною.

Упередження першого враження (якорування) – це схильність людей при ухваленні рішень надто сильно покладатися на перший запропонований їм шматок інформації («якір»). Наприклад, в одному експерименті людей спитали, чи Махатма Ганді помер до або після 9 років, або до або після 140 років життя, а потім попросили вгадати, скільки років він прожив. Вочевидь,

жоден з цих «якорів» не може бути правильним, проте дві групи все одно вгадували по-різному (середня названа тривалість життя становила 50 років для першої групи та 67 років для другої групи піддослідних).

Упередження авторитету – це результат зловживання почуттям поваги до відомої людини, знаменитості чи експерта в певній (безвідносній до твердження) галузі для отримання згоди із пропонованим висновком. Прикладом такої омани є схильність людей вірити рекламі, в якій фігурують люди в білих халатах, або зважати на підтримку якогось політика знаменитістю під час передвиборчої кампанії.

Омана хибного консенсусу – це схильність людей помилково вважати, що більшість погоджується з ними (коли більшість насправді з ними не згодна).

Омана плюралістичного невігластва – це схильність людей помилково вважати, що вони не згодні з більшістю (а більшість насправді погоджується з ними).

Окрім порушень мисленневих процесів до проблем з пізнанням можуть призводити й **порушення наукової етики**.

Наукову етику можна розглядати у трьох аспектах: професійному, деонтичному та консеквенційному.

Професійна наукова етика – це сукупність правил, які має виконувати будь-який дослідник, тобто наукова етика розуміється у цьому разі як академічна доброчесність.

За умови використання матеріалів інших вчених не можна допускати таке явище, як запозичення чужих текстів без посилання на автора. Усі роботи проходять ретельну перевірку на академічну недоброчесність.

Професійна наукова етика може порушуватися як через недбалість, так і навмисне: вчений може висловити помилкове, не засноване на фактах твердження або порушити авторство іншої особи. Помилкові твердження виникають, якщо дослідник фабрикує дані або фальсифікує їх, опускаючи те, що йому не вигідно. Порушення авторського права трапляється за умови використання чужих текстів без лапкування і посилання на автора (плагіат) або за умови привласнення чужих думок (крадіжка ідей).

Іноді буває, що академічна доброчесність порушується не зловмисно, для присвоєння шматочків тексту чи ідей іншого автора, а помилково: при прямому цитуванні виявляються неправильно оформлені посилання, наприклад, вихідні дані наводяться з помилками, і тому іншим науковцям важко перевірити справжність цитати.

Окреме явище становить самоплагіат – повторна публікація вже оприлюднених раніше власних матеріалів (того ж тексту або тих же результатів) без зазначення того, що ці матеріали вже друкувалися раніше. Тобто використовувати фрагменти своїх попередніх робіт загалом можна, важливо просто інформувати про це читача.

Останнім часом все поширенішим стає таке порушення наукової етики, як дарування співавторства: як співавтори якоїсь публікації вказуються люди, які не зробили суттєвого безпосереднього інтелектуального внеску у відповідну працю.

Порушення професійної етики може призводити до негативних наслідків для самого порушника (це можуть бути якісь санкції, які накладаються його організацією, та втрата репутації) і засмічує сам науковий простір через розповсюдження так званої «макулатурної науки».

Деонтична наукова етика – це сукупність принципів, з яких потрібно виходити у науковій діяльності.

Вчені виходять із самоцінності істини – важливі лише об'єктивні дані, на які не повинні впливати особисті чи групові інтереси, суб'єктивна позиція автора. Вважається неетичним допускати в роботі оцінювальні судження стосовно об'єкта або предмета дослідження. Не може існувати ніякої «особистої» думки з будь-якого питання, яка спиралася б на віру, а не на факти.

Знайомство з попередніми дослідженнями з вашого питання дозволить не «винаходити велосипед», а відкрити щось дійсно нове, адже наука вимагає новизни наукового знання.

Свобода наукової творчості – один з важливих аспектів наукової етики. Вчений повинен сам вибирати, якою власне проблемою він хоче займатися.

Усі наукові результати повинні бути відкритими, вчені повинні отримувати доступ до розробок своїх колег, що досягається завдяки науковим публікаціям. Справжнім проривом у цьому питанні була поява інтернету, який дав можливість знайомитися з раніше не доступними матеріалами.

Ще одним принципом наукової етики є організований критицизм. Вчений повинен ставити під сумнів як свої роботи, так і роботи інших учених, хоч би якими авторитетними вони не були. Не можна просто приймати думки, висловлені іншими дослідниками, «на віру». Будь-який науковець повинен виробити свій власний погляд на проблему, і ця позиція повинна спиратися на критичне осмислення реальності.

Порушення деонтичної наукової етики призводить до серйозніших наслідків: погіршується «мапа реальності», а отже, і рівень життя людей загалом.

Консеквенційна наукова етика – це сукупність правил, які допомагають запобігти негативним наслідкам конкретного дослідження для суспільства.

Якщо таким наслідком буде загроза катастрофи (наприклад, якщо йдеться про експерименти у галузі ядерної фізики, вірусології, розробок штучного інтелекту) або порушення прав людини (наприклад, у медичних експериментах), такі дослідження можуть бути заборонені.

Консеквенційна наукова етика є контраверсійнішою за професійну та деонтичну, адже на неї можуть впливати політика, ідеологія, а в найгіршому разі релігія (наприклад, заборона певних досліджень у галузі генетики, мораторій на дослідження ембріональних стовбурових клітин тощо), проте її порушення потенційно може призвести до вкрай негативних наслідків.

Запитання для самоперевірки:

1. На чому ґрунтуються логічні хиби?
2. Що таке хиба інверсії та хиба конверсії?
3. Дайте визначення помилки кореляції та хибного кола.
4. Схарактеризуйте хибний висновок та звернення до популярної думки.
5. Назвіть приклади когнітивних викривлень.
6. Що таке професійна наукова етика? Що може призводити до її порушень?
7. Дайте визначення академічної доброчесності.
8. Що таке самоплагіат та дарування співавторства?
9. Чим відрізняється деонтична наукова етика від консеквенційної?

Додаткові матеріали:

1. Адаменко М. І., Бейлін М. В. Основи наукових досліджень. Харків, 2014. 188 с.
2. Добронравова І. С., Руденко О. В., Сидоренко Л. І. Методологія та організація наукових досліджень. Київ, 2018. 608 с.
3. Етичний кодекс ученого України. *Бюлетень Вищої атестаційної комісії України*. 2010. № 2. С. 2.
4. 12 Cognitive Biases Explained. URL: https://www.youtube.com/watch?v=wEwGBlr_Rlw&t=159s
5. Dare T., Girard P. Logical and Critical Thinking: an online-course. URL: <https://www.futurelearn.com/courses/logical-and-critical-thinking>
6. Gensler H. J. Ethics: a Contemporary Introduction. New York, 2011. 190 p.
7. Pinker S. Rationality: an online-course. URL: <https://harvard.hosted.panopto.com/Panopto/Pages/Sessions/List.aspx?fbclid=IwAR2ihQ Qik082y6pJszbSuEi794ZTX2PDau6km73MT6gpvU026L1k5Dj6Jxw#folderID=%2255a37adc-eeae-4aa6-8a06-ab25015a4ee8%22>
8. Richardson J. Cognitive Biases. URL: <https://yourbias.is/>
9. Richardson J., Smith A., Meaden S. Thou Shalt not Commit Logical Fallacies. URL: <https://yourlogicalfallacyis.com/>
10. Sinnott-Armstrong W., Neta R. Introduction to Logic and Critical Thinking: an online-course. URL: <https://www.coursera.org/specializations/logic-critical-thinking-duke>
11. The European Code of Conduct for Research Integrity. Berlin, 2017. 16 p.

РОЗДІЛ II

СПЕЦИФІКА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ФІЛОЛОГІЇ

Філологія як наука

На четвертому курсі будь-який студент факультету іноземних мов повинен обрати собі тему курсової роботи – наукового дослідження, виконаного в межах філології. Для того щоб адекватно визначити сферу своїх наукових інтересів, необхідно орієнтуватися в сучасних напрямках філології та уявляти загальну структуру цієї науки.

Філологія – це наука, що охоплює два аспекти: літературознавство і мовознавство (лінгвістику).

Літературознавство вивчає художню літературу та поділяється на історію літератури, теорію літератури та літературну критику. Історія літератури вивчає розвиток літератури як процес, розвиток жанрів, стилів, течій і напрямків. У межах теорії літератури вчені розглядають особливості художньої літератури як явища, співвідношення світів художніх творів і дійсності, літературні стилі, поетику творів (образи, ідеї, теми, жанри, композицію, ритміку тощо). Літературна критика інтерпретує та оцінює твори.

Лінгвістика вивчає людську мову та окремі мови. Її поділяють на теоретичну та прикладну – залежно від завдань дослідження. Теоретичне мовознавство розглядає загальні закони мови, описує і пояснює виявлені в мові факти, а прикладна лінгвістика використовує розроблені в межах теоретичного мовознавства теорії для розв'язання прикладних завдань. До складу прикладної лінгвістики входять перекладознавство, машинний переклад, теорія інформаційно-пошукових систем, створення штучних мов, теорія кодування, лінгвістична кримінологія, теорія навчання іноземній або рідній мові, лексикографія, дефектологія (сурдопедагогіка, логопедія, афазіологія, олігофренопедагогіка), нормативна лінгвістика (саме вона визначає мовну політику).

Залежно від об'єкта дослідження теоретичне мовознавство поділяють на загальне та конкретне. Загальне мовознавство намагається виявити риси, притаманні всім людським мовам, і скласти типологію мов, а конкретне вивчає окремі мови (німецька, англійська, українська, китайська тощо) або групи мов (наприклад, германістика розглядає особливості мов германської групи, тобто німецької, англійської, шведської, данської тощо).

Залежно від того, який рівень мови досліджується, виділяють фонетику (науку про звуки мови), графіку (науку про властивості одиниць писемної мови, тобто про літери, ієрогліфи, графеми), морфологію (науку про побудову слів із морфем та граматичні форми слів), лексикологію (науку про властивості лексем), синтаксис (науку про комбінації мовних знаків один з одним) і лінгвістику тексту.

З розвитком мовознавства у лінгвістиці, як і в будь-якій науці, змінювалися парадигми, кожна з яких призводила до появи нових галузей дослідження. Однак якщо в більшості наук парадигми змінюються внаслідок відмови від колишніх теорій, то в лінгвістиці змінювалися не так теорії, як питання, які цікавили дослідників.

Першою парадигмою лінгвістики є **порівняльно-історична**. Вона виникла в XVI столітті й була чинною до кінця XIX. Головні питання в порівняльно-історичному мовознавстві пов'язані зі зміною мови – чому та як змінюються мови? Чому певні мови схожі одна на одну? Учені намагалися встановити, наскільки близькі окремі мови, якими вони були раніше, які існують групи та сім'ї мов. Найвидатнішими представниками цієї парадигми були *Франц Бопп* (1791–1867), який розробив порівняльну граматику індогерманських мов, та *Расмус Раск* (1787–1832), який відкрив відповідності між індоєвропейськими та німецькими шумними приголосними.

На сьогодні існують вчені, які займаються вивченням історії мови, походження слів (етимологія) та іншими проблемами порівняльно-історичного мовознавства. Певної актуальності набули такі напрямки порівняльно-історичного мовознавства, як компаративістика – порівняння споріднених мов; ареалогія – аналіз взаємодії сусідніх мов; контрастивна лінгвістика – порівняння несхожих мов. Результати цих досліджень застосовують для складання двомовних словників, перекладу, навчання іноземної мови. Якщо ви захочете писати роботу з історії німецької мови, то вам, найпевніше, доведеться працювати в межах порівняльно-історичного мовознавства.

На початку XX століття на зміну порівняльно-історичній приходиться друга парадигма лінгвістики – **системно-структурна**, у якій головне питання звучить вже по-іншому: яке впорядкування має мова? Представники цієї парадигми намагалися виявити в мові системи та структури. Засновником системно-структурної парадигми в лінгвістиці є *Фердинанд де Соссюр* (1857–1913), який зазначив відмінність між мовою і мовленням, заявив про довільність зв'язку між означуваним та означником (тобто, наприклад, слово «кішка» ніяк не пов'язане з характеристиками кішки як істоти реального світу), запропонував розділяти діахронічну лінгвістику (що вивчає зміни мови з плином часу) та синхронічну лінгвістику (що вивчає мову у конкретний час).

Крім Ф. де Сосюра і його Женевської лінгвістичної школи в рамках системно-структурної парадигми існувало три основні наукові школи – празька, копенгагенська та американська.

Празький лінгвістичний гурток був заснований у 1926 році. Видатними представниками **празького структуралізму** були Микола Трубецькой (1890–1938), який розробив теорію опозицій, і Роман Якобсон (1896–1982), засновник науки фонології, що вивчає диференціальні ознаки звуків. Потрібно зазначити, що метод структурного аналізу бінарних опозицій застосовується і в інших науках і став базовим для структуралізму як філософського напрямку.

У 1931 році виникає **Копенгагенський лінгвістичний гурток** на чолі з Луї Єльмслевом (1899–1965), який розробив учення про два плани – план вираження (те, що використовують для вираження думки, наприклад, слово) і план змісту (власне думка). Данські структуралісти називали свій напрямок глоссематикою і формалізували співвіднесення мовних елементів як математичні функції, розробивши дуже чітку методологію аналізу.

В Америці в 1920–1950-х рр. розвивається наукова школа **дескриптивної лінгвістики**, заснована *Леонардом Блумфілдом* (1887–1949), який досліджував мови американських індіанців. Представники дескриптивної лінгвістики розробили дистрибутивний аналіз – членування мови на дрібні елементи для виділення фонем і морфем. Ними також була сформульована гіпотеза лінгвістичної відносності (структура мови визначає мислення).

Вам необхідно буде використовувати напрацювання системно-структурної парадигми, якщо ви оберете тему з граматики, лексикології, фонетики.

У 1957 році виходить робота *Ноама Чомскі* (н. 1928) «Синтаксичні структури», у якій розглянуто процес породження висловлювань з абстрактних одиниць мови. Так виникає **генеративна парадигма**, у якій головним питанням виявилися причини можливості породження висловлювань. Результати напрацювань генеративного мовознавства широко застосовують у навчанні іноземним мовам.

Приблизно тоді ж і аж до початку XXI століття розвивається **функціональна парадигма**, у якій вивчають дві основні функції мови – спілкування і зберігання інформації. Відповідно, функціональна парадигма поділяється на комунікативну (у центрі уваги вчених знаходиться людська комунікація) і когнітивну (лінгвісти вивчають мову у свідомості людини).

Комунікативні дослідження охоплюють теорію комунікації, прагмалінгвістику, соціолінгвістику, лінгвокультурологію, гендерну лінгвістику, дискурсивну лінгвістику.

Теорія комунікації намагається відповісти на питання, за якими моделями здійснюється комунікація і яким чином можливий обмін інформацією між комунікантами.

Прагмалінгвістика досліджує зв'язок між мовними знаками та мовцем, а саме: наміри мовця; мовленнєві стратегії; принципи, якими керується мовець у комунікації; результат, якого він хоче досягти.

Соціолінгвістика вивчає мову у зв'язку з соціальними умовами спілкування, розглядаючи такі явища, як жаргони, арго, сленг та інші соціолекти, перемикання з однієї мови на іншу (білінгвізм), стереотипи й соціальні ролі, мовні особистості.

Лінгвокультурологія вивчає зв'язок мови з культурою і міжкультурну комунікацію, відмінності у національно-культурній мовній символіці, комунікативні табу, реалії, мовні лакуни.

Гендерна лінгвістика аналізує зв'язок мови та гендеру (соціально набутої статі), вивчаючи мовленнєву поведінку чоловіків, жінок та гендерквірів: які мовні засоби використовують комуніканти для виявлення свого гендеру?

Дискурсивна лінгвістика вивчає дискурс – «текст, занурений у життя», розглядаючи зв'язок тексту з контекстом і ситуацією.

Когнітивні дослідження охоплюють нейролінгвістику, психолінгвістику й когнітивну лінгвістику.

Нейролінгвістика спрямована на вивчення мозку людини у зв'язку з мовою і намагається з'ясувати, які ділянки мозку регулюють певні мовні функції.

Психолінгвістика аналізує процеси у психіці людини під час використання мови, особливо зосереджуючись на спостереженні за розвитком мови у дітей.

Когнітивна лінгвістика намагається з'ясувати, як на мову впливає мислення і як саме у свідомості зберігається мовна інформація. Вона охоплює когнітивну семантику, когнітивну граматику, вивчення концептів, категорій, метафор тощо.

З початку ХХІ століття почали багато говорити про зближення комунікативних і когнітивних досліджень – комунікативні та дискурсивні явища розглядають на основі когнітивних, ментальних процесів. Так з'явилася **когнітивно-дискурсивна** парадигма: когнітивні дослідження будуються на основі дискурсивного аналізу, а комунікативні процеси пояснюються у процесі звернення до свідомості комунікантів.

Саме в цьому напрямку і працюють представники Харківської лінгвістичної школи, яка виникла на факультеті іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Проводяться дослідження дискурсу як мисленнєво-комунікативної діяльності, аналізується стилістика дискурсу, гендер як конструкт дискурсу, національно-культурна специфіка дискурсу, різні види дискурсів, втілення концептів у дискурсі тощо.

Запитання для самоперевірки:

1. На які дві основні галузі поділяють філологію?
2. Що вивчає літературознавство?
3. У чому полягає різниця між теоретичною і прикладною лінгвістикою?
4. Назвіть відмінність між загальним та конкретним мовознавством.
5. Які ви знаєте лінгвістичні парадигми? Надайте стислий опис.
6. Хто є засновником системно-структурної парадигми? Які три основні наукові школи існували у її рамках?
7. Які функції мови вивчають у функціональній парадигмі?
8. Що охоплюють комунікативні та когнітивні дослідження? Наведіть приклади та надайте характеристику.

Додаткові матеріали:

1. Бацевич Ф. С. Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень. Київ, 2008. 240 с.
2. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: кол. моногр. Харків, 2005. 356 с.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ, 2010. 464 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава, 2008. 712 с.
5. Oostendorp M. Miracles of Human Language: An Introduction to Linguistics: an online-course. URL: <https://www.coursera.org/learn/human-language>

Спеціальні методи філології

Специфічні для конкретної науки завдання – у нашому випадку йдеться про філологію – можна реалізувати за допомогою спеціальних методів, які розроблялися під певну задачу.

Найпопулярніші спеціальні методи **літературознавства** – біографічний, соціологічний, формальний, порівняльний та історико-функціональний.

Біографічний метод передбачає аналіз впливу біографії та особистості автора на його твори. При застосуванні цього методу дослідники зазвичай спираються на дані психології та історії.

Соціологічний метод передбачає аналіз впливу на літературний твір соціальної та економічної специфіки суспільства на час створення твору і, навпаки, вплив твору на суспільство.

Формальний метод передбачає увагу до самого тексту літературного твору, його форм та стилістичних фігур, ігноруючи умови його створення.

Порівняльний метод передбачає, власне, порівняння: окремих літературних творів, жанрів та стилів, творчості окремих письменників чи цілих літературних напрямків. Для отримання результатів дослідники зазвичай спираються на дані соціології, історії, антропології, перекладознавства, культурології, релігієзнавства тощо.

Історико-функціональний метод передбачає аналіз сприйняття творів читачами залежно від історичного періоду.

Найпопулярніші спеціальні методи **мовознавства** (лінгвістики) – дистрибутивний, дистрибутивно-статистичний, валентнісний, контекстологічний, компонентний, опозитивний, метод безпосередніх складових, трансформаційний, пропагандистського аналізу, критичного дискурс-аналізу, конверсаційного аналізу, трансакційного аналізу, картографування, мовленнєвоактовий, концептуального аналізу та робота з інформантами.

Дистрибутивний метод – вивчення дистрибуції, тобто розподілу окремих одиниць у тексті. Аналізується сума всіх оточень, у яких зустрічається досліджуваний мовний елемент (фонема, морфема, лексема тощо), тобто його сполучуваність. У цьому методі застосовують літерні позначення класів поєднань, наприклад, для слів: N – іменник, V – дієслово, A – прикметник, D – прислівник.

На дистрибутивному методі у поєднанні з методами статистики ґрунтується дистрибутивно-статистичний метод: аналізують розподіл частоти вживання досліджуваного елемента в тексті. Наприклад, дослідивши частоту вживання номінальних конструкцій в офіційних і художніх текстах, можна дійти висновку, що вони характерні саме для офіційних текстів.

Дуже схожий на дистрибутивний і валентнісний метод – метод, за яким визначається валентність слова, тобто здатність слова або класу слів приєднувати до себе інші слова. Наприклад, можна сказати: «Він припинив читання» і «Він перестав читати», але не можна сказати: «Він перестав читання». Залежно від того, скільки слів здатний приєднувати до себе досліджуваний елемент, виділяють одномісну валентність (як у неперехідних дієслів), двомісну валентність (як у перехідних дієслів) тощо (зазвичай максимум становить три- або чотиримісна валентність).

Метод контекстуального аналізу також спрямований на вивчення одиниць, що оточують досліджуваний елемент, він використовується, наприклад, для уточнення значень слів. Дослідник вибирає елемент, який він буде аналізувати, розглядає всі контексти (зазвичай на рівні речення), де цей елемент зустрічається, і на підставі проведеного аналізу доходить висновку, які саме значення елемента можливі.

Метод компонентного аналізу застосовується в лексичній семантиці, тобто у науці про значення слів, і полягає у розщепленні значення слова на складові елементи (так звані «семи»). Наприклад, значення слова «дівчинка» розкладається на семи [людська істота], [жіноча стать] і [недорослість].

Опозитивний метод передбачає класифікацію корпусу одиниць дослідження, засновану на протиставленні. Потрібно, щоб усі члени опозиції мали певні загальні ознаки (так звана «підстава для порівняння») і відрізнялися за однією ознакою (вона називається «диференціальною»). Опозиції поділяються на:

- бінарні (в одних членів опозиції диференційна ознака присутня, а в інших – відсутня (так/ні), наприклад, гарне – погане, минуле – теперішнє);

- градуальні (у всіх членів опозиції ознака присутня, але в різному ступені, наприклад, якщо проаналізувати синонімічний ряд «хотіти, бажати, жадати», то у всіх дієслів буде ознака «прагнення», але виражена в різному ступені);

- еквіполентні (у всіх членів опозиції ознака виражена у своїй, особливій властивості, наприклад, класифікуючи німецькі голосні звуки, ми бачимо, що звук [i] утворюється підйомом передньої частини спинки язика, звук [a] – середньої, а [u:] – задньої).

Метод безпосередніх складових спрямований на представлення синтаксичної структури комунікативної одиниці у вигляді ієрархії її складових. Наприклад, беремо речення: «Маленький хлопчик їсть морозиво». Це цілісне речення (S), яке розкладається на іменну групу (N; маленький хлопчик) і дієслівну групу (V; їсть морозиво). Іменна група ділиться на означення (A) і слово, яке набуває це означення, а дієслівна група – на дієслово і прямий додаток (O).

Трансформаційний метод має на меті визначення синтаксичних і семантичних подібностей і відмінностей мовних об'єктів через подібності та відмінності у наборах їхніх трансформацій. Наприклад, все в тому ж реченні «Хлопчик їсть морозиво» є глибинна структура – агенс (хлопчик) і пацієнс (морозиво). Це речення можна піддати різним трансформаціям: «Морозиво з'їдається хлопчиком», «Хлопчик не їсть морозива», «Неправда, що хлопчик їсть морозиво», «Хлопчик, який їсть морозиво».

Метод пропагандистського аналізу полягає в аналізі текстів масової комунікації за схемою: 1) ідеологія і мета пропагандистської кампанії; 2) контекст, у якому здійснюється пропаганда; 3) ідентифікація пропагандиста; 4) структура пропагандистської організації; 5) цільова аудиторія; 6) технічне оснащення; 7) реакція аудиторії; 8) оцінка впливу пропаганди на аудиторію.

Метод критичного дискурс-аналізу передбачає вивчення того, яким чином дискурс як форма соціальної практики конститує соціальний світ (наприклад, як ЗМІ впливають на сприйняття політики), як тексти забезпечують собі особливу інтерпретацію. Аналізують вибір слів, граматику, метафори.

Метод конверсаційного аналізу спрямований на виявлення правила чергування реплік у діалозі та правила переходу «права говорити» від одного співрозмовника до іншого.

Трансакційний аналіз передбачає вивчення міжособистісної комунікації, за яким мовленнєві вчинки учасників аналізуються на основі

їхніх «его-станів», тобто соціальних ролей «Батька», «Дитини» або «Дорослого», які вони несвідомо грають.

Метод картографування спрямований на аналіз характеру поширення мов і діалектів. Він враховує кількість носіїв досліджуваної мови та природу мовних контактів. Під час історичного дослідження діалектів застосовують картографування не тільки діалекту в цілому, а й окремих явищ мови.

Експериментальні методи передбачають роботу з інформантами-носіями мови (одночасно з фіксуванням реакцій інформантів за допомогою анкети або інтерв'ю). Особливо широко вони застосовуються в психолінгвістиці для вивчення сприйняття текстів, усвідомлення мовних одиниць тощо.

Метод концептуального аналізу спрямований на з'ясування структури та особливостей концептів, тобто одиниць інформаційної структури свідомості, які виражаються в мові. Існує безліч суперечок з приводу того, що вважати концептом, а що ні, але зазвичай метод концептуального аналізу застосовують для дослідження смислу у свідомості групи людей, який співвідноситься зі знаком (зазвичай зі словом). Перебіг аналізу може бути таким: вибирається ім'я концепту (наприклад, ЛЮБОВ), проводиться компонентний аналіз семантики цього слова, аналіз синонімів, антонімів і похідних від цього слова, аналіз його сполучуваності, аналіз метафор, паремій та афоризмів, до яких входить це слово, психолінгвістичний експеримент (для того, щоб з'ясувати, які асоціації викликає це слово), контекстуальний аналіз у різних типах дискурсу. Важливо не тільки зробити опис концепту, але і доповнити його створенням моделі, поєднавши всі виявлені елементи значення слова в певну композицію, схему. Зазвичай як схему вибирають фрейм – структуру зі слотами, «незаповненими графами», у які можна підставляти виявлені елементи.

Мовленнєвоактовий аналіз ґрунтується на теорії мовленнєвих актів і передбачає розгляд компонентів мовленнєвого акту (який співвідноситься з висловленням): пропозиціонального (локутивного) акту (Що саме говорять?), іллокутивного акту (Яку дію виконує мовець, вимовляючи висловлювання?), перлокутивного акту (Як мовець хоче вплинути на адресата, вимовляючи висловлювання?).

Спеціальних методів філології набагато більше, тут наведені лише деякі з них. Імовірно, для вашого конкретного дослідження вам знадобиться певна комбінація загальнонаукових, логічних, емпіричних та спеціальних методів.

Запитання для самоперевірки:

1. Назвіть найпопулярніші методи літературознавства.
2. Дайте визначення соціологічному, порівняльному та історико-функціональному методу.
3. Які існують найпопулярніші методи мовознавства?

4. Що вивчає дистрибутивний метод мовознавства?
5. У чому полягає метод контекстуального аналізу?
6. Де застосовується метод компонентного аналізу?
7. На чому базується опозитивний метод? Які різновиди опозицій ви знаєте?
8. Який метод лінгвістики визначає синтаксичні і семантичні подібності та відмінності мовних об'єктів через подібності та відмінності у наборах їхніх трансформацій?
9. Який метод застосовується при аналізі діалогу та чергуванні реплік?
10. Назвіть компоненти мовленнєвого акту. На чому базується мовленнєвоактовий аналіз?

Додаткові матеріали:

1. Вишницька Ю. В. Аналіз та інтерпретація художнього тексту. Київ, 2012. 202 с.
2. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: кол. моногр. Харків, 2005. 356 с.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ, 2010. 464 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава, 2008. 712 с.
5. Podesva J.R., Sharma D. Research Methods in Linguistics. Cambridge, 2014. 544 p.

РОЗДІЛ III

ЕТАПИ ВИКОНАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВОЇ РОБОТИ

Підготовчий етап: теоретичні та емпіричні основи дослідження

Стаючи до написання роботи, необхідно ознайомитися з опублікованими за вашою або близькими до вашої теми науковими дослідженнями. Саме спираючись на них, ви зможете написати перший, **теоретичний розділ роботи**. У цьому розділі ви повинні подати огляд літератури за вашою темою й обґрунтувати вибір напрямків дослідження, а також викласти загальну методику й описати методи вашої роботи.

Зазвичай для бакалаврської роботи досить ретельно опрацювати близько 30 джерел, для магістерської – понад 50 джерел, а третина цієї літератури повинна бути іноземною мовою, до того ж, у списку використаної літератури обов'язково мають бути праці за останні п'ять років, тож надавайте перевагу найновішим виданням.

Звісно, для того щоб визначити, які саме дослідження ви будете використовувати у своїй роботі, доведеться ознайомитися з набагато більшою кількістю літератури, тому необхідно навчитися двом видам роботи з науковими публікаціями – швидкому і повільному.

Спершу треба продивитися джерело інформації, що потрапило вам до рук, «по діагоналі», щоб зрозуміти, чи варто уважно вивчати цю публікацію. Зазвичай краще одразу зібрати «під рукою» всю доступну літературу за вашою темою і переглянути її. Визначивши, які саме джерела потрібно вивчати, можна переходити до «повільної роботи». Крім того, знаючи, який обсяг літератури необхідно опрацювати, можна ефективно планувати свій час: наприклад, кожного дня обробляти певну кількість сторінок. Темп роботи з літературними джерелами дуже індивідуальний: хтось читає та осмислює двадцять сторінок на день, є й такі, хто може впоратися зі ста п'ятдесятьма.

Зручніше мати екземпляр джерела, над яким ви працюєте, в електронному варіанті, щоб одразу копіювати звідти цитати. Цитати становлять досить значну частину тексту роботи. Нормальна кількість цитат – у середньому дві на сторінку. Їх використовують для того, щоб точно передати думку автора, приєднатися до його думки або оскаржити її, підтвердити

цитатою свою певну думку. Дуже важливо уникнути перекручування думки автора. Текст цитати потрібно починати та закінчувати лапками та зберігати особливості авторського написання (не можна міняти будь-що в цитаті, зокрема і граматичну форму). Утім можна опустити частину слів у цитаті, якщо це не призводить до спотворення сенсу. У цьому разі в тексті цитати на місці пропущеного уривка ставлять три крапки у трикутних дужках: <...>. Ви також можете виділяти певні особливо важливі для вас слова в цитаті графічно. У такому разі необхідно повідомити про це читачу: повідомлення беруть у круглі дужки, після нього ставлять крапку, потім тире і ваші ініціали, наприклад: (курсив наш. – О. М.).

Після цитати обов'язково повинно бути посилання на першоджерело. Воно береться в тексті у квадратні дужки: [3, с. 53], де 3 – номер публікації у бібліографічному списку, а 53 – номер сторінки, з якої взята цитата. Якщо цитата більша за один абзац (загалом уникайте такого за можливості), то посилання потрібно наводити у кожному абзаці. У чорновому варіанті роботи набагато зручніше замість номера публікації писати прізвище автора та рік видання і міняти прізвища на номер тільки перед остаточним завершенням роботи, щоб уникнути плутанини, адже можливо, що, наприклад, науковий керівник порадить використовувати ще одне джерело, і тоді весь список доведеться змінювати. Якщо ви посилаєтеся не на точну цитату, а на весь текст у цілому, потрібно вказувати тільки номер роботи [3]. Посилання обов'язкове в тому разі, якщо ви 1) звертаєтеся до певної роботи, 2) передаєте чужу думку, 3) використовуєте цитату.

Під час «повільного» читання потрібно одразу конспектувати ті місця, які ви збираєтеся використовувати в роботі, і добирати відповідні цитати. Конспект повинен становити стисле викладення позиції автора щодо питання, яке стосується вашої теми, іноді – наведені ним аргументи, визначення термінів.

Добре починати з надрукованого плану роботи і вносити до цього плану всю інформацію, яка з'являється. Після опрацювання всієї літератури можна буде просто відредагувати та доповнити остаточний текст. Опрацьовуючи літературу, потрібно не просто засвоювати нову інформацію, а й обмірковувати її, щоб робота не перетворювалася на реферат, адже необхідно не лише переказати погляди інших вчених на те чи інше питання, але й співвіднести їхні погляди з тематикою вашої роботи. Для такого співвіднесення вам доведеться виробити власну позицію з усіх питань, які дотичні до теми вашої роботи.

Огляд літератури зазвичай пишуть так: спершу ви характеризуєте проблемну царину у загальних рисах, наводячи класифікацію основних теорій. Потім ви описуєте теорії кожен окремо і вказуєте, якого напрямку будете дотримуватися і чому. Наприкінці огляду повинні бути висновки,

у яких бажано наголосити на необхідності проведення подальших досліджень з цієї теми. Якщо огляд написаний правильно, його можна опублікувати як окрему статтю.

Оскільки в роботі доведеться зіткнутися з декількома проблемними полями, огляд потрібно робити щодо кожного з них. Наприклад, якщо тема роботи звучить як «Стратегії невичливості в інтернет-дискурсі», потрібно буде визначити, хто і як досліджував такі явища, як 1) стратегія; 2) невичливість; 3) дискурс; 4) інтернет-спілкування. Ці огляди можуть становити окремі підрозділи першого розділу роботи. Важливо пам'ятати, що огляди пишуть не за авторами, а за ідеями: вивчивши погляди різних вчених, потрібно буде їх згрупувати.

Вивчення наукових джерел допоможе ознайомитися з методами, якими користувалися інші вчені для розв'язання подібних завдань. Незалежно від того, обрали ви власний метод дослідження або ж вирішили діяти «за аналогією» з дослідниками, які вивчають схоже явище або таке саме явище на іншому матеріалі, потрібно описати свої методи та методологію, щоб робота була прозорою.

Не забудьте написати висновки, яких дійшли, не тільки після кожного підрозділу, але і після всього першого розділу (ці висновки друкують через інтервал після тексту). У цих висновках потрібно коротко викласти зміст розділу. У висновках не можна використовувати цитати, схеми, таблиці, новий матеріал. У висновках після кожного розділу можна нумерувати пункти, показуючи, що ви наводите підсумок до кожного підрозділу розділу. Наприкінці роботи друкують загальні висновки – вони не повторюють висновків до розділів, а узагальнюють стан розробки проблеми, методологію роботи та досягнені результати (можна структурувати загальні висновки за сформульованими у вступі завданнями) і закінчуються зазначенням перспектив подальших досліджень.

То як знайти наукові джерела? Базовий список літератури надасть науковий керівник, далі ж доведеться шукати інформацію самотужки. В інтернеті існує безліч баз наукових робіт (наприклад, сайти google scholar і researchgate, де можна знайти наукову літературу будь-якими мовами, або сайт бібліотеки ім. Вернадського, де зберігаються зокрема і автореферати всіх захищених в Україні дисертацій).

Наукові джерела, якими можна користуватися, – це монографії, автореферати дисертацій, власне дисертації, збірки наукових праць, матеріали наукових конференцій, тези доповідей наукових конференцій.

Починати вивчення літератури краще з монографій – книг, які містять повне і всебічне дослідження певної проблеми або теми.

Автореферати дисертацій – це брошури, де викладений стислий зміст досліджень, представлених на здобуття наукового ступеня. Особли-

вий інтерес становить в авторефератах огляд літератури – за ним можна зрозуміти, які ще роботи необхідно прочитати.

Самі дисертації в Україні раніше належали до неопублікованих документів, тобто їх зазвичай не було у вільному доступі, однак з 2017 року в Україні набула чинності вимога публікувати дисертації, та й в інших країнах останнім часом все більше вчених свідомо розміщують свої дисертаційні дослідження в інтернеті. Саме дисертації на подібну до вашої тему можуть надати особливо корисну й цінну інформацію, яку можна використовувати в роботі.

Збірники наукових праць містять статті вчених. Такі збірники можуть видаватися регулярно або бути неперіодичними. Зазвичай не потрібно читати весь збірник, адже лише певні статті будуть присвячені дотичній до вашої темі.

Матеріали наукової конференції містять опубліковані анотації, тези доповідей або повні тексти доповідей, представлених на конференції.

Обов'язково виписуйте в окремий файл бібліографічні дані джерел, з якими працюєте. Існують цілком певні вимоги до оформлення списку літератури. Це доволі копіткий процес, тому потрібно оформити список правильно з самого початку. Роботи у списку літератури розташовують в алфавітному порядку, спочатку вносять роботи кирилицею, а вже потім – латиницею.

Визначившись з теоретичними основами вашого дослідження, потрібно ставати до збирання та аналізу емпіричного матеріалу для написання другого, **емпіричного розділу** вашої роботи. Перш за все, потрібно подумати над наступними питаннями:

1. На яке запитання потрібно відповісти у цьому дослідженні?
2. За допомогою якого аналізу можна знайти відповідь на це запитання?
3. Які дані необхідно зібрати, щоб провести аналіз?
4. Які етапи на практиці потрібно пройти, щоб отримати необхідні дані?

Зазвичай на ці запитання автору роботи допомагає відповісти науковий керівник. Якщо тема роботи дуже широка, варто визначитися, на якому матеріалі буде проведено дослідження: чи будуть це тексти художньої літератури, газетні статті, фільми, радіопередачі, коментарі у соцмережах або що-небудь інше? Чи слід шукати матеріал у словниках? І головне, якою саме буде одиниця дослідження? Буде це окреме слово, висловлювання, діалогічна єдність, дискурсема?

Зрозумівши, яким буде матеріал взагалі (він ще називається «загальним масивом»), ви, імовірно, зрозумієте, що не можете досліджувати його весь цілком, тобто вам потрібно за певними критеріями відібрати саме ті тексти та ті елементи, які ви будете аналізувати. Процес цього відбору називається «формуванням вибірки».

Вибірка – це набір об'єктів дослідження, відібраних відповідно до визначених критеріїв. Вибірка вважається репрезентативною, якщо досягнуті результати аналізу можна перенести на весь масив матеріалу, з якого ця вибірка зроблена. Саме цього і повинен прагнути дослідник.

Усе вибірки поділяють на два типи – **вірогіднісні** (тобто вибірки, у яких використано принцип випадковості) і **невірогіднісні** (дослідник не покладається на випадок, а аналізує весь масив – повністю або частково).

Якщо в загальному масиві досліджують усі елементи послідовно, то мова йде про суцільну вибірку – суцільна вибірка утворюється шляхом послідовного відбору прикладів, які цікавлять автора, із загального масиву, який заздалегідь обмежений. Наприклад, досліджуються метафори смерті в ліриці Пауля Целана. Користуючись методом суцільної вибірки, можна виділити всі дискурсивні уривки (рівні реченню) у ліриці П. Целана, що містять слово *Tod*. Цей метод дуже зручний, якщо увага спрямована на певні лексеми, і ви маєте матеріал в електронному вигляді. Якщо ж ви берете приклади з масиву текстів послідовно, але не всі, то ми говоримо про часткову вибірку.

Основні види вірогіднісних вибірок – випадкова, стратифікована, кластерна і багатоетапна.

Випадкова вибірка передбачає, що ви маєте всі елементи загального масиву, з яких приклади вибирають не послідовно всі, а лише деякі в випадковому порядку.

За умови використання методу стратифікованої вибірки загальний масив розподіляють відповідно до певних критеріїв на кілька груп, і вже в цих групах методом випадкової вибірки беруть елементи. Наприклад, вчений досліджує мову радіоведучих Німеччини, і у нього є доступ до записів радіомовлення. Методом стратифікованої вибірки можна, користуючись класифікацією радіостанцій, відібрати кілька з них і випадковим чином вибрати кілька радіозаписів кожної з відібраних радіостанцій.

Кластерна вибірка передбачає відбір не окремих елементів масиву, а окремої підгрупи загального масиву, яка називається кластером. У середині цього кластера потрібно досліджувати всі елементи. Наприклад, досліджується мова політиків. З усього масиву вибирається один кластер – передвиборчі заяви, і в ньому досліджують всі елементи.

Багатоетапна вибірка працює як випадкова, але на різних рівнях всередині масиву. Наприклад, досліджується мова німецької газети. З усього масиву вибирається певна кількість міст, у кожному з цих міст – певна кількість газет, в кожній газеті – наприклад, перші сторінки з 2021 по 2022 рік, кожену десятку пропозицію з десяти днів кожного року.

Визначившись з матеріалом, вибіркою та одиницею дослідження, потрібно почати збір досліджуваних одиниць. Усі зібрані одиниці нази-

вають корпусом. Дуже зручно відразу копіювати приклади, які увійдуть до вашого корпусу, в окремий файл. Коли процес збору досліджуваних одиниць завершений, їх потрібно обробити за допомогою наукових методів, щоб отримати певний результат. Пам'ятайте, що в остаточний текст вашої роботи потраплять далеко не всі приклади з вашого корпусу, проте, знайшовши черговий приклад, відразу ж зафіксуйте його бібліографічний опис, адже для всіх прикладів, що увійдуть у текст вашої роботи, потрібно навести їх джерело у списку джерел ілюстративного матеріалу.

Запитання для самоперевірки:

1. Що має наводитися у теоретичному розділі наукової роботи?
2. Як треба писати огляд літератури?
3. Чому вивчення джерел та ознайомлення з методами дослідження інших вчених важливе для написання роботи?
4. Що не можна використовувати при написанні висновків?
5. Що таке вибірка? Які типи вибірок існують?
6. Дайте визначення монографії, автореферату та дисертації.
7. Як ви розумієте, що таке одиниці дослідження?
8. Чим суцільна вибірка відрізняється від випадкової та кластерної?

Додаткові матеріали:

1. Адаменко М. І., Бейлін М. В. Основи наукових досліджень. Харків, 2014. 188 с.
2. Добронравова І. С., Руденко О. В., Сидоренко Л. І. Методологія та організація наукових досліджень. Київ, 2018. 608 с.
3. Ланге А., Сушко-Безденежних М. Г. Наукове писемне мовлення у вищій школі (практичні поради). Суми, 2020. 322 с.
4. Lampraki A., Katsikea E. Research Methodologies: an online-course. URL: <https://www.coursera.org/learn/research-methodologies>
5. Rettig H. Wissenschaftliche Arbeiten schreiben. Heidelberg, 2017. 153 S.
6. Rofe J.S., Plesch D., Lee Y. Understanding Research Methods: an online-course. URL: <https://www.coursera.org/learn/research-methods>
7. Sholten A.Z. Methods and Statistics in Social Sciences: an online-course. URL: <https://www.coursera.org/specializations/social-science>

Метамова та виклад результатів дослідження

Під час дослідження будь-якого мовного явища ви працюєте немовби на двох рівнях – рівні аналізованої мови та мови, яку ви використовуєте для опису. Ця мова називається метамовою. Метамова лінгвістики має загальнонаукову лексику, термінологію, літерну символіку та графіку.

Термінологія – це сукупність термінів певної галузі науки. Термін – це слово або словосполучення, що передає наукове поняття і має визначення у спеціальній літературі. Таке визначення називають дефініцією. Буває так, що один термін має різні визначення – у цьому разі вам

потрібно чітко вказати, яке саме визначення ви використовуєте. У дефініції також можуть зустрічатися інші терміни, які теж потрібно визначати.

Визначення повинно допомогти відрізнити одне наукове поняття від іншого, виділяючи його важливі ознаки. Зазвичай у визначенні зазначають ширше поняття (так зване «родове поняття») та ознаки, які має тільки це поняття, але які відсутні в інших поняттях, що входять до складу роду (так звана «видова відмінність»). Наприклад: *«Дефініція – це логічна операція визначення значення терміна»*. У цьому визначенні родовим поняттям є «логічна операція» (крім дефініції є й інші), а видова відмінність – те, що ця операція використовується саме для визначення сенсу терміна.

Визначення не повинно бути експресивним, не повинно містити метафор і двозначностей (*«Діти – квіти життя»*) і не повинно містити кола, тобто рекурсивного визначення об'єкта через самого себе. Кумедний приклад кола у визначенні можна зустріти у фантастичному оповіданні Станіслава Лема, головний герой якого намагається зрозуміти, що ж таке сепульки, але місцева енциклопедія не надто йому в цьому допомагає: *«Сепульки – важливий елемент цивілізації ардритів (див. сепулькарії)»*. Герой переходить до наступного визначення: *«Сепулькарії – пристрої для сепуляції (див.)»*. І, зрештою, коло замикається: *«Сепуляція – заняття ардритів (див. сепульки)»*.

Смислова точність наукового тексту забезпечується ретельним підбором слів, що передають думку автора і зводять до мінімуму можливість неправильної інтерпретації. Важливу роль в цьому відіграє вибір термінів. Серед вимог до терміна виділяють стислість, простоту, однозначність, вмотивованість, узгодженість з іншими термінами. Перевагу надають вже впровадженим і вітчизняним термінам над новими та іноземними. Тобто короткий і простий термін краще словосполучення, його однозначність досягається наведенням чіткої дефініції, вмотивованість передбачає, що обраний термін схожий на інші терміни тієї самої термінології або на слова загальної мови, завдяки чому його значення легше зрозуміти.

Якщо ви використовуєте іноземну літературу, не поспішайте одразу ж запозичувати терміни автора – перевірте, чи не існують вже усталені вітчизняні терміни, співвідносні з тим самим поняттям. Якщо ж термін новий і його необхідно певним чином перекласти, то слід врахувати, чи відповідає його звучання і структура загальноживаним нормам мови, на яку здійснюється переклад, чи є у цього слова похідні, які можна використовувати, чи є у нього синоніми, антоніми або слова з таким самим коренем.

Не слід також плутати терміни та професіоналізми – умовні назви понять, які є жаргоном фахівців. Так, слово «смайл» є професіоналізмом, а «емотикон» – вже терміном.

Якщо ви обрали будь-який термін для позначення певного поняття, використовуйте його послідовно у всій роботі, не замінюючи синонімами.

Інша складова метамови, **літерна символіка**, охоплює літерні абрєвіатури термінів (наприклад, ТМА – теорія мовленнєвих актів) і літерні позначення для досліджуваних об'єктів (наприклад, класів слів (N – іменник, V – дієслово) або висловлювань («Висловлення р в цьому контексті розуміється як q»). Використання таких літерних символів ускладнює сприйняття тексту, тому їх краще використовувати тільки для складних термінів або досліджуваних об'єктів, до опису яких ви звертаєтесь у вашій роботі часто. Якщо термін використовують вперше, літерні символи потрібно пояснити, якщо ж їх багато, то слід дати на початку роботи список умовних позначень (його розташовують на наступній сторінці після змісту). Цей список друкують двома колонками, у яких ліворуч, за абеткою, наводять умовні скорочення і символи, а праворуч – їхнє детальне розшифрування.

Графічна метамова охоплює таблиці, схеми, графіки та графічні символи.

Таблиці, схеми та графіки – це ілюстрації до тексту. Їх потрібно наводити у роботі безпосередньо після тексту, де вони згадуються вперше, або на наступній сторінці, як і фотографії, креслення, схеми та карти, тобто інші ілюстрації. Якщо формат ілюстрації більше А4, то її вважають однією сторінкою і підшивають на окремому аркуші.

Таблиці необхідно прокоментувати в тексті, але й самі собою вони теж повинні бути зрозумілими. Таблиця, як і її шпальти та рядки, повинна мати назву. Якщо шпальти містять цифри, їх потрібно підсумувати. Якщо таблиця досить велика, її слід винести в додаток. Таблиці нумерують послідовно і наскрізно за розділом, за винятком таблиць, поданих у додатку. У правому верхньому куті над заголовком таблиці розміщують напис «Таблиця» із зазначенням її номера. За умови перенесення частини таблиці на іншу сторінку слово «Таблиця» наводять один раз праворуч над першою частиною, далі пишуть слова «Продовження табл.» і зазначають її номер. Важливо пам'ятати, що відсоткові дані в таблиці потрібно доповнювати абсолютними.

Графіки демонструють залежність зміни одних величин від інших. Графіки необхідно детально аналізувати та коментувати. Їх позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно і наскрізно за розділом, наприклад, «Рис. 1.2» (другий рисунок першого розділу).

Схема – це зображення будь-чого в загальних рисах, яке використовують для наочного демонстрування.

Графічні символи зазвичай запозичують із логіки та математики, наприклад, знак $\{ \dots \}$ (множина) означає, що всі елементи, які потрапили в ці дужки, відносяться до однієї множини, знак $\cup$ (диз'юнкція) означає «або», знак $\rightarrow$ (імплікація) означає «якщо ... то», знак $\cap$ (кон'юнкція) означає «і».

Основний текст наукової роботи доповнює **метатекст** – посилання, виноски, примітки, глосарії, предметний покажчик і зміст. Зазвичай у роботі виноски, примітки та глосарій (словник термінів) не фігурують, а от посилання на бібліографічні джерела і на джерела ілюстративного матеріалу, списки літератури та зміст – обов'язкові компоненти роботи.

Коли ви знайдете та обробите всю теоретичну інформацію, зберете та проаналізуєте корпус прикладів для емпіричного розділу та визначитеся з метамовою свого дослідження, наступним кроком є оформлення остаточного тексту своєї роботи. У дослідників-початківців на цьому етапі виникає низка **проблем**, які заважають написанню власного тексту. Є певні прийоми, що можуть допомогти це подолати.

Якщо ви не можете почати писати, можна спробувати обговорити з кимось роботу, використовувати для запису диктофон, почати саме з головної думки роботи. Виділяють три прийоми написання: послідовний, цілісний і вибірковий. За умови послідовного викладу ви працюєте над текстом, чітко дотримуючись обраного плану, за цілісного – спершу «грубими мазками» робите нарис начорно (чернетку роботи), а потім вже обробляєте його в деталях, за вибіркового – пишете текст в будь-якому зручному для вас порядку.

Інколи нездоланною перешкодою створення тексту є «внутрішній критик». Тому, хто пише весь час, здається, що текст недостатньо гарний, і він багаторазово переробляє його. Помірний перфекціонізм, звичайно ж, не зашкодить, проте на певному етапі потрібно змусити себе зупинитися. У боротьбі з невпевненістю може допомогти продумування мети роботи – уявіть собі, хто буде це читати, який результат ви хочете отримати.

Іноді автору здається, що він вже все продумав, але щойно він сідає писати, думки кудись зникають. Тоді краще відвернути увагу від нових думок і зайнятися редагуванням того, що вже написано – поступово у процесі виконання такої роботи зникає внутрішнє напруження і новий текст пишеться легше. Якщо вам спала вдала думка з приводу вашого дослідження, обов'язково одразу запишіть її, щоб не забути.

Написання тексту роботи, особливо у початківців, може викликати певні труднощі, адже наукові роботи пишуть особливим стилем – **стилем наукової прози**, який потрібно опанувати. Базових «правил» написання робіт цим стилем немає, але існують певні традиції.

Характерною особливістю написання наукових текстів на пострадянському просторі є виклад від першої особи множини (не «я вважаю», а «ми вважаємо»).

Мова викладу роботи повинна бути логічною, точною та зрозумілою. Логічність роботи підкреслюється передаванням доказовості за допомогою підрядних речень, дієприслівникових і дієприкметникових зворотів.

У цілому, складних речень у науковому стилі більше, ніж в інших стилях, але стежте за тим, щоб речення не затягувалося і не було перевантажено займенником «який» у стилі вірша «Хатка, яку збудував собі Джек» (пер. І. Малковича).

*«Ось хатка, яку збудував собі Джек.
А це – комора, в коморі – пшениця,
З якої так смачно пекти паляницю
У хатці, яку збудував собі Джек.
А це – лінивий пастух,
Якого карає бабуся горбата,
Яка дуже любить корову рогату,
Яка щойно хвицьнула пса без хвоста,
Який каже «гав» на сміливіця-кота,
Який дуже хоче спіймати синицю,
Яка викрадає з комори пшеницю,
З якої так смачно пекти паляницю
У хатці, яку збудував собі Джек».*

Рекомендується використовувати спеціальні мовні засоби, які проясняють:

- послідовність розвитку думки (*спочатку, насамперед, потім, поперше, по-друге, тож тощо; Перш ніж перейти до ..., звернімося до ..., розглянемо, зупинимося на ..., розглянувши, перейдемо до ..., необхідно зупинитися на ..., необхідно розглянути*);
- протиставлення (*проте, тим часом як, тоді як, однак, утім*);
- причинно-наслідкові зв'язки (*отже, тому, завдяки цьому, згідно з цим, внаслідок цього, крім того, до того ж*);
- висновки (*отже, таким чином, наостанку зазначимо, все вище-викладене дозволяє дійти висновку, підбивши підсумки, слід зазначити ...*);
- відсилання до вже наведеного (визначеного, зазначеного, описаного) (*цей, такий, наведені, зазначені тощо*).

Подібні мовні засоби полегшують сприйняття тексту і допомагають простежити логіку викладу, але використовувати їх слід, коли це дійсно необхідно, інакше вони перетворюються на «слова-паразити». Під час редагування тексту простежте, чи не починається у вас кожен абзац зі слів «Необхідно зазначити» або «Таким чином».

Сприйняття логіки викладу полегшується і за допомогою розбивки тексту на абзаци. Абзацне членування пов'язано з характерними помилками – декому складно ставити абзаци, інші ж, навпаки, ними зловживають, ставлячи їх після кожного речення. Важливо, щоб текст легко читався і думка в межах одного абзацу була завершеною. Рекомендується членувати

сторінку на кілька частин, стежачи за тим, щоб абзаци були більш-менш пропорційними.

У науковому стилі доволі часто вживають пасивні конструкції, що дозволяє автору відсторонитися від змісту висловлювання, і заміну дієслова-присудка поєднанням дієслова й іменника, проте не слід зловживати цими прийомами, характерними і для канцеляриту.

Наукова мова позбавлена конкретності, вона покликана узагальнити низку фактів, тому в роботі потрібно завжди використовувати теперішній час у значенні позачасовості: «*Частка doch у текстах XIX століття виконує такі функції, як...*».

Для вираження ставлення автора тексту до написаного можуть вживатися такі конструкції, як: «*Вважаємо за необхідне зазначити ...; Слід підкреслити, що ...; Ми виходимо з того, що ...; Зауважимо ...*».

Обов'язково потрібно зазначати, на що ви спираєтеся, висловлюючи те чи інше твердження, кому належать думки або слова, на які ви посилаєтеся, – це забезпечує об'єктивність викладу. У тексті для цього можна використовувати спеціальні вступні слова («*на думку X*», «*за даними X*», «*на нашу думку*»).

У жодному разі не слід наводити оцінку робіт інших вчених, тобто не можна писати «*Як абсолютно справедливо/правильно зазначає N*». Ви можете лише приєднатися до поглядів іншого автора («*Так само як N, вважаємо мемо ...*») або оскаржити його («*Позиція N не пояснює того факту, що ...*»).

Оцінка досліджуваного явища проводиться з позиції розуму, адже вчений апелює до критичного сприйняття читача, а не до емоцій, тому в наукових текстах недоречно експресивність і емоційність (не можна писати: «*При проведенні дослідження був виявлений разючий/дивовижний/цікавий факт*», слід використовувати вираз типу «*Виявлений факт є релевантним*»).

Не слід також перебирати міри, перевантажуючи текст надлишковою наукоподібністю, рідкісними та винайденими вами словами, наприклад: «*Семіотична система як засіб об'єктивації контенту пов'язана з обслуговуванням когнітивної та праксеологічної суб'єкт-об'єктної кооперації*».

Поширена стилістична помилка – ухильність у викладі. Не рекомендується вживати вирази типу «*можливо містить*», краще – «*здатний містити ... / за нашими даними має*».

Щоб звикнути до стилістичних особливостей наукового стилю, варто «пропустити крізь себе» мовний матеріал, читаючи наукові роботи за вашою темою українською мовою, насамперед монографії та дисертації.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке термінологія?
2. Що не повинно містити визначення?
3. Що слід враховувати, коли потрібно перекласти термін?
4. Чим відрізняється термін від професіоналізму?

5. Що охоплює літературна символіка?
6. Що охоплює графічна метамова?
7. Дайте визначення метатексту.
8. Які спеціальні мовні засоби слід використовувати у роботі?

Додаткові матеріали:

1. Адаменко М. І., Бейлін М. В. Основи наукових досліджень. Харків, 2014. 188 с.
2. Золотковська Т. Пиши. Легкий шлях від ідеї до книжки. Харків, 2018. 288 с.
3. Ланге А., Сушко-Безденежних М. Г. Наукове писемне мовлення у вищій школі (практичні поради). Суми, 2020. 322 с.
4. Левченко О. П. Науковий стиль: культура мовлення. Львів, 2012. 204 с.
5. Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю. Київ, 2016. 627 с.
6. Rettig H. Wissenschaftliche Arbeiten schreiben. Heidelberg, 2017. 153 S.

Оформлення роботи

Студентська наукова робота (як курсова, так і дипломна) повинна містити титульну сторінку, зміст, вступ, головну частину (теоретичний і емпіричний розділи), висновок до кожного розділу та загальні висновки, список використаної літератури та список джерел ілюстративного матеріалу. Іноді в кінці роботи наводять ще й список лексикографічних джерел (якщо в роботі використовували словники) і додатки. Додатки можуть включати великі таблиці, які незручно розміщувати в основному тексті, копії досліджуваних документів, ілюстрації.

Титульна сторінка однакова для всіх робіт, які виконуються на кафедрі, вам просто слід підставити туди свої дані (візьміть зразок оформлення у наукового керівника, коли робота буде майже готова). Оформлення титульної сторінки чомусь досить часто змінюється, тож уточнюйте це питання в останній момент.

Зміст має містити вступ, назви розділів та підрозділів текстової частини, висновки до кожного розділу, загальні висновки та список джерел бібліографічного матеріалу. Бібліографічний список поділяється на список використаної літератури (праці, які ви використовували при написанні теоретичної частини роботи) та список джерел ілюстративного матеріалу (те, що ви використовували як матеріал дослідження).

Текстова частина має містити розділи (зазвичай для роботи бакалавра це один теоретичний та один емпіричний розділи, для роботи магістра – один теоретичний та два емпіричні розділи, для дисертаційної роботи їх чотири – теоретичний, методологічний та два емпіричні) та підрозділи. Якщо теоретичний розділ лише один, у нього обов'язково має бути включений підрозділ про методологію вашого дослідження. Зазвичай назва вашого першого розділу – це «Теоретичне підґрунтя дослідження X», «Теоретичні засади вивчення X», «Теоретичні основи дослідження X» або

синонімічні конструкції, де X – це тема вашої роботи, а назва другого розділу (якщо їх усього два) збігається з формулюванням предмета дослідження (на предмет чого ви вивчаєте свій об'єкт дослідження?), наприклад, «Специфіка X», або «Характеристики X». Кількість підрозділів кожного розділу обмежена логікою викладу та здоровим глуздом.

При написанні роботи чернетка змісту пишеться відразу після обрання теми – це план вашої роботи. Як правило, скласти цей план допомагає науковий керівник. Склавши подібний план, ви зможете зрозуміти, яким буде обсяг кожного підпункту і скільки зусиль вам знадобиться на його написання, що дозволить вам спланувати свій час. Наприклад, ваш теоретичний розділ може поділятися на три змістовні частини:

1) Хто вже досліджував ваш об'єкт? Назвати цей підрозділ можна, наприклад, так: «X як об'єкт дослідження у лінгвістиці», або «Рецепція X у літературознавстві», або «Наукові підходи до дослідження X» тощо.

2) Які ще проблемні поля релевантні для вашої роботи? Це може бути, наприклад, специфіка вашого матеріалу дослідження чи наукова теорія, яка стала для вашої роботи наріжною.

3) Як ви виконували емпіричну частину роботи (на яку методологію спиралися, як збирали матеріал, якими методами його обробляли)? Назвати цей підрозділ можна «Методологія дослідження X», або «Методологічні засади дослідження X», або «Методологічні основи дослідження X» тощо.

Підрозділи емпіричної частини дослідження називаються відповідно до обраної вами класифікації чи відповідно до різних аспектів теми вашої роботи, які ви розглядаєте.

Розглянемо приклад попереднього плану, створеного перед написанням курсової роботи за темою «Знецінення як "робота з обличчям" співрозмовника у соціальних мережах»:

ТИТУЛЬНА СТОРІНКА – (1 сторінка) ЗМІСТ – (1 сторінка)

ВСТУП – (3 сторінки): його пишемо останнім, коли вже все є

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗНЕЦІНЕННЯ ЯК "РОБОТИ З ОБЛИЧЧЯМ" У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ (15-16 сторінок)

1.1. ЗНЕЦІНЕННЯ ЯК «РОБОТА З ОБЛИЧЧЯМ» (4-5 сторінок): тут треба відповісти на питання, - що таке «обличчя», - «обличчя» у контексті стратегії неввічливості, - знецінення у психології, - знецінення як субстратегія неввічливості (у Калпепера: «Be disinterested, unconcerned, unsympathetic»), яка втілюється шляхом конструювання смислу «ТИ/ТВОЄ - НЕВАЖЛИВЕ»

1.2. ДИСКУРСИВНОПРАГМАТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗНЕЦІНЕННЯ (4-5 сторінок): тут треба описати поняття: пропозиція, імплікатура, імпліцитний смисл, мовленнєвий акт, іллокутивна і перлокутивна мета, дискурсивна стратегія і тактика

1.3. СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ПРОСТІР "РОБОТИ З ОБЛИЧЧЯМ" (3-4 сторінки): тут треба описати специфіку спілкування у соціальних мережах загалом і соціальної мережі, яку ви обрали для свого дослідження, взагалі

1.4. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗНЕЦІНЕННЯ ЯК "РОБОТИ З ОБЛИЧЧЯМ" У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ (3 сторінки) : тут треба описати, як ви шукали матеріал, виокремлювали приклади, обробляли приклади (+розписати 1 приклад детально)

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1 (2 сторінки)

РОЗДІЛ 2. СПЕЦИФІКА ЗНЕЦІНЕННЯ ЯК "РОБОТИ З ОБЛИЧЧЯМ" СПІВРОЗМОВНИКА У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ (15-16 сторінок)

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2 (2 сторінки) ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ (1-2 сторінки)

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Важливо зазначити, що як у назвах структурних елементів роботи, так і у назвах будь-яких наукових публікацій не можна вживати слова, що не несуть додаткового змісту, тому не варто починати назву з таких виразів, як «До питання про...», або «Деякі питання...», або «Актуальні питання...».

Зміст включає ці назви розділів і підрозділів із зазначенням номерів сторінок. Його оформлення також типове (візьміть зразок з матеріалів у «Додатках»).

Вступ – це вкрай типізована частина роботи, адже він має складатися з обов'язкових компонентів: потрібно вказати 1) актуальність проблеми, 2) об'єкт і предмет дослідження, 3) мету й завдання дослідження, 4) матеріал дослідження, 5) методи дослідження, 6) теоретичне і практичне значення дослідження, 7) апробацію результатів дослідження (конференції, статті, участь у конкурсі студентських наукових робіт). Для магістерської роботи обов'язковими є ще два компоненти – 8) наукова новизна дослідження (положення, які виносять на захист) та 9) структура та обсяг роботи (з чого складається робота, скільки ви використали джерел теоретичного матеріалу, зокрема скільки з них іноземною мовою, та скільки у вашій роботі сторінок). Кожен з цих компонентів треба писати з нового рядка й виділяти підкресленням.

Зазвичай вступ починають коротким описом загального напрямку дослідження та місця вашої конкретної проблеми дослідження в ньому. Наприклад, почати можна так: «Ця робота присвячена дослідженню А», де А – це тема вашої роботи. Потрібно визначити наукову проблему, якою ви займаєтеся в роботі, і коротко викласти, що стосовно цієї проблеми відомо на цей момент. Тут потрібно зазначити, які існують підходи до цієї проблеми, хто з учених нею займався, і визначити, що ще залишилося невивченим і що конкретно ви будете розглядати у вашій роботі.

Опис стану наукової розробки проблеми передує формулюванню актуальності дослідження, яке обґрунтовується відповідно до сучасного стану науки та важливості соціально-культурної ролі досліджуваної проблеми. Це формулювання має відповісти на два запитання:

1) Наскільки доцільна ця робота для розвитку відповідної галузі науки? (Це може бути, наприклад, якийсь новий ракурс в аналізі проблеми).

2) Наскільки важливу роль відіграє проблема, над якою працює дослідник, у сучасному суспільстві?

Типова помилка під час написання актуальності – вказувати на недостатню вивченість теми (вона може наводитись, проте сам факт того, що мало хто з науковців звертав увагу на відповідну проблему, аж ніяк не доводить важливість проблеми, скоріше, навпаки). Ще одна помилка – це позбавлені змісту фрази на кшталт «Як бачимо, дедалі більший інтерес науки до теми Х обумовлює актуальність».

Об'єкт дослідження – це явище, що досліджують і яке породжує проблему, а предмет – процеси або особливості, які в цьому явищі розглядають. Так, об'єктом може бути дієслово у німецькій мові, а предметом – особливості його часових форм. Предмет відповідає меті дослідження.

Мета дослідження формулюється із зазначенням об'єкта та предмета дослідження і відповідає назві роботи. З мети випливають конкретні завдання роботи, які викладають згідно з порядком їхнього розв'язання. Завдання в жодному разі не повинні бути глобальними. Опис завдань зазвичай наводять у формі дієслів зі значенням результату, а не процесу (з'ясувати ... описати ... встановити ... відстежити залежність ...).

Наприклад:

«Метою цього дослідження є визначення специфіки А. Мета роботи зумовлює розв'язання наступних завдань:

- ✓ визначити теоретико-методологічні принципи аналізу А;
- ✓ виділити й описати характеристики А;
- ✓ встановити специфіку А;
- ✓ систематизувати мовні засоби вираження А».

Описуючи матеріал дослідження, потрібно вказати його кількість (скільки досліджених одиниць у вас у корпусі), метод отримання, походження (країна, час, жанр). Для бакалаврської роботи досить 200 одиниць, для магістерської – не менше 300. Наприклад:

«Матеріалом дослідження є 300 дискурсивних фрагментів, у яких реалізується А, отриманих методом загальної вибірки з прозових творів у жанрі фантастики 3-х авторів загальним обсягом 400 сторінок».

Далі наводять методологічну основу дослідження і використані методи аналізу. Одночасно необхідно конкретизувати, який метод для чого використовувався.

Наукова новизна передбачає наведення результатів і висновків дослідження та оцінку того, що нового було зроблено в роботі. Після цього традиційно йде фраза:

«Наукова новизна отриманих результатів може бути узагальнена в наступних положеннях, які виносяться на захист».

Положення підтверджують суть отриманих результатів, причому положення не потребують подальших пояснень (це одна з головних вимог), тому не можна використовувати слова і вирази, що мають відтінок невизначеності (деякий, дещо, в окремих випадках).

Теоретична значущість роботи – це опис того, у які напрямки й філологічні підходи зробив свій внесок дослідник, наприклад:

«Результати та висновки дослідження А становлять певний внесок у розвиток лінгвопрагматики, теорії комунікації, теорії дискурсу».

Практична значущість роботи – це можливість її використання в межах будь-якого навчального курсу, у дослідженнях інших студентів, у межах прикладних дисциплін (наприклад, під час укладання словників).

В описі апробації результатів досліджень необхідно вказати, у яких наукових конференціях ви брали участь із відповідними доповідями та які статті з цієї теми ви опублікували.

Найкраще писати вступ, коли основний текст роботи вже написано. Як зразки для формулювань можна використовувати автореферати або вступи до дисертацій за схожою тематикою.

Вимоги до оформлення передбачають, що робота повинна писатися українською (не німецькою) мовою. Сам текст має бути надруковано і прошито. Обсяг роботи: для бакалаврської – від 40 с., для магістерської – від 50 с. Комп'ютерний текст друкують з одного боку сторінки на білому папері формату А4 з використанням текстового редактора *Word*, шрифт TimesNewRoman розміром 14 з полуторним міжрядковим інтервалом. Поля: зліва – 30 мм, праворуч – 10 мм, вгорі та внизу – 20 мм. Нумерація сторінок – у верхньому правому куті кожної сторінки. Першою сторінкою вважається титульна (але нумерувати її не потрібно), далі сторінки нумеруються відповідно аж до останньої сторінки загальних висновків. Зверніть увагу, що списки літератури та додатки не входять до загального обсягу роботи.

Заголовки структурних частин повинні мати назви та виділятися на тлі основного тексту. Заголовки «ЗМІСТ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ» та «ДОДАТКИ» друкують великими літерами жирним відцентрованим шрифтом. Ці частини роботи друкують з нової сторінки. А от заголовки підрозділів друкують звичайними літерами з абзацного відступу без крапки наприкінці. Між заголовком і текстом залишається незаповнений абзац. Заголовки пунктів підрозділів (якщо в них є потреба) друкують звичайними літерами з абзацного відступу з крапкою в кінці без абзацу перед наступним текстом.

Таблиці, графіки та рисунки потрібно нумерувати (номер ілюстрації – це номер розділу та порядковий номер відповідної ілюстрації, наприклад: Таблиця 2.3 – це третя таблиця у другому розділі) і підписувати. Кожну графу в таблиці потрібно називати, щоб були зрозумілими значення відповідних цифр.

У випадку магістерської роботи до основного тексту потрібно окремим файлом подати анотацію англійською мовою обсягом не менше однієї сторінки. В анотації має бути викладена інформація щодо змісту й результатів дослідження. Вона містить такі компоненти: 1) актуальність теми; 2) мета та завдання дослідження; 3) методи дослідження; 4) наукова новизна; 5) теоретичне і практичне значення роботи; 6) положення, що виносяться на захист; 7) виклад основного змісту; 8) інформація про апробацію.

Після написання роботи варто перевірити текст якимось застосунком для пошуку хибодруків та помилок, наприклад, на платформі <https://languagetool.org/> чи подібних.

Запитання для самоперевірки:

1. З чого складається студентська наукова робота?
2. На що розподіляється бібліографічний список?
3. Які розділи має текстова частина наукової роботи?
4. З чого обов'язково має складатись вступ?
5. Як правильно сформулювати актуальність дослідження?
6. В чому полягає відмінність теоретичної та практичної значущості?
7. Які вимоги до оформлення наукової роботи є релевантними на сьогодні?

Додаткові матеріали:

1. Адаменко М. І., Бейлін М. В. Основи наукових досліджень. Харків, 2014. 188 с.
2. Астрелін І. М., Концевой А. Л., Концевой С. А. Основи наукових досліджень. Київ, 2017. 315 с.
3. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ, 2016. 16 с.
4. Ланге А., Сушко-Безденежних М. Г. Наукове писемне мовлення у вищій школі (практичні поради). Суми, 2020. 322 с.
5. Rettig H. Wissenschaftliche Arbeiten schreiben. Heidelberg, 2017. 153 S.

Апробація та захист роботи

Коли робота вже написана, потрібно пройти її апробацію, тобто створити умови для публічного обговорення її результатів. Як на бакалаврському, так і на магістерському рівні освіти апробацією вважається виступ на конференції або участь у конкурсі наукових робіт (за форматом такі заходи однакові, хоча конкурс передбачає певну змагальність між учасниками). Для студентів магістратури крім апробації на конференції та/чи конкурсі наукових робіт обов'язковими є й публікація наукової статті за матеріалами роботи та захист дипломної роботи.

Як для виступу на конференції чи на конкурсі наукових робіт, так і для захисту дипломів вам потрібно підготувати сам текст виступу і презентацію у форматі PowerPoint чи аналогічних застосунках. Щороку на факультеті іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна проводиться студентська конференція «Каразінські читання: Іноземна філологія. Пошук молодих». Ви можете брати участь і в інших подібних заходах у різних університетах, апробуючи роботу як на студентських, так і на звичайних конференціях. Виступ на конференції є чимось на кшталт репетиції захисту роботи, він дозволяє отримати нову інформацію, переглянути свої наукові ідеї та зрозуміти щось нове.

Готуючись до виступу, слід заздалегідь підготувати доповідь, зосередившись на її основній ідеї. Обов'язково пам'ятайте про регламент. Не кваплячись, прочитайте вголос написаний текст, зважаючи на час. Якщо ви не вкладаєтесь у відведений час, скоротіть доповідь – за умови перевищення регламенту вас можуть перервати, ви не встигнете сказати щось важливе, і враження слухачів будуть зіпсовані. Краще писати текст виступу повністю, саме так, як ви і збираєтесь говорити (особливо важливо повністю прописувати у тексті доповіді повні імена вчених, яких ви плануєте згадати, а не лише їхні ініціали). Пам'ятайте, що виступ – це усне мовлення, тому не робіть речення занадто довгими, стежте за тим, щоб вони добре сприймалися на слух.

Не включайте у доповідь те, що може відвернути увагу слухачів – занадто розширений огляд або велика кількість цифр не запам'ятовуються. Якщо вам потрібно представити аудиторії певні числові дані або навести багато подробиць, слід зробити це лише на слайдах презентації, не читаючи цей матеріал вголос.

Виходьте з того, що аудиторія може бути не знайома з основними концепціями та поняттями, на які ви спираєтесь у доповіді. На початку виступу коротко викладіть ці концепції, дайте визначення термінам. Якщо ви презентуєте низку положень, викладайте їх від більш важливих до менш важливих – увага слухачів ближче до кінця доповіді послаблюється.

Виступ має викликати цікавість, інакше аудиторія починає відвертати увагу. Уникайте банальних фраз, великого скупчення термінів, не перераховуйте списки («по-перше, по-друге ...»), використовуйте інтонаційні виділення. Навіть найцікавішу доповідь, зроблену монотонним голосом, не сприйматимуть слухачі. Обов'язково ретельно продумайте висновок і акцентуйте на ньому увагу аудиторії.

Презентація з набором слайдів має унаочнити ваш задум, і важливо оптимально її оформити. Наприклад, презентація може мати таку структуру:

1. Назва (ваше ПІБ, назва роботи, керівник) – 1 слайд;
2. Актуальність проблеми – 1 слайд;
3. Об'єкт і предмет дослідження – 1 слайд;
4. Мета та завдання дослідження – 1 слайд;
5. Матеріал дослідження – 1 слайд;
6. Методи дослідження – 1 слайд;
7. Теоретична частина доповіді (за теоретичним розділом роботи): тут потрібно сказати, на яких авторів та на які теорії ви спиралися, та навести важливі терміни – 2–3 слайди;
8. Емпірична частина доповіді (за емпіричним розділом роботи): власне, це самі результати дослідження, ілюстровані прикладами (обов'язково з посиланнями) – 4–5 слайдів;

9. Висновки – 1 слайд;

10. «Дякую за увагу» – 1 слайд.

Оформлюючи презентацію, не слід використовувати ефекти зміни слайдів. Варто послідовно дотримуватися якогось одного обраного вами дизайну слайдів та шрифтів. На слайді має бути 20–40 слів (і в жодному разі не більше 60 слів). Не додавайте у слайд точнісінько той текст, який ви будете вимовляти під час доповіді: це мають бути якісь ключові слова. Для економії часу не варто читати приклади, утім їх обов'язково потрібно продемонструвати на слайді.

Перед виступом краще потренуватись. Якщо є така можливість, запишіть «репетицію» на відеокамеру. Приберіть із тексту доповіді усі несуттєві подробиці. Якщо ви вирішили провести кілька репетицій – не починайте щоразу спочатку. Почніть із середини або з останньої частини. Намагайтеся не дивитися на текст доповіді, якщо в цьому немає особливої потреби, адже якщо ви виступатимете «наживо», вам потрібно буде підтримувати зоровий контакт з аудиторією, а якщо апробація відбуватиметься в онлайн-форматі, вам важко буде «жонглювати» декількома застосунками водночас. Але в жодному разі не можна завчати доповідь напам'ять – пам'ятайте ідеї, а не слова. Говоріть не кваплячись, не забувайте про паузи. Якщо говорити занадто швидко, слухачі не засвоять інформацію.

Якщо ви виступаєте з доповіддю офлайн, наприклад, в аудиторії, дивіться в очі слухачам, але не зосереджуйтеся на одній людині. Слідкуйте за своєю поведінкою – не жестикулюйте надмірно, не розгойдуйтеся, не тупцюйте, не смикайте волосся, не поправляйте одяг. Загалом, уникайте будь-якої нав'язливості у поведінці. Не ховайтеся. Якщо під час доповіді потрібно вимкнути світло, не забудьте якомога раніше увімкнути його знову.

Якщо ви виступаєте з доповіддю онлайн, простежте, щоб вас було добре видно і чути, слухачі бачили вашу презентацію і слайди коректно перемикалися.

Дуже важливо уникати слів-паразитів («е-е», «о-о-сь», «значить», «так би мовити» тощо). Не перепрошуйте під час доповіді. Якщо це можливо, жартуйте, але не варто зловживати гумором.

Після виступу доповідачам традиційно ставлять якісь запитання, тому варто продумати заздалегідь, які саме запитання можуть виникнути щодо вашої роботи. Коли вам будуть ставити запитання, краще їх законспектувати, щоб чітко, коротко й аргументовано відповісти саме на те запитання, яке вам поставили. Можна повторити запитання, щоб усі його краще сприйняли. Перед відповіддю зробіть паузу, та обов'язково дочекайтеся, щоб той, хто ставить запитання, скінчив говорити. Якщо запитання вам не зрозуміле, тактовно перепитайте: «Тобто ви маєте на увазі ...?» Якщо запитання вам чомусь поставили під час доповіді, а не після,

відповідайте одразу. Не вступаєте в затяжні дискусії. Якщо ви не можете відповісти на запитання, відверто зізнайтеся в цьому. Не мовчіть і не перепрошуйте. Скажіть, що ви не торкалися цього у вашій роботі (якщо, звичайно, мова не йде про центральні поняття).

Якщо ви сумніваєтеся у своїх силах, гарним терапевтичним засобом є «шпаргалка», яку зручно робити в алфавітному порядку. Варто вибрати визначення всіх термінів, які згадуються у вашій роботі. Так ви зможете підстрахуватися у разі, якщо щось забудете або вам потрібна буде точна цитата.

Загалом, на будь-яких наукових заходах потрібно дотримуватися певних правил, щоб спілкування було комфортнішим та ефективнішим:

- пам'ятайте про регламент – якщо ви будете говорити занадто довго, аудиторія втомиться, та й часу іншим доповідачам не вистачить;
- з повагою і доброзичливістю реагуйте на думки інших учасників наукового заходу;
- ніколи нікого не перебивайте;
- якщо конференція проходить у форматі офлайн і передбачає використання бейджів, не нехуйте цим, а у форматі онлайн простежте за коректністю підпису вашого аватара, адже так іншим учасникам заходу буде легше звернутись до вас;
- намагайтеся не запізнюватися, а якщо ви все-таки спізналися на офлайн-захід, не заходьте до приміщення під час виступу, зачекайте паузи між доповідями;
- вимкніть сповіщення та дзвінки на усіх гаджетах;
- навіть якщо ви прийшли на засідання лише для того, щоб виступити самому або послухати чийсь конкретну доповідь, не слід відразу ж виходити або вимикатися, адже це образить інших доповідачів;
- якщо ви знаєте, що вам потрібно буде залишити офлайн-захід раніше, сідайте ближче до виходу та на останній ряд;
- якщо під час вашого виступу хтось буде допомагати вам з презентацією, щоб ви не відвертали увагу на перемикання слайдів, не забудьте взяти на офлайн-захід ще один екземпляр тексту вашого виступу із зазначенням, у який саме час слід перемикати слайди;
- якщо ви хочете про щось запитати іншого доповідача, підніміть руку, почекайте, поки голова засідання надасть вам слово, і лише тоді говоріть. Якщо захід проходить офлайн, обов'язково встаньте. Пам'ятайте, що запитання має бути коротким і чітким та у жодному разі не повинно перетворюватися на ваш виступ. Після отримання відповіді подякуйте доповідачеві;
- під час доповіді не виявляйте свого ставлення до доповіді й доповідача, як позитивне, так і негативне. Вибухи на кшталт «Маячня!» із залу

будуть відвертати увагу доповідача, так само як і схвальні кивки та вигуки «Правильно!»).

Після виступу на конференції можна врахувати запитання та зауваження до вашої доповіді, внести відповідні виправлення у текст роботи та починати працювати над публікацією за матеріалами виступу – науковою статтею чи тезами. Публікація статті – обов'язкова вимога для захисту магістерського диплома, утім варто спробувати написати та опублікувати статтю ще на бакалаврському рівні. Наразі на факультеті виходять три збірки студентських наукових робіт – «In Statu Nascendi», «Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання іноземних мов», «Молоді фахівці – майбутнє науки», утім, звісно, опублікувати статтю можна й деінде.

Беручись до написання статті за вашим дослідженням, обов'язково подумайте про те, де саме ви будете її публікувати, та ознайомтеся з вимогами щодо її оформлення. Визначтеся з назвою – вона повинна бути короткою і зрозумілою, вказувати на предмет та об'єкт дослідження. Довжина назви не повинна перевищувати десяти слів.

У деяких збірниках статей авторів просять вказати індекс УДК. УДК (універсальна десяткова класифікація) – система, яку використовують у всьому світі для систематизації творів науки та мистецтва. За індексом УДК можна визначити, про що йдеться у статті. Якщо вам потрібно з'ясувати індекс для своєї статті, зверніться до Центральної наукової бібліотеки Каразінського університету.

Іноді до статті потрібно наводити анотації (зазвичай не більше 500 знаків), із зазначенням ключових слів, тобто найважливіших понять вашого дослідження. Ключові слова наводяться в алфавітному порядку.

На початку статті обов'язково потрібно вказати об'єкт, предмет, мету, матеріал і актуальність дослідження, а насамкінець накреслити перспективи подальших розробок тієї самої проблеми.

У статті, як і в курсовій чи дипломній роботі, обов'язково потрібно посилатися на авторів і роботи, які ви цитуєте і на які спираєтесь. Оскільки обсяг публікацій зазвичай обмежений, цитувати слід лише найважливіші для вас роботи та не наводити в одному посиланні занадто багато авторів.

Коли робота вже повністю готова, узгоджена з науковим керівником та пройшла апробацію, вона подається на перевірку на наявність запозичень системою «Strikerplagiarism». За допомогою цього спеціалізованого застосунку (або аналогічних йому) можна визначити, наскільки ваш текст збігається з фрагментами текстів, які або є в самій базі даних застосунку, або викладені у відкритий доступ в інтернеті. Застосунок визначає:

1) чи немає у вашій роботі фрагментів довжиною у п'ять і більше слів, які б збігалися з іншими текстами. Якщо таких збігів не більше 20 %,

застосунок оцінює роботу як оригінальну, від 21 % до 50 % – задовільно оригінальну, від 51 % до 90 % – умовно оригінальну, понад 90 % – неоригінальну;

2) чи немає у вашій роботі фрагментів довжиною двадцять п'ять і більше слів, які б збігалися з іншими текстами. Якщо таких збігів понад 10 %, застосунок оцінює роботу як неоригінальну;

3) чи немає у вашому тексті ознак ваших спроб викривити результат цієї перевірки. Такими ознаками система вважає заміну знаків одного алфавіту іншими (наприклад, заміна літери «а» латинкою її кириличним аналогом), символи білим шрифтом, збільшення відстані між буквами та пробіли малого розміру. Тому важливо простежити, щоб у тексті вашої роботи такого не було.

Утім варто зазначити, що виявлення високого рівня запозичень цією автоматизованою системою ще не означає, що в тексті наявний плагіат, і навпаки, якщо запозичень не виявлено, це не означає, що в ній точно немає плагіату, саме тому кожен фрагмент у тексті вашої роботи, що збігається з якимось чужим текстом, перевіряється додатково людиною – чи це, бува, не цитата. Якщо йдеться про цитату зі списку використаної літератури або приклад з джерел ілюстративного матеріалу, і у вас наведено посилання, таке запозичення вважається правомірним. Крім того, якщо йдеться про перевірку магістерської дипломної роботи, що є продовженням вашої бакалаврської теми, збіги в текстах вашої магістерської та вашої бакалаврської роботи не вважаються плагіатом. Після цього в текст роботи вже не можна вносити жодні виправлення.

Після перевірки на плагіат роботи проходять процедуру рецензування – на засіданні кафедри затверджуються рецензенти, і не пізніше, ніж за два тижні до захисту, робота повинна передаватися вашому рецензенту. Рецензент оформлює відповідний документ, у якому зазначає: наскільки обґрунтовано вибрана тема вашого дослідження, наскільки правильно використані методи, яка якість роботи в цілому, чи обґрунтовані ваші висновки, чи є в дослідженні новизна, які недоліки має робота, а головне, яку оцінку він рекомендує вам поставити.

Цей документ додається до роботи та розглядається комісією під час захисту. Якщо відгуки як наукового керівника, так і рецензента позитивні, плагіату в роботі не виявлено, то кафедра рекомендує роботу до захисту. До захисту не допускаються роботи, які виконані без використання спеціальної літератури; без проведеного аналізу; з прикладами, взятими з підручників, монографій або статей; виконані шляхом списування без посилань на автора або джерело; роботи, які є плагіатом або компіляцією; роботи, які не розкривають змісту теми; роботи, що мають велику кількість друкарських, граматичних і стилістичних помилок; неправильно оформлені.

Захист роботи відбувається публічно, тобто туди може прийти / під'єднатися будь-яка людина. Протягом встановленого часу ви повинні викласти основні положення проведеного дослідження: які були отримані результати, яким саме чином ви їх отримали, яких висновків ви дійшли на підставі отриманих результатів (фактично, це такий же виступ, як і на конференції/конкурсі). Після цього зачитують зауваження з рецензії, і ви повинні прокоментувати кожне зауваження, а потім відповісти на запитання присутніх. Захист бакалаврської роботи в цілому триває близько п'ятнадцяти хвилин, магістерської – півгодини.

Відповіді на зауваження рецензента теж краще написати повністю. Якщо ви не згодні з його думкою, слід коректно захистити свої погляди та міркування. Якщо ж зауваження справедливе, з ним потрібно погодитися.

Оцінка роботи виставляється після обговорення всіма членами екзаменаційної комісії. Під час виставлення оцінки враховується ваш виступ (чи був виклад логічним, а висновки обґрунтованими тощо), ваші відповіді на зауваження та запитання, відгуки рецензента і наукового керівника, зміст та оформлення роботи, ваше знання наукової термінології та загальна ерудиція. Якщо члени екзаменаційної комісії не можуть дійти згоди, проводять голосування.

Якщо дипломна робота не була рекомендована до захисту або ви на захисті отримали оцінку «незадовільно», ви не можете отримати диплом. Замість цього ви отримуєте довідку про закінчення університету, однак ви маєте право на повторний захист протягом трьох років після закінчення університету.

Запитання для самоперевірки:

1. Як має виглядати апробація наукової роботи студента?
2. Яких основних правил слід дотримуватись під час виступу?
3. Що таке УДК?
4. Що обов'язково вказується при написанні статті?
5. Чому важлива перевірка наукової роботи на плагіат?
6. Що таке рецензування і яке значення має рецензія на наукову роботу?

Додаткові матеріали:

1. Андерсон К. Успішні виступи на TED. Рецепти найкращих спікерів: пер. з англ. Київ, 2016. 256 с.
2. Ланге А., Сушко-Безденежних М. Г. Наукове писемне мовлення у вищій школі (практичні поради). Суми, 2020. 322 с.
3. Левченко О. М., Коваль І. В., Завадський І. О. Методика створення успішної презентації. *Основи створення комп'ютерних презентацій*. Київ, 2009. С. 343–365.
4. McGarrity M. Introduction to Public Speaking. URL: <https://www.coursera.org/learn/public-speaking> (Last accessed: 06.01.2023).
5. Rettig H. Wissenschaftliche Arbeiten schreiben. Heidelberg, 2017. 153 S.

ВПРАВИ ТА ТЕСТИ

Тест 1

1. Тезу про те, що науковим може вважатися тільки та теорія, для якої є принципова можливість її спростувати (принцип фальсифікації), запропонував:

- a) Френсіс Бекон;
- b) Ноам Чомські;
- c) Імре Лакатош;
- d) Карл Поппер.

2. Що не входить в основний обсяг курсової роботи?

- a) вступ;
- b) теоретичний розділ;
- c) загальні висновки;
- d) список використаної літератури.

3. Якщо знання структуроване за певними критеріями, воно є:

- a) об'єктивним;
- b) системним;
- c) обґрунтованим;
- d) фальсифікованим.

4. Базове правило курсу щодо дедлайнів:

- a) дедлайнів немає;
- b) дедлайни є, але можна трохи запізнитися;
- c) дедлайни є, але головне – щоб усі роботи було надіслано до кінця курсу;
- d) якщо дедлайн минув, робота не зараховується.

5. Перевірність наукового знання – це

- a) можливість для інших вчених провести те ж дослідження та отримати ті ж результати;
- b) принципова можливість підтвердити нову теорію;
- c) принципова можливість спростувати нову теорію;
- d) можливість застосувати наукові знання на практиці (наприклад, у технологіях).

6. Про вплив «ідолів» – загальнолюдських особливостей, індивідуальних особливостей, мови та авторитетних думок – на пізнання говорив

- a) Томас Нагель;
- b) Альберт Ейнштейн;

- c) Френсіс Бекон;
- d) Ігнац Земмельвейс.

7. Коли треба вперше поговорити зі своїм науковим керівником?

- a) просто зараз;
- b) у квітні 3 курсу або у вересні 4 курсу;
- c) наприкінці 1 семестру 4 курсу;
- d) коли курсовий проєкт буде вже готовий.

Тест 2

1. Як приклад гуманітарних наук можна назвати:

- a) лінгвістику і математику;
- b) історію і балістику;
- c) біологію і літературознавство;
- d) культурологію і політологію.

2. Як приклад емпіричних наук можна назвати:

- a) теоретичну інформатику і літературознавство;
- b) математику й антропологію;
- c) логіку і філософію;
- d) лінгвістику і фізику.

3. Архітектура – це:

- a) технічна наука;
- b) гуманітарна наука;
- c) природнича наука;
- d) абстрактна наука.

4. Приклад диференціації у лінгвістиці – це

- a) лінгвокраїнознавство;
- b) синтаксис;
- c) мовознавство;
- d) гендерна лінгвістика.

5. Приклад інтеграції у науці – це

- a) лексикологія;
- b) теоретична граматики;
- c) соціолінгвістика;
- d) перекладознавство.

6. Твердження, які визначають значущі зв'язки між досліджуваними наукою явищами та прогнозують розвиток подій (відповідають на запитання «Що відбувається за таких умов?»), це...

- a) наукова теорія;
- b) науковий закон;

с) гіпотеза;

д) обсяг поняття.

7. Принцип бритви Оккама – це

а) Ніколи не приписуй злому наміру те, що можна адекватно пояснити дурістю;

б) Якщо воно виглядає, як качка, плаває, як качка, і крякає, як качка, то це, напевно, і є качка;

с) Не примножуй (пояснювальні) сутності без необхідності;

д) Те, що стверджується без доказів, може бути відкинуто без доказів.

Тест 3

1. Сучасне вчення про наукову парадигму створив

а) Фердинанд де Сосюр;

б) Томас Кун;

с) Імре Лакатош;

д) Ноам Чомські.

2. Наукова парадигма – це

а) наукова система форм структурної схеми речення;

б) життєві позиції, специфіка поведінки та діяльності вченого;

с) позиції вчених, які формулюються без жодного відтінку сумніву, але часто з емоційним забарвленням;

д) система наукових поглядів і теорій, яку поділяє переважна більшість учених на певний період часу.

3. Принцип «nullius in verba» є втіленням:

а) відмови від упереджень щодо особистості науковця у науковій спільності (важливі факти, а не особистість);

б) недовірливості до вчених з боку широкого загалу;

с) конфліктності у середовищі науковців;

д) політичної поляризації науковців світу.

4. Процедура рецензування (peer review) – це

а) оцінка дослідження широким загалом;

б) оцінка дослідження експертами після публікації;

с) оцінка дослідження експертами до публікації;

д) обговорення дослідження на Reddit.

5. Антропоцентризм передбачає

а) вивчення об'єктів у зв'язку з їхньою роллю для людини;

б) увагу до живих істот, насамперед птахів і ссавців;

с) захист дикої природи та видів живих істот;

д) емоційний спосіб переконання людини людиною;

6. Експланаторність – це вимога

- a) вивчати все різноманіття функцій мови;
- b) констатувати факти, але не пояснювати їх;
- c) вивчати мову з метою пізнання її носія;
- d) надати пояснення, витлумачити причинно-наслідкову природу досліджуваних явищ.

7. Експансіонізм у науці – це прагнення до

- a) розповсюдження і зміцнення панування однієї науки над іншими;
- b) проповідування винятковості окремої галузі науки;
- c) розмивання меж окремої науки та використання напрацювань з інших галузей науки;
- d) економічного й політичного уярмлення науки з боку влади.

8. Неодетермінізм – це підхід, за яким

- a) ймовірності та випадковості важливі;
- b) причинно-наслідкові зв'язки мають бути однозначними, випадковості неважливі;
- c) об'єкти вивчаються без зв'язку з чимось поза їх системою;
- d) треба розглядати лише найважливіші причини, не звертаючи увагу на якісь імовірності.

Тест 4

1. Актуальність проблеми – це

- a) доцільність підходу і важливість досліджуваного явища;
- b) недостатня вивченість теми;
- c) наростаючий інтерес науки до теми;
- d) злободенність теми у політичному ракурсі.

2. Студент довго вивчає німецьку мову, складає іспит та отримує сертифікат С1, з яким може влаштуватися викладачем на мовні курси. Така подія з повсякденного життя є ілюстрацією:

- a) закону переходу кількості в якість;
- b) закону єдності й боротьби протилежностей;
- c) закон заперечення;
- d) розвитку за схемою теза – антитеза – синтез.

3. Виявлення суперечностей у предметі дослідження і розгляду предмета як єдності протилежностей характерне для

- a) герменевтичного методу;
- b) діалектичного методу;
- c) метафізичного методу;
- d) когнітивно-комунікативної парадигми.

4. Ставлення до об'єкта дослідження як до носія прихованого змісту, який необхідно видобути, характерно для

- a) герменевтичного методу;
- b) діалектичного методу;
- c) метафізичного методу;
- d) когнітивно-комунікативної парадигми.

5. Метод вивчення об'єктів, за яким їхня структура виражається в знаковій формі за допомогою штучних мов/символів/схем, називається

- a) аксіоматичний метод;
- b) абстрагування;
- c) системний метод;
- d) формалізація.

6. Будь-який доказ спирається на якесь твердження, і якщо для кожного твердження шукати докази, то рух «твердження – доказ» стає нескінченним. Щоб запобігти цьому, вчені вдаються до цього методу

- a) аксіоматичний метод;
- b) абстрагування;
- c) системний метод;
- d) сходження від абстрактного до конкретного.

Тест 5

1. Марс подібний до Землі. На Землі є життя. Можливо, на Марсі теж колись було життя. Такі міркування є прикладом застосування

- a) індукції;
- b) дедукції;
- c) аналогії;
- d) синтезу;
- e) аналізу.

2. Залізо тоне у воді. Мідь тоне у воді. Свинець тоне у воді. Срібло тоне у воді. Золото тоне у воді. Залізо, мідь, свинець, срібло, золото – метали. Отже, всі метали тонуть у воді. Такі міркування є прикладом застосування

- a) індукції;
- b) дедукції;
- c) аналогії;
- d) синтезу;
- e) аналізу.

3. Усі студенти факультету іноземних мов вивчають англійську мову. Світлана стала студенткою цього факультету. Значить, Світлана буде вивчати англійську мову. Такі міркування є прикладом застосування

- a) індукції
- b) дедукції

- c) аналогії
- d) синтезу
- e) аналізу.

4. У реченні «Wir lernen die Methoden der Forschung» Wir є підметом, lernen – присудком, die Methoden der Forschung – додатком. Такі міркування є прикладом застосування

- a) індукції;
- b) дедукції;
- c) аналогії;
- d) синтезу;
- e) аналізу.

5. Контрольна група – це

- a) група, що пише контрольну;
- b) група, над якою контролюється експеримент;
- c) група, у якій відсутній фактор, що важливий для експерименту;
- d) рандомізована вибірка для експерименту.

6. Ефект спостерігача – це

- a) покладання на наукові інструменти під час експерименту;
- b) вплив спостереження на явище;
- c) покладання на органи чуття під час експерименту;
- d) дежавю.

7. У ході аргументації ваш співрозмовник довго доводить, що закони всесвіту не залежать від волі людей, наводячи як приклад гравітацію, електропровідність, закон збереження енергії. Зрештою він каже: «Як бачимо, закони не залежать від волі людей. Конституція – це закон. Отже, Конституція не залежить від волі людей». Таке міркування є прикладом

- a) підміни понять;
- b) інверсії;
- c) конверсії;
- d) контрапункту.

Тест 6

1. У 2005 році різко зросли продажі iPod. Через декілька днів після початку хайпу з iPod у США різко зросла кількість злочинів на добу. Чи існує хвиля iCrime?

- a) Злочини зросли після початку хайпу, отже, ці події пов'язані.
- b) До чого тут iPod до злочинів взагалі? Маячня якась...
- c) Зв'язок може бути, але це не точно, потрібні окремі дослідження, бо після – не значить внаслідок.
- d) Це хибне коло в аргументації.

2. Викладач з ОНД каже вам, що логічні хиби – це важлива тема, бо її важливо знати. Ви переконані?

- a) Ну, так, викладач свою справу знає.
- b) Оскільки тема важлива, її важливо знати, усе логічно!
- c) Я от гадаю, важливих тем взагалі не буває.
- d) Може, й так, але хотілося б знати, що саме викладач має на увазі, коли вживає слово «важливий». Чому це важливо?

3. Ваша бабуся каже: «Я буду голосувати за цього політика, у нього такі очі чесні!». Чи варто вам голосувати за цього політика?

- a) Ну так, старших треба дослухатися, отже, цей політик вартий довіри.
- b) Ні, моя бабуся у політиці не розбирається, тож цей політик не вартий довіри.
- c) Може, так, а може, й ні, бо зовнішність політика не має стосунку до його компетентності. Я спочатку дізнаюся про нього ще щось, крім виразу його очей, а тоді вже вирішу.
- d) Сам голосувати не піду, але іншим пораджу – бабуся поганого не підкаже.

4. Ви йдете до студентського декана дізнатися, чому в університеті постійно вимикають ліфти і чи можна з цим щось зробити. У відповідь він розповідає вам про чудове свято «Альма-матер» і прощається. Ви підете геть?

- a) Ну, так, бо свята – це важливо, круто, що в нас таке є.
- b) Ні, я почну сперечатися, бо ненавиджу самодіяльність. Нащо нам той Альма-матер?!
- c) Може, й піду, може, й ні. Я людина спонтанна!
- d) Чекайте, а що з ліфтами?! До чого тут взагалі Альма-матер?! Здається, він намагається відвернути мою увагу!

5. Ваш приятель каже, що написав курсову роботу за місяць, і ви вирішили вчинити так само. Чи буде у вас «хвіст» з дисципліни «Курсова робота»?

- a) Ні, у приятеля ж бо вийшло, то й у мене вийде!
- b) Усі пишуть за місяць, і я напишу!
- c) Авжеж! Точно буде хвіст – нам же не просто так на це цілий рік часу виділяють.
- d) Хто його зна... У приятеля вийшло, але не факт, що й у мене вийде.

Тест 7

1. Висновки у курсовій роботі пишуться як:

- a) висновки до підрозділу (1-2 речення);
- b) висновки до розділу (1-2 сторінки за підпунктами розділу);

- c) загальні висновки (вода про важливість роботи);
- d) усе перераховане вище;
- e) висновки до підрозділів і висновки до розділів.

2. Різниця між оглядом літератури у вступі та оглядом літератури у першому розділі полягає у тому, що:

- a) у вступі це 1-2 речення, а у розділі – 4-5 сторінок;
- b) огляд у вступі – за авторами, а у розділі – за ідеями;
- c) огляд у вступі необов'язковий, а от у розділі – обов'язковий;
- d) у вступі є висновки, а от у розділі – немає.

3. У методологічному підрозділі треба написати:

- a) як ви збирали та обробляли приклади для розділу 2;
- b) які терміни та теорії у вашій роботі ключові;
- c) яка є класифікація методів у літературознавстві;
- d) чому ваша тема важлива для науки.

4. Ви хочете замість висновків до підрозділу подати узагальнювальну схему. Це можна робити?

- a) Так, підрозділ може завершуватися схемою.
- b) Схему в кінці можна додати, але 1–2 речення висновків після цього має бути.
- c) У роботі взагалі не можна використовувати схеми.
- d) Так, головне, щоб на схему було посилання, якщо вона не моя, а з іншої роботи.

5. Що НЕ МОЖЕ бути матеріалом вашого дослідження на 4 курсі?

- a) Підручники з математики німецькою.
- b) Пісні групи Rammstein.
- c) Переклад Гаррі Поттера німецькою та українською.
- d) Записи англomовного подкасту Rationally Speaking.

6. Вірогіднісна вибірка – це

- a) вибірка, у якій використано принцип випадковості;
- b) вибірка, якою, вірогідно, послуговувався дослідник;
- c) вибірка робіт про теорію вірогідності;
- d) метод обробки усіх 200 прикладів після їх збирання.

7. Стратифікована вибірка передбачає, що

- a) приклади беруться з декількох окремих категорій (страт) матеріалу;
- b) дослідник враховує соціальний клас (страту) мовців з точки зору марксизму;
- c) у прикладів є нашарування (страти) як у цибулі – або в огрів;
- d) приклади беруться лише з якоїсь однієї окремої категорії (страти) матеріалу.

Тест 8

1. Кластер – це
  - a) група однакових або подібних елементів у вибірці;
  - b) те саме, що й страта;
  - c) група елементів геть різних типів у вибірці;
  - d) усі ваші приклади у курсовій роботі.
2. Увесь текст прикладу у вашій роботі
  - a) друкується звичайним шрифтом;
  - b) друкується курсивом;
  - c) друкується жирним;
  - d) друкується звичайним шрифтом, а головні елементи – курсивом.
3. Опис контексту прикладу у вашій роботі
  - a) друкується звичайним шрифтом;
  - b) друкується курсивом;
  - c) друкується жирним;
  - d) друкується звичайним шрифтом, а головні елементи – курсивом.
4. Бібліографія – це
  - a) список використаної літератури;
  - b) список джерел ілюстративного матеріалу;
  - c) список використаної літератури та список джерел ілюстративного матеріалу;
  - d) список лише словників.
5. Філологія – це
  - a) літературознавство;
  - b) перекладознавство;
  - c) лінгвістика;
  - d) літературознавство + мовознавство.
6. Історію літератури, теорію літератури та літературну критику як галузі науки створюють
  - a) лінгвісти;
  - b) мовознавці;
  - c) літературознавці;
  - d) перекладознавці.
7. Перекладознавство – це підгалузь
  - a) прикладної лінгвістики;
  - b) теоретичного мовознавства;
  - c) машинного перекладу;
  - d) літературознавства.

8. Стил ь наукової прози. Оберіть висловлення, яке припустиме у курсовій роботі:

- a) Я вважаю, що...
- b) Розглянемо чудову концепцію неперевершеного Арістотеля.
- c) І. В. Гете пише роман «Страждання юного Вертера» у 1774 році.

Тест 9

1. Те, як саме у свідомості зберігається мовна інформація (software, наприклад, концепти чи когнітивні метафори), вивчає

- a) нейролінгвістика;
- b) психолінгвістика;
- c) когнітивна лінгвістика;
- d) дискурсологія.

2. Мовні лакуни як прояв впливу культури на мову вивчає

- a) гендерна лінгвістика;
- b) лінгвокультурологія;
- c) соціолінгвістика;
- d) афазіологія.

3. Білінгвізм (особливості перемикання з однієї мови на іншу у людини, яка володіє двома мовами) вивчає

- a) соціолінгвістика;
- b) теорія комунікації;
- c) сурдопедагогіка;
- d) морфологія.

4. Мовні прояви наміру мовця вивчає

- a) прагмалінгвістика;
- b) фонетика;
- c) соціолінгвістика;
- d) когнітивна лінгвістика.

5. Наука про комбінації мовних знаків один з одним – це

- a) лінгвістика тексту;
- b) морфологія;
- c) лексикологія;
- d) синтаксис.

6. Мовну політику (наприклад, правила нового правопису) визначають науковці, які працюють у такій галузі, як

- a) логопедія;
- b) афазіологія;
- c) олігофренопедагогіка;
- d) нормативна лінгвістика.

7. Оберіть галузь, яка НЕ Є прикладною:

- a) лінгвістична кримінологія;
- b) лексикографія;
- c) лінгводидактика;
- d) лексикологія.

8. Оберіть галузь, яка НЕ Є прикладною:

- a) перекладознавство;
- b) машинний переклад;
- c) теорія інформаційно-пошукових систем;
- d) літературознавство.

Тест 10

1. У епоху Просвітництва мову намагалися описувати

- a) у логіко-філософських термінах;
- b) у термінах фізики;
- c) у термінах дидактики: як можна навчити когось мови;
- d) у термінах схоластики: що говорить нам про мову релігія.

2. Основою для виникнення першої парадигми мовознавства як саме науки, тобто порівняльно-історичної парадигми, стало

- a) панування у культурі інтересу до теорій розвитку, наприклад, еволюції;
- b) панування у культурі інтересу до проблеми універсалій;
- c) панування у культурі інтересу до релігії;
- d) панування у культурі інтересу до систем і структур.

3. Характерна риса порівняльно-історичного мовознавства – це

- a) увага до давніх мов (санскриту, латини, давньогрецької);
- b) увага до того, як використовується мова у різних ситуаціях спілкування;
- c) увага до екзотичних мов (зокрема мов корінних народів Америки);
- d) увага до структур мови (фонетичних, морфологічних, синтаксичних).

4. Людиною, яка на початку ХХ століття повністю змінила філологію як науку та спричинила розквіт структуралізму у західній культурі, був

- a) Якоб Грімм;
- b) Фердинанд де Сосюр;
- c) Рене Декарт;
- d) Арістотель.

5. Основна ідея структуралізму (структурної парадигми) у філології полягає у тому, що мову треба досліджувати

- a) у пошуках її впорядкування (фонетичного, граматичного, морфологічного тощо);

- b) у пошуках принципів її еволюції (як мови розвиваються історично?);
- c) у пошуках «software» мови у нашій свідомості;
- d) у пошуках особливостей «hardware», на якому працює мова у нашому мозку.

6. Основним здобутком американського структуралізму вважається гіпотеза лінгвістичної відносності. Вона полягає у тому, що

- a) в усіх лінгвістичних системах відліку мовленнєві процеси відбуваються однаково;
- b) структура мови визначає мислення і спосіб пізнання реальності;
- c) швидкість усвідомлення інформації не залежить від мови людини-джерела або людини-приймача;
- d) усі мови мають відносну спорідненість, тобто походження від одного джерела – мови-основи (прамови).

Ключі до тестів

ТЕСТ 1. Ключі: 1. d; 2. d; 3. b; 4. d; 5. a; 6. c; 7. b.

ТЕСТ 2. Ключі: 1. d; 2. d; 3. a; 4. b; 5. c; 6. b; 7. c.

ТЕСТ 3. Ключі: 1. b; 2. d; 3. a; 4. c; 5. a; 6. d; 7. c; 8. a.

ТЕСТ 4. Ключі: 1. a; 2. a; 3. b; 4. a; 5. d; 6. a.

ТЕСТ 5. Ключі: 1. c; 2. a; 3. b; 4. e; 5. c; 6. b; 7. a.

ТЕСТ 6. Ключі: 1. c; 2. d; 3. c; 4. d; 5. d.

ТЕСТ 7. Ключі: 1. d; 2. a; 3. a; 4. b; 5. d; 6. a; 7. a.

ТЕСТ 8. Ключі: 1. a; 2. b; 3. a; 4. c; 5. d; 6. c; 7. a; 8. c.

ТЕСТ 9. Ключі: 1. c; 2. b; 3. a; 4. a; 5. d; 6. d; 7. d; 8. d.

ТЕСТ 10. Ключі: 1. a; 2. a; 3. a; 4. b; 5. a; 6. b.

Вправа 1

Оберіть тренувальну (лише для вправ у цьому курсі!) тему курсової роботи зі списку фейкових тем (див. нижче), подивіться зразок оформлення титульної сторінки та бланк (див. у додатках), підставте свої дані (обрану фейкову тему, свої П.І.Б., керівника тощо) і надішліть оформлену тренувальну титульну сторінку викладачу (краще працювати не з файлом бланка, а з файлом зразка). Оформлення бланка може змінитися до того року, коли вам треба буде здавати роботу, але головне – щоб ви засвоїли принцип.

Зверніть увагу: у рамках виконання цього завдання ви обираєте тему для подальшого тренування на цьому курсі, справжню тему свого дослідження ви обиратимете потім.

Підказка: Стаючи до написання справжньої курсової роботи, вам потрібно визначитись з темою та керівником. Науковий керівник – це людина, яка допомагає у написанні роботи: допомагає скласти графік виконання роботи, за яким студент може визначити, що саме йому робити, рекомендує, яким має бути зміст роботи, вказує, з якою літературою потрібно ознайомитися. Отримавши первинну консультацію, студент працює самостійно. Утім він завжди може звернутися до наукового керівника за порадою або моральною підтримкою.

При обранні справжньої теми можливі дві стратегії: обрати за пріоритет тему за сферою своїх інтересів або ж вибрати людину, з якою вам буде комфортніше працювати. Детальну інформацію про викладачів кафедри та їхню сферу наукових інтересів можна отримати на сайті факультету.

Список тем:

1. Мовні особливості перекладу імплікатур у поезії.
2. Імпліцитна дискримінація в німецькомовній комунікації.
3. Категорія стану у німецькій та українських мовах.
4. Сучасні запозичення з англійської мови та їх класифікація.
5. Стратегія самоприниження у німецькомовних соціальних мережах.
6. Темпоральна парадигма у німецькій та українських мовах.
7. Тематика і стильові риси віршованих байок Г. К. Пфедфеля.
8. Порівняльна функціонально-стилістична характеристика фразеологізмів на прикладі німецької та української мов.
9. Прагмасемантичні властивості вигуків у німецькомовному діалогічному дискурсі.
10. Конструкція модальних дієслів у німецькому науковому функціональному стилі.
11. Апосіопезні висловлення у німецькомовному діалогічному дискурсі.
12. Тенденції розвитку синтаксису німецької мови на прикладі підрядного речення причини.
13. Злословлення у німецькомовному сегменті мережі «Twitter».
14. Еліптичні конструкції у німецькомовній комунікації.
15. Мовленнєвий акт погрози в німецькомовній комунікації.
16. Мовностилістична структура німецького прислів'я.
17. Перекладацьке відтворення німецькою мовою okazionalizmів у фантастичних романах.
18. Імпліцитні засоби вираження стратегії дискримінації в німецькомовній пресі.
19. Функціонування синтетичних та аналітичних форм часу у німецькій мові.
20. Функціонування прагматичних пресупозицій у німецькомовному дискурсі.
21. Тематичні лексичні групи німецької віршованої байки XVIII ст.

22. Риторичні стратегії комунікації в німецькомовному дискурсі.
23. Модальні частки як іллокутивні індикатори в німецькомовному діалогічному дискурсі.
24. Перформативні дієслова сучасної німецької мови.
25. Композиція та стиль німецькомовної детективної розповіді.
26. Риторичні питання в німецькомовному діалогічному дискурсі.
27. Граматичні категорії іменника у німецькій мові.
28. Мовні особливості німецькомовного економічного дискурсу.
29. Крилаті слова і вирази в сучасній німецькій мові: структура і функції.
30. Синтаксис німецькомовного розмовного дискурсу.

Вправа 2

Використовуючи обрану вами у вправі 1 тему, оформіть зміст кваліфікаційної роботи за зразком (див. додаток). Простежте за правильним оформленням вступу, назв розділів та підрозділів текстової частини, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку джерел бібліографічного матеріалу (зверніть увагу на те, що насправді це два списки: список використаної літератури (теоретичні праці) та список джерел ілюстративного матеріалу (джерела матеріалу дослідження)).

Продивіться змісти декількох кваліфікаційних робіт (дисертацій чи дипломів) за схожою тематикою та створіть фейковий зміст за аналогією. Дипломи кафедри (із застарілим оформленням!) можна подивитися на сторінці бібліотеки кафедри: <http://foreign-languages.karazin.ua/departments/german-philology-and-translation/library-2> (останнє посилання на сторінці). Загалом, в інтернеті ви можете знайти безліч дисертацій та дипломів будь-якої тематики, у цьому завданні важливі формулювання та оформлення пунктів. Змісти інших робіт можуть слугувати для вас стилістичним орієнтиром (але не забувайте про академічну доброчесність і в жодному разі не копіюйте формулювання звідти).

Не забудьте простежити за оформленням нумерації підрозділів, крапками між назвою і сторінкою та нумерацією сторінок. У межах цього практичного завдання важливі не так ваші інтелектуальні зусилля з планування дослідження, як увага до оформлення. У підрозділі 2 у рамках тренування ви можете наводити назви на кшталт «Характеристика 1», «Характеристика 2».

Вправа 3

Використовуючи обрану вами у вправі 1 тему, оформіть початок вступу кваліфікаційної роботи. Фактично, у цій частині ви ще раз наводите тему роботи, перераховуєте посилання на ключових авторів, на яких ви

спиралися у роботі, та підкреслюєте, що ваша тема потребує додаткового вивчення. Цей уривок становить 2–3 абзаци. Продивіться початок вступу декількох кваліфікаційних робіт (дисертацій чи дипломів) за схожою тематикою та створіть текст за аналогією або використайте зразок.

Зразок

Тема: «Тактика приниження у німецькомовному сегменті соціальної мережі „Твіттер”»

ВСТУП

Курсову роботу присвячено дослідженню тактики приниження у соціальній мережі «Твіттер».

Інтернет-простір як специфічне середовище спілкування все частіше привертає увагу дослідників. Необхідність дослідження інтернет-дискурсу зумовлена зростанням соціокультурної ролі інтернет-спілкування, а саме спілкування в соціальних мережах [15; 16; 18; 19; 21; 34; 52]. Важливе місце серед студій інтернет-дискурсу посідає опис стратегій і тактик інтернет-комунікації [6; 13; 20; 29]. Приниження як деструктивне комунікативне явище неодноразово привертало увагу дослідників [2; 23; 41; 44; 46; 50], проте особливості реалізації тактики приниження саме у німецькомовному сегменті соціальної мережі «Твіттер» досі не дістали висвітлення.

Вправа 4

Використовуючи обрану вами у вправі 1 тему, оформіть фейкову актуальність кваліфікаційної роботи (це має бути 1–2 речення, які дають відповідь на запитання: 1) Наскільки доцільна ця робота для розвитку відповідної галузі науки (це може бути, наприклад, якийсь новий ракурс в аналізі проблеми, відповідність сучасному стану науки, підхід); 2) Наскільки важливу роль відіграє проблема, над якою працює дослідник, у сучасному суспільстві: важливість чи розповсюдженість явища, яке досліджується). Продивіться початок вступу декількох кваліфікаційних робіт (дисертацій чи дипломів) за схожою тематикою та створіть текст за аналогією або використайте зразок.

Зразок

Тема: «Лінгвістичні моделі реалізації стратегій неввічливості у дискурсі»

Актуальність дослідження обумовлена зростанням соціокультурної ролі неввічливості у сучасному житті, зокрема в інтернет-спілкуванні, та відповідністю наукового підходу сучасній когнітивно-комунікативній парадигмі у лінгвістиці.

Вправа 5

Використовуючи обрану вами у вправі 1 тренувальну тему, оформіть об'єкт і предмет дослідження кваліфікаційної роботи (2 речення!).

Враховуйте, що об'єкт дослідження – це явище, що досліджують і яке породжує проблему, а предмет – процеси або особливості, які в цьому явищі розглядають. Продивіться об'єкт і предмет дослідження декількох кваліфікаційних робіт (дисертацій чи дипломів) за схожою тематикою та створіть текст за аналогією або використайте зразок.

Зразок

Тема: «Тактика самоприниження у соціальній мережі „Фейсбук”»

Об'єктом дослідження є висловлення, які вживаються задля реалізації тактики самоприниження в німецькомовному сегменті соціальної мережі «Фейсбук».

Предметом дослідження є лексико-граматичні та лінгвопрагматичні характеристики тактики самоприниження в німецькомовному інтернет-дискурсі.

Вправа 6

Використовуючи обрану вами у практичному завданні 1 тренувальну тему, оформіть матеріал дослідження кваліфікаційної роботи (2 речення!). Продивіться матеріали дослідження декількох кваліфікаційних робіт (дисертацій чи дипломів) за схожою тематикою та створіть текст за аналогією або використайте зразок.

Приклад оформлення матеріалу дослідження за темою «А»: Матеріалом дослідження є 300 дискурсивних фрагментів, у яких реалізується А, отриманих методом загальної вибірки з прозових творів у жанрі фантастики 3-х авторів загальним обсягом 400 сторінок.

Підказка: під час написання наукової роботи обирайте матеріал, з яким вам буде приємно та цікаво працювати. Це можуть бути будь-які (геть будь-які!) матеріали німецькою мовою. Якщо ви любите музику – оберіть як матеріал німецькомовні пісні певної групи. Любите аніме – оберіть як матеріал субтитри та порівняйте переклади різними мовами. Любите поезію – оберіть вірші улюбленого поета та їх переклади українською. Обов'язково обговоріть матеріал з науковим керівником.

Зразок

Тема «Мовленнєвий акт компліменту у соціальній мережі Instagram»

Матеріалом дослідження є 235 висловлень, що реалізують мовленнєвий акт компліменту, обраних для аналізу методом суцільної вибірки

з коментарів німецькомовного сегмента соціальної мережі Instagram за січень-березень 2021 року.

Вправа 7

Використовуючи обрану вами у практичному завданні 1 тренувальну тему, оформіть мету та завдання дослідження кваліфікаційної роботи (речення з метою + стандартизована фраза про зв'язок мети та завдань + 3–4 завдання). Продивіться мету та завдання дослідження декількох кваліфікаційних робіт (дисертацій чи дипломів) за схожою тематикою та створіть текст за аналогією або використайте зразок.

Зразок

Тема «Мовленнєвий акт докору в інтернет-обговореннях COVID-19»

Метою цього дослідження є визначення специфіки реалізації мовленнєвого акту докору в інтернет-обговореннях COVID-19.

Мета роботи зумовлює розв'язання таких завдань:

- окреслити специфіку МА докору в комунікації;
- визначити теоретико-методологічні засади вивчення реалізації МА докору в комунікації;
- визначити фактори впливу специфіки різних за функціями соціальних мереж на реалізацію МА докору;
- систематизувати мовні засоби реалізації МА докору у контексті обговорень пандемії Covid-19 в німецькомовному інтернет-дискурсі.

Вправа 8

Це практичне завдання спрямоване на набуття навички оформлення бібліографії вашої роботи на прикладі книг. Вам необхідно знайти по 1 книзі кожного типу (бажано з філології, проте у бібліографії у дусі експансіонізму у вас може опинитися і книга з математики, тому підійде, власне, будь-яке видання) та оформити посилання на кожне видання відповідно до вимог. У вас у виконаному завданні має бути 8 джерел (по 1 кожного типу) з попереднім зазначенням назви пункту (див. зразок оформлення виконаного завдання) Беріть джерела українською, німецькою, англійською мовами. Зверніть увагу на кожен дрібничку – де крапка, де кома, де пробіл тощо.

Зразок виконаного завдання

1. Книга з одним автором:

Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ, 2004. 344 с.

2. Книга з 2-4 авторами:

Brown P., Levinson S. Politeness. Some Universals in Language Usage. London, New-York, 1987. 345 p.

3. Книга з 5 та більше авторів / без автора

Людський розвиток в Україні: кол. моногр. Київ, 2012. 436 с.

4. Книга, перекладена з іншої мови:

Йоргенсен М. В., Филлипс Л. Дж. Дискурс-анализ. Теория и метод: пер. с англ. Харьков, 2008. 352 с.

5. Словник, енциклопедія:

Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, 2005. 1728 с.

6. Том з багатотомного видання:

Енциклопедія історії України: у 10 т. Київ, 2013. Т. 10. 784 с.

7. Дисертація:

Черевко П. П. Створення юридичних осіб приватного права: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 225 с.

8. Автореферат:

Данилюк С. С. Структурні та функціональні особливості англомовних електронних текстів (на матеріалі персональних веб-сторінок лінгвістів): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2006. 20 с.

Вправа 9

Це практичне завдання спрямоване на набуття навички оформлення бібліографії вашої роботи на прикладі частини видання. Вам необхідно знайти по 1 публікації кожного типу й оформити посилання на кожне видання відповідно до вимог. У виконаному завданні має бути 6 джерел (по 1 кожного типу) з попереднім зазначенням назви пункту (див. зразок оформлення виконаного завдання)

Зразок виконаного завдання**1. Розділ книги (кирилицею):**

Криворучко С. І. Перлокутивна оптимізація мовленнєвого акту. *Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу*. Вінниця, 2020. С. 239–320.

2. Розділ книги (латинкою):

Anz T. Die Modernität des literarischen Expressionismus. *Literarische Moderne. Europäische Literatur im 19. und 20. Jahrhundert*. Reinbek, 1995. S. 257–283.

3. Стаття у періодичному журналі (кирилицею):

Воротнікова І. Г. Загальнолінгвістичні аспекти феномену етикету у сучасній міждисциплінарній науковій парадигмі. *Новітня філологія*. 2006. № 4. С. 6–12.

4. Стаття у періодичному журналі (латинкою):

Coleman L. H., Paternite C. E., Sherman R. C. A Reexamination of Deindividuation in Synchronous Computer-Mediated Communication. *Computers in Human Behavior*. 1999. № 15. P. 51–65.

5. Стаття у газеті:

Аврамцев О. В. Хронограф: події в історії. *Слобідський край*. 2015. 27 січня. С. 8.

6. Тези доповідей у матеріалах конференцій:

Буренко Т. М. Когнітивно-психологічні засади вибачення в англomовному дискурсі. *Когнітивно-прагматичні дослідження мов професійного спілкування*: матеріали міжнар. наук. конф. (Харків, 23 квіт. 2006). Харків, 2006. С. 135–138.

Вправа 10

Це практичне завдання спрямоване на набуття навички оформлення бібліографії вашої роботи на прикладі частини видання. Вам необхідно знайти по 1 публікації кожного типу й оформити посилання на кожне видання відповідно до вимог. У виконаному завданні має бути 4 джерела (по 1 кожного типу) з попереднім зазначенням назви пункту (див. зразок оформлення виконаного завдання).

Зразок виконаного завдання**1. Інтернет-ресурс без вихідних даних (кирилицею):**

Белинская Е. П., Жичкина А. Е. Стратегии самопрезентации в Интернет и их связь с реальной идентичностью. URL: <http://flogiston.com/articles/netpsy/strategy> (Дата обращения: 25.04.2018).

2. Інтернет-ресурс без вихідних даних (латинкою):

Kwon M.-J. Modalpartikeln und Satzmodus. Untersuchungen zur Syntax, Semantik und Pragmatik der deutschen Modalpartikeln. URL: https://edoc.ub.uni-muenchen.de/4877/1/Kwon_Min-Jae.pdf (Zuletzt aufgerufen am: 17.02.2013).

3. Стаття у публікованому виданні, викладеному у інтернет-доступі (можете використовувати статтю чи книгу):

Мар'їна О. Контент-стратегія бібліотек у цифровому середовищі. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 4. С. 8–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2016_4_4 (Дата звернення: 26.09.2017).

4. Стаття з DOI

Фамільярська Л. Л. Google Scholar як інструмент моніторингу професійного розвитку викладача закладу вищої освіти. *Відкрите освітнє e-середовище сучасного університету*. 2018. № 5. С. 222–231. DOI: 10.28925/2414-0325.2018.5.2-31

ДОДАТКИ

Додаток 1

Оформлення бібліографічних посилань за ДСТУ

У 2015 році було прийнято ДСТУ 8302:2015 з новими вимогами до оформлення бібліографічних посилань. Оформлення посилань вимагає копіткої та механічної праці, і при цьому необхідно враховувати усі найдрібніші деталі. Вимоги до оформлення бібліографічних посилань часто змінюються, до того ж, різні міжнародні видання можуть вимагати іншого стилю оформлення, утім головне, щоб ви зрозуміли базовий принцип.

Загалом, відмінність нового типу оформлення від попереднього полягає у тому, що прибираються зайві пробіли, замість сполучення «крапка й тире» використовуються просто крапки, прибирається повторне зазначення імен авторів (якщо їх від 1 до 4, можна зазначати імена всіх на початку опису), дозволяється не вказувати видавництво, для електронних ресурсів введено єдине формулювання «URL» незалежно від мови статті та у разі цитування частини видання повне видання наводиться курсивом.

Загальний чек-ліст для будь-якого видання	Правильно
Чи вказані ініціали автора після прізвища і нерозривного пробілу (без коми)?	Так
Чи стоїть між ініціалами нерозривний пробіл?	Так
Якщо йдеться про англomовне видання, чи написані усі змістовні слова з великої літери?	Так
Чи стоїть після року видання і перед кількістю сторінок крапка і пробіл?	Так
Чи стоїть в кінці опису видання крапка?	Так
Чи усі тире є довгими?	Так

Нерозривний пробіл у ворді ставиться за допомогою комбінації клавіш Ctrl + Shift + Space (Пробіл). Довге тире можна надрукувати комбінацією 0151 із затиснутою клавішею Alt, комбінацією ctrl + alt + «-» на цифровій частині клавіатури або через меню вставки символу.

Книги

Загальний чек-ліст для книг	Правильно
Чи розділена назва книги та назва міста лише крапкою і пробілом?	Так
Чи стоїть після назви міста і перед роком видання кома і пробіл?	Так
Чи стоїть після кількості сторінок нерозривний пробіл, с для кирилических видань, р для англомовних видань та S (велике) для німецькомовних видань?	Так
Якщо вказано два міста, чи розділені вони комою?	Так

З одним автором:

Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ, 2004. 344 с.

З 2–4 авторами:

Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. London, New-York, 1987. 345 p.

Bäumer M., Schelling H., Rotwild P., Berner D. Die wissenschaftliche Arbeit. Berlin, 2012. 220 S.

Чек-ліст для книг з декількома авторами	Правильно
Чи стоїть після ініціалів попереднього автора і прізвищем наступного кома?	Так
Чи стоїть після ініціалів останнього автора одна крапка (а не дві)?	Так

З 5 та більше авторів:

Людський розвиток в Україні: кол. моногр. Київ, 2012. 436 с.

Чек-ліст для книг з колективним авторством	Правильно
Чи стоїть після назви книги двокрапка?	Так
Чи стоїть перед двокрапкою пробіл?	Ні

Без автора:

Handbuch Politische Theorien und Ideologien. Opladen, 1998. 175 S.

Перекладена з іншої мови:

Йоргенсен М. В., Филлипс Л. Дж. Дискурс-анализ. Теория и метод: пер. с англ. Харьков, 2008. 352 с.

Чек-ліст для перекладених книг	Правильно
Чи стоїть після назви книги двокрапка?	Так
Чи стоїть перед двокрапкою пробіл?	Ні
Чи вказане ім'я перекладача?	Ні

Словник, енциклопедія:

Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, 2005. 1728 с.

Багатотомні видання:

Енциклопедія історії України: у 10 т. Київ, 2013. Т. 10. 784 с.

Чек-ліст для багатотомних видань	Правильно
Чи вказана кількість томів після назви?	Так
Чи вказаний цитований том після року видання?	Так
Чи розділене вказання на том (Т.) і номер тому крапкою і пробілом?	Так
Чи наведена кількість сторінок у цитованому тому після номера тому?	Так

Дисертації та автореферати:

Данилюк С. С. Структурні та функціональні особливості англомовних електронних текстів (на матеріалі персональних веб-сторінок лінгвістів): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2006. 20 с.

Черевко П. П. Створення юридичних осіб приватного права: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 225 с.

Чек-ліст для дисертацій та авторефератів	Правильно
Чи стоїть пробіл перед двокрапкою?	Ні
Чи розділена крапка після скорочення (дис.) і трикрапка пробілом?	Так
Чи розділена трикрапка і скорочення (канд.) пробілом?	Так
Чи наведена наука, у якій дисертант став кандидатом чи доктором (філол. наук)?	Так

Частина видання:

Загальний чек-ліст для частин видання	Правильно
Чи виділено назву книги, у якій розміщено розділ, курсивом?	Так
Чи позначка сторінок наведена з великої літери? (С. для кирилических видань, Р. для англомовних, S. для німецькомовних)?	Так
Чи стоїть після позначки сторінки нерозривний пробіл?	Так
Чи розділені перша та остання сторінки розділу пробілом перед і після тире?	Ні
Чи тире між першою та останньою сторінкою розділу є довгим?	Так

Розділ книги:

Anz T. Die Modernität des literarischen Expressionismus. *Literarische Moderne. Europäische Literatur im 19. und 20. Jahrhundert*. Reinbek, 1995. S. 257–283.

Aycock A., Buchignani N. The E-Mail Murders: Reflection on "Dead" Letters. *Cybersociety Computer-Mediated Communication and Community*. Thousand Oaks, 1995. P. 184–231.

Криворучко С. І. Перлокутивна оптимізація мовленнєвого акту. *Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу*. Вінниця, 2020. С. 239–320.

Стаття у періодичному журналі:

Воротнікова І. Г. Загальнолінгвістичні аспекти феномену етикету у сучасній міждисциплінарній науковій парадигмі. *Новітня філологія*. 2006. № 4. С. 6–12.

Coleman L. H., Paternite C. E., Sherman R. C. A Reexamination of Deindividuation in Synchronous Computer-Mediated Communication. *Computers in Human Behavior*. 1999. № 15. P. 51–65.

Шинкаренко Д. А. Особливості транспортного комплексу великого міста. *Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна*. 2013. № 1084. Вип. 39. С. 196–200.

Lauber V. Beherrschung oder Achtung. Grundhaltungen zur äußeren und inneren Natur. *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft*. 1996. № 25 (2). S. 137–150.

Мозоль А. П. Злочинність мігрантів (кримінологічна характеристика). *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1999. Вип. 7. Ч. 2. С. 112–119.

Чек-ліст для статті у журналі	Правильно
Чи наведено номер видання після року та перед сторінками?	Так

Стаття у газеті:

Аврамцев О. В. Хронограф: події в історії. *Слобідський край*. 2015. 27 січня. С. 8.

Чек-ліст для статті у газеті	Правильно
Чи наведено дату випуску газети після року та перед сторінками?	Так

Тези доповідей у матеріалах конференцій:

Буренко Т. М. Когнітивно-психологічні засади вибачення в англomовному дискурсі. *Когнітивно-прагматичні дослідження мов професійного спілкування: матеріали міжнар. наук. конф.* (Харків, 23 квіт. 2006). Харків, 2006. С. 135—138.

Haugh M., Piller-Shore D. Barbs and Teases in Initial Interactions. *AMPRA: Papers of the Second Conference of the American Pragmatics Association* (Los Angeles, 17–19 Oct. 2014). Los Angeles, 2014. P. 389–414.

Чек-ліст для тез доповідей	Правильно
Чи виділено назву конференції курсивом?	Так
Чи стоїть після назви конференції двокрапка (без пробілу)?	Так
Чи наведено перед назвою міста видання у дужках назву міста, де проводилась конференція, дату проведення конференції у форматі дата (числом) + назва місяця (словом) + рік проведення (без позначки р.)?	Так
Чи стоїть після дужки крапка?	Так

Електронні ресурси

Довгу електронну адресу можна переносити на наступний рядок. У цьому разі останнім у першому рядку має бути знак "навскісна риска" ("/").

Загальний чек-ліст для електронних ресурсів	Правильно
Чи наведено після назви публікації аббревіатуру URL (універсальний локатор ресурсу)?	Так
Чи наведено після аббревіатури URL двокрапку без пробілу?	Так
Чи стоїть після двокрапки перед електронною адресою пробіл?	Так
Чи наведено після адреси у дужках дату, коли ви востаннє перевіряли цей ресурс?	Так
Чи написано перше слово у дужках з великої літери (незалежно від мови)?	Так
Чи стоїть після слів «дата звернення» (відповідною мовою) двокрапка без пробілу?	Так
Чи наведено дату звернення у форматі дата (числом) + назва місяця (числом) + рік проведення (без позначки р.)?	Так
Чи стоїть після року проведення крапка перед дужкою?	Ні

Белинская Е. П., Жичкина А. Е. Стратегии самопрезентации в Интернет и их связь с реальной идентичностью. URL: <http://flogiston.com/articles/netpsy/strategy> (Дата обращения: 25.04.2018).

Arundale R. Face as Relational and Interactional: Alternative Bases for Research on Face, Facework, and Politeness. URL: <https://ru.scribd.com/doc/154293969/Arundale-R-face-as-Relational-Interactional-2006> (Last accessed: 25.04.2018).

Kwon M.-J. Modalpartikeln und Satzmodus. Untersuchungen zur Syntax, Semantik und Pragmatik der deutschen Modalpartikeln. URL: https://edoc.ub.uni-muenchen.de/4877/1/Kwon_Min-Jae.pdf (Zuletzt aufgerufen am: 17.02.2013).

У разі, якщо інтернет-публікація має власні вихідні дані, їх необхідно оформлювати за вказаними вище правилами:

Мар'їна О. Контент-стратегія бібліотек у цифровому середовищі. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 4. С. 8–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2016_4_4 (Дата звернення: 26.09.2017).

У разі, якщо опублікована в інтернеті стаття має унікальний ідентифікатор цифрового об'єкта DOI (Digital Object Identifier), можна навести його замість URL та дати звернення:

Ahak N. Development of multi-agent system of neural network diagnostics and remote monitoring of patient. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2016. Vol. 4. № 9(82). P. 4–11. DOI: 10.15587/17294061.2016.75690.

Додаток 2

Зразок титульної сторінки курсової роботи

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Кафедра романо-германської філології та перекладу

КУРСОВА РОБОТА

«Щось цікаве і важливе»

Виконала: студентка IV курсу
групи ЯН-42
Спеціальність 035 «Філологія»
Освітня програма «Мова та література
(німецька)»
Богданова Богдана Богданівна

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Тарасов Тарас Тарасович

Національна шкала _____
Кількість балів: _____

Додаток 3

Зразок титульної сторінки дипломної роботи

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
Кафедра романо-германської філології

Рекомендовано до захисту
Протокол засідання кафедри
№ _____
від « ____ » _____ 2022 р.
Завідувач кафедри _____
_(прізвище та ініціали)

_____ (підпис)

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Виконавець:

студентка II курсу магістратури, групи ЯН-61
Богданова Богдана Богданівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник роботи:

Кандидат філологічних наук, доцент
кафедри романо-германської філології
Тарасов Тарас Тарасович
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Підсумкова оцінка:

за національною шкалою: _____
кількість балів: _____
Підпис керівника _____

Кваліфікаційну магістерську роботу
захищено на засіданні Екзаменаційної комісії

Протокол № ____ від « ____ » _____ 2022 р.

Голова Екзаменаційної комісії _____ Вікторія ШЕВЧЕНКО
(підпис) (прізвище та ініціали)

Зразок змісту

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ	5
1.1. Наукові підходи до дослідження дискурсу	5
1.2. Інтернет-дискурс як комунікативний феномен	8
1.3. Методологія дослідження специфіки інтернет-дискурсу	13
Висновки до розділу I	16
РОЗДІЛ II. ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ	18
2.1. Особливості пунктуації та орфографії	18
2.2. Іконічна графіка	22
2.3. Лексичні особливості	24
Висновки до розділу II	26
Загальні висновки	28
Список використаної літератури	30
Список джерел ілюстративного матеріалу	36

Зразок бібліографії

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аврамцев О. В. Хронограф: події в історії. *Слобідський край*. 2015. 27 січня. С. 8.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ, 2004. 344 с.
3. Белинская Е. П., Жичкина А. Е. Стратегии самопрезентации в Интернет и их связь с реальной идентичностью. URL: <http://flogiston.com/articles/netpsy/strategy> (Дата обращения: 25.04.2018).
4. Буренко Т. М. Когнітивно-психологічні засади вибачення в англо-мовному дискурсі. *Когнітивно-прагматичні дослідження мов професійного спілкування*: матеріали міжнар. наук. конф. (Харків, 23 квіт. 2006). Харків, 2006. С. 135–138.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, 2005. 1728 с.
6. Воротнікова І. Г. Загальнолінгвістичні аспекти феномену етикету у сучасній міждисциплінарній науковій парадигмі. *Новітня філологія*. 2006. № 4. С. 6–12.
7. Данилюк С. С. Структурні та функціональні особливості англо-мовних електронних текстів (на матеріалі персональних веб-сторінок лінгвістів): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2006. 20 с.
8. Енциклопедія історії України: у 10 т. Київ, 2013. Т. 10. 784 с.
9. Йоргенсен М. В., Филлипс Л. Дж. Дискурс-анализ. Теория и метод: пер. с англ. Харьков, 2008. 352 с.
10. Криворучко С. І. Перлокутивна оптимізація мовленнєвого акту. *Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу*. Вінниця, 2020. С. 239–320.
11. Людський розвиток в Україні: кол. моногр. Київ, 2012. 436 с.
12. Мар'їна О. Контент-стратегія бібліотек у цифровому середовищі. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 4. С. 8–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2016_4_4 (Дата звернення: 26.09.2017).
13. Мозоль А. П. Злочинність мігрантів (кримінологічна характеристика). *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1999. Вип. 7. Ч. 2. С. 112–119.
14. Черевко П. П. Створення юридичних осіб приватного права: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 225 с.
15. Шинкаренко Д. А. Особливості транспортного комплексу великого міста. *Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна*. 2013. № 1084. Вип. 39. С. 196–200.

16. Anz T. Die Modernität des literarischen Expressionismus. *Literarische Moderne. Europäische Literatur im 19. und 20. Jahrhundert*. Reinbek, 1995. S. 257–283.
17. Arundale R. Face as Relational and Interactional: Alternative Bases for Research on Face, Facework, and Politeness. URL: <https://ru.scribd.com/doc/154293969/Arundale-R-face-as-Relational-Interactional-2006> (Last accessed: 25.04.2018).
18. Axak N. Development of multi-agent system of neural network diagnostics and remote monitoring of patient. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2016. Vol. 4. № 9 (82). P. 4–11. DOI: 10.15587/17294061.2016.75690.
19. Aycock A., Buchignani N. The E-Mail Murders: Reflection on "Dead" Letters. *Cybersociety Computer-Mediated Communication and Community*. Thousand Oaks, 1995. P. 184–231.
20. Bäumer M., Schelling H., Rotwild P., Berner D. Die wissenschaftliche Arbeit. Berlin, 2012. 220 S.
21. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. London, New-York, 1987. 345 p.
22. Coleman L. H., Paternite C. E., Sherman R. C. A Reexamination of Deindividuation in Synchronous Computer-Mediated Communication. *Computers in Human Behavior*. 1999. № 15. P. 51–65.
23. Handbuch Politische Theorien und Ideologien. Opladen, 1998. 175 S.
24. Haugh M., Piller-Shore D. Barbs and Teases in Initial Interactions. *AMPRA: Papers of the Second Conference of the American Pragmatics Association* (Los Angeles, 17–19 Oct. 2014). Los Angeles, 2014. P. 389–414.
25. Kwon M.-J. Modalpartikeln und Satzmodus. Untersuchungen zur Syntax, Semantik und Pragmatik der deutschen Modalpartikeln. URL: https://edoc.ub.uni-muenchen.de/4877/1/Kwon_Min-Jae.pdf (Zuletzt aufgerufen am: 17.02.2013).
26. Lauber V. Beherrschung oder Achtung. Grundhaltungen zur äußeren und inneren Natur. *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft*. 1996. № 25 (2). S. 137–150.

Додаток 6

Критерії оцінювання курсових робіт

№	Критерій	Макс. к-ть балів	Отримано балів
Зміст роботи			
1.	Актуальність дослідження (актуальність чітко сформульована та достатньо обґрунтована – нараховується 3 бали; актуальність визначена нечітко або обґрунтована недостатньо – 2–1 бали; актуальність не визначена – 0 балів)	3	
2.	Об'єкт та предмет дослідження (об'єкт та предмет чітко та коректно сформульовані – нараховується 3 бали; сформульовані коректно, але нечітко чи сформульовані не досить коректно і чітко – 2–1 бали; не сформульовані взагалі / сформульовані некоректно – 0 балів)	3	
3.	Мета і завдання дослідження (мету досягнуто і завдання реалізовано у повному обсязі – нараховується 3 бали; мету досягнуто або завдання реалізовано не повністю чи мету не досягнуто або завдання не реалізовано – 2–1 бали; мету не досягнуто і завдання не реалізовано – 0 балів)	3	
4.	Практичне значення отриманих результатів та наукова новизна дослідження (належним чином обґрунтовані – нараховується 3 бали; наявні, але обґрунтовані з незначними неточностями чи обґрунтовані недостатньо – 2–1 бали; відсутні – 0 балів)	3	
5.	Матеріали (матеріали сучасні / відповідають темі – нараховується 3 бали; матеріали не сучасні / відповідають темі не повною мірою – 2–1 бали; матеріали зовсім не відповідають темі – 0 балів)	3	
6.	Теоретична частина роботи (залежно від ступеня висвітлення розробленості проблеми і викладення теоретичних засад дослідження та відповідності викладеного темі роботи нараховується від 0 до 5 балів)	5	
7.	Практична частина роботи (залежно від ступеня обґрунтованості та достовірності отриманих результатів та доцільності методів і їх застосування нараховується від 0 до 5 балів)	5	

Організація роботи			
8.	<p>Наявність усіх необхідних структурних елементів роботи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Титульна сторінка [ ] - Зміст [ ] - Вступ [ ] - Текстова частина (не менше 2 розділів) [ ] - Висновки до розділів [ ] - Загальні висновки [ ] - Список джерел бібліографічного матеріалу [ ] <p>є обов'язковим.</p> <p>Список словників та довідників, список джерел ілюстративного матеріалу, глосарій основних термінів, що застосовуються у роботі, додатки, список умовних позначень – за необхідності</p>		7
9.	Узгодженість назви, мети і завдань роботи з висновками (усі компоненти чітко узгоджені між собою – нараховується 2 бали; у разі відсутності узгодженості між будь-яким із зазначених компонентів віднімається 1 бал)		2
10.	Узгодженість практичної частини з теоретичною (узгоджені між собою – нараховується 2 бали; узгоджені умовно – 1 бал; не узгоджені – 0 балів)		2
11.	<p>Обсяг текстової частини роботи: від 40 стор. (1,5-2 авторських аркуша) для IV курсу денної та V курсу заочної форм навчання.</p> <p>1 авторський аркуш = 40 000 друкованих знаків</p> <p>До обсягу текстової частини роботи не входять титульний аркуш, список бібліографічних джерел, словників та довідників, список джерел ілюстративного матеріалу, додатки, анотація</p>		10
12.	<p>Бібліографія:</p> <ul style="list-style-type: none"> - оформлення відповідно до чинних вимог (2 бали) [ ] - не менше 30 джерел (2 бали) [ ] - наявність 1/3 джерел іноземними мовами (2 бали) [ ] - наявність фундаментальних праць та праць викладачів університету/факультету (за наявності) (2 бали) [ ] - наявність праць, опублікованих протягом останніх 5 років (2 бали) 		10

Презентація роботи		
13.	Мова і стиль (відповідність мови та стилю вимогам до написання академічних робіт – нараховується 3 бали; залежно від кількості та серйозності порушень цих вимог може відніматися 1 бал)	3
14.	Поліграфічне оформлення (оформлення роботи у відповідності до вимог – нараховується 3 бали; залежно від кількості та серйозності порушень цих вимог може відніматися 1 бал)	3
Самостійність виконання		
15.	Самостійність виконання (пошук бібліографічних матеріалів, формування масиву емпіричного матеріалу та його опрацювання, написання та оформлення тексту роботи та бібліографічного списку) (за самостійно виконану роботу нараховується 8 балів; від 1 до 8 балів можуть відніматися залежно від міри залучення керівника до пошуку та аналізу матеріалу, редагування, виправлення помилок, оформлення тощо)	8
Своєчасність виконання		
16.	Своєчасність виконання (систематичність роботи виконавця, своєчасність виконання отриманих завдань, відвідування консультацій керівника) (за своєчасне та систематичне виконання плану роботи, регулярне відвідування консультацій керівника, своєчасне усунення зауважень та виконання поставлених завдань нараховується 10 балів; від 1 до 10 балів можуть відніматися залежно від ступеня несистематичності, нерегулярності роботи, недотримання плану, несвоєчасності подання роботи)	10
Апробація дослідження		
17.	Апробація дослідження (Основні положення і висновки дослідження представлені й апробовані у вигляді участі у конференції)	10
Оригінальність роботи		
18.	Оригінальність (наявність запозичень – визначається науковим керівником за допомогою рекомендованих веб-ресурсів): - 70 % – 100 % – оригінальна робота – 6–10 балів - 60 % – 69 % – задовільна оригінальність – 3–5 балів - 50 % – 59 % – задовільна оригінальність – 1–2 бали	10
Загальна кількість балів		100

Критерії оцінювання дипломних робіт

№	Критерій	Макс. к-ть балів	Отримано балів
1.	Відгук наукового керівника	20	
2.	Рецензія	10	
3.	Оригінальність (наявність запозичень) (на основі рішення комісії щодо оригінальності та системи плагіату): - коефіцієнт подібності № 1 (не більше 20 %) та коефіцієнт подібності № 2 (до 5 %) – оригінальна робота: 8–10 балів; - коефіцієнт подібності № 1 (від 21 % до 50 %) та коефіцієнт подібності № 2 (до 5 %) – задовільно оригінальна: 5–7 балів; - коефіцієнт подібності № 1 (від 51 % до 90 %) та коефіцієнт подібності № 2 (до 5 %) – умовно оригінальна робота: 0–4 бали.	10	
Апробація			
4.	Апробація роботи (враховується якість та кількість): Основні положення і висновки дослідження представлені і апробовані у вигляді конкурсу наукових робіт студентів, участі у конференції або написання статті чи тези доповіді, які подані вчасно до друку у збірник наукових праць студентів). За своєчасне подання статті чи тези доповіді до друку, підготовки до виступу на конференції або участі у конкурсі наукових робіт студентів нараховується 10 балів.	10	
Захист			
5.	Змістовність та повнота донесення до аудиторії інформації щодо суті та основних результатів здійсненого дослідження (володіння теоретичним матеріалом та термінологією дослідження, володіння емпіричним матеріалом та методами його дослідження, обґрунтованість основних положень та висновків дослідження)	20	
6.	Презентація: Усна: - мова, стиль, загальна культура поведінки (3 бали) ☐ - логічність та послідовність викладення матеріалу (3 бали) ☐ Наочна (наявність та якість роздаткового матеріалу, наявність та якість підготованої візуальної презентації, використання мультимедіа тощо) (макс. 4 бали) ☐	10	
7.	Відповіді на запитання: - відповіді надано на всі запитання (макс. 10 балів) - відповіді вичерпні та обґрунтовані (макс. 10 балів)	20	
Загальний бал		100	

Критерії для відгуку наукового керівника

№	Критерій	Макс. к-ть балів	Отри- мано балів
Зміст роботи			
19.	Актуальність, об'єкт та предмет дослідження (актуальність, об'єкт та предмет чітко сформульовано та достатньо обґрунтовано – нараховується 1 бал; актуальність, об'єкт та предмет не визначено або обґрунтовано недостатньо – 0 балів)	1	
20.	Мета, завдання та матеріали дослідження (мету досягнуто і завдання реалізовано у повному обсязі, матеріали сучасні / відповідають темі – нараховується 1 бал; мету не досягнуто і завдання не реалізовано, матеріали не сучасні / не відповідають темі – 0 балів)	1	
21.	Практичне значення отриманих результатів (належним чином обґрунтовані – нараховується 1 бал; наявні, але обґрунтовані недостатньо або відсутні – 0 балів)	1	
22.	Теоретична частина роботи (залежно від ступеня висвітлення розробленості проблеми і викладення теоретичних засад дослідження та відповідності викладеного темі роботи нараховується від 1 до 2 балів)	2	
23.	Практична частина роботи (залежно від ступеня обґрунтованості та достовірності отриманих результатів та доцільності методів і їх застосування нараховується від 1 до 2 балів)	2	
24.	Анотація (анотація відповідає змісту роботи – нараховується 1 бал; не відповідає змісту роботи – 0 балів)	1	
Організація роботи			
25.	Узгодженість назви, мети і завдань роботи з висновками (узгоджені між собою – нараховується 1 бал; не узгоджені – 0 балів)	1	
26.	Узгодженість практичної частини з теоретичною (узгоджені між собою – нараховується 1 бал; не узгоджені – 0 балів)	1	
27.	Обсяг текстової частини роботи: 40–60 стор. (2–3 авторських аркуша (1 авторський аркуш = 40 000 друкованих знаків)). До обсягу текстової частини роботи не входять титульний аркуш, список бібліографічних джерел, словників та довідників, список джерел ілюстративного матеріалу, додатки, анотація	1	

№	Критерій	Макс. к-ть балів	Отримано балів
Організація роботи			
28.	Бібліографія: - оформлення відповідно до чинних вимог (1 бал) ☐ - не менше 50 джерел, включаючи наявність фундаментальних праць та праць викладачів університету/факультету (1 бал) ☐ - наявність 1/3 джерел іноземними мовами (1 бал) ☐ - наявність праць, опублікованих протягом останніх 5 років (1 бал) ☐	4	
Презентація роботи			
29.	Мова і стиль: - текстової частини роботи та анотація ☐	1	
30.	Поліграфічне оформлення (оформлення роботи у відповідності до вимог (допускаються незначні порушення) нараховується 1 бал; у разі порушення вимог до оформлення роботи бал не нараховується)	1	
Самостійність виконання			
31.	Самостійність виконання (пошук бібліографічних матеріалів, формування масиву емпіричного матеріалу та його опрацювання, написання та оформлення тексту роботи та бібліографічного списку) (за самостійно виконану роботу нараховується 2 бали; бали можуть відніматися залежно від міри залучення керівника до пошуку та аналізу матеріалу, редагування, виправлення помилок, оформлення тощо)	2	
Своєчасність подання			
32.	Своєчасність подання (систематичність роботи виконавця, своєчасність виконання отриманих завдань, відвідування консультацій керівника, виконання плану роботи) (за своєчасно виконану роботу нараховується 1 бал; за несистематичність роботи – бали не нараховуються)	1	
Загальна кількість балів		20	

Критерії для відгуку рецензента

№	Критерій	Макс. к-ть балів	Отри- mano балів
Зміст роботи			
1.	Актуальність дослідження, об'єкт та предмет дослідження (актуальність, об'єкт та предмет чітко сформульовані та достатньо обґрунтовані – нараховується 1 бал; актуальність, об'єкт та предмет не визначені або обґрунтовані недостатньо – 0 балів)	1	
2.	Мета, завдання та матеріали дослідження (мету досягнуто і завдання реалізовано у повному обсязі, матеріали сучасні / відповідають темі – нараховується 1 бал; мету не досягнуто і завдання не реалізовано, матеріали не сучасні / не відповідають темі – 0 балів)	1	
3.	Практичне значення отриманих результатів та анотація (практичне значення отриманих результатів належним чином обґрунтовано, а анотація відповідає змісту роботи – нараховується 1 бал; практичне значення отриманих результатів обґрунтовано недостатньо або відсутнє, а анотація не відповідає змісту роботи – 0 балів)	1	
4.	Теоретична частина роботи (залежно від ступеня висвітлення розробленості проблеми і викладення теоретичних засад дослідження та відповідності викладеного темі роботи нараховується від 0 до 1 бала)	1	
5.	Практична частина роботи (залежно від ступеня обґрунтованості та достовірності отриманих результатів та доцільності методів і їх застосування нараховується від 0 до 1 бала)	1	

№	Критерій	Макс. к-ть балів	Отри- мано балів
Організація роботи			
6.	Наявність усіх необхідних структурних елементів роботи: <ul style="list-style-type: none"> - Титульна сторінка ☐ - Зміст ☐ - Вступ ☐ - Текстова частина (не менше 2 розділів) ☐ - Висновки до розділів ☐ - Загальні висновки ☐ - Список джерел бібліографічного матеріалу, словників та довідників та за необхідності список джерел довідкового матеріалу і список джерел ілюстративного матеріалу, глосарій основних термінів, що застосовуються у роботі, додатки, список умовних позначень ☐ - Анотація англійською мовою ☐ 	1	
7.	Узгодженість назви, мети і завдань роботи з висновками, а також узгодженість практичної частини з теоретичною (узгоджені між собою – нараховується 1 бал; не узгоджені – 0 балів)	1	
Презентація роботи			
8.	Мова, стиль, поліграфічне оформлення та бібліографія (оформлення роботи у відповідності до вимог (допускаються незначні порушення) нараховується 1 бал; у разі порушення вимог до оформлення роботи нараховується 0 балів)	1	
Запитання та зауваження			
9.	Запитання/зауваження (за відсутності зауважень / наявності зауважень або запитань, які не зменшують загальну наукову цінність роботи або мають дискусійний характер, нараховується 1 бал; якщо зауваження/запитання є суттєвими – 0 балів)	1	
Своєчасність подання			
10.	Своєчасність подання на рецензію* (за своєчасне подання нараховується 1 бал)	1	
Загальна кількість балів		10	

Для нотаток

Навчальне видання

Малая Олеся Юліївна
Смоляна Тетяна Альбертівна

**ЯК НАПИСАТИ СТУДЕНТСЬКУ НАУКОВУ
РОБОТУ З ФІЛОЛОГІЇ: МЕТОДОЛОГІЯ
ТА ЕТИКА НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ**

Навчально-методичний посібник
для студентів факультету іноземних мов

Коректор *О. В. Анцибора*
Комп'ютерне верстання *В. В. Савінкова*
Макет обкладинки *І. М. Дончик*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 5,86. пр. Наклад 100. Зам. № 47/23.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.2009

Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна
Тел. 705-24-32